

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİ ANABİLİM DALI
YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKÇE-LETONCA KARŞILAŞTIRMALI ZAMAN YAPILARI

Didzis JEREMİCS

İzmir
2013

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİ ANABİLİM DALI
YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKÇE-LETONCA KARŞILAŞTIRMALI ZAMAN YAPILARI

Didzis JEREMİCS

Danışman

Prof. Dr. phil. Kuthan KAHRAMANTÜRK

İzmir
2013

Yemin Metni

Bu yüksek lisans tez çalışması olarak sunduğum

„Türkçe-Lettonca Karşılaştırmalı Zaman Yapıları” adlı konunun, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

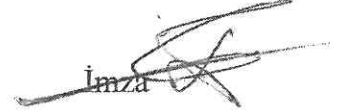
Tarih

31.05/2013

Adı SOYADI

L. LORIS FEDERICS

İmza

TEŐEKKÖRLER

Çalışmanın başından sonuna kadar benden hoşgörsünü, sabrını, desteğini ve anlayışını esirgemeyen danışman hocam sayın **Prof. Dr. phil. Kuthan Kahramantürk'e** teőekkürlerimi sunarım.

Tanıştığımız günden bu yana gösterdiği güler yüzüyle, anlayışıyla, engin bilgisi ve desteğiyle her zaman yanımda olduğunu hissettiren Anabilim Dalı Başkanım sayın **Prof. Dr. Veli Doğan Günay'a** teőekkürler.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	i
İÇİNDEKİLER	ii
ÖZET.....	viii
ABSTRACT	ix
KISALTMALAR LİSTESİ	x
1. GİRİŞ.....	1
1.1. “Türkçe-Lettonca Karşılaştırmalı Zaman Yapıları“ Konusunun Gündeme Gelmesi	1
1.2. Araştırma Yöntemi	1
1.3. Zaman Kavramı	2
1.4. Dilbilgisel Zaman ve Yan Anlam Kavramı	2
1.5. Dillerin Özellikleri	4
1.6. Zaman Sistemlerinin Özellikleri	4
1.7. Zaman Yapımının Özellikleri	6
1.8. Kip Kavramı	9
1.9. Letoncannın Ortaçlarının Özellikleri	13
1.10. Letoncannın Düzensiz Eylemleri	14
2. TÜRKÇE-LETONCA ŞİMDİKİ ZAMAN YAPILARININ KARŞILAŞTIRMASI	15
2.1. Biçimbirimsel Açıdan Karşılaştırma	15
2.1.1. Şimdiki Zaman	15
2.1.2. Şimdiki Zamanın Hikayesi	17
2.1.3. Şimdiki Zamanın Rivayeti	19
2.2. Yapısal Açıdan Karşılaştırma	20
2.2.1. Şimdiki Zaman	20
2.2.2. Şimdiki Zamanın Hikayesi	22

2.2.3. Şimdiki Zamanın Rivayeti	24
2.3. Kullanım Alanlarının Anlamsal Açidan Karşılaştırması	26
2.3.1. Şimdiki Zaman	26
2.3.2. Şimdiki Zamanın Hikayesi	38
2.3.3. Şimdiki Zamanın Rivayeti	42
2.4. Şimdiki Zaman Yapılarında Karşılaştırmalı Sonuç ve Değerlendirme	45
2.4.1. Şimdiki Zaman Yapılarının Değerlendirilmesi	45
2.4.1.1. Biçimbirimsel Açidan Benzerlikler	45
2.4.1.2. Biçimbirimsel Açidan Farklılık	46
2.4.1.3. Yapısal Açidan Farklılık	49
2.4.1.4. Anlamsal Açidan Aynılık	50
2.4.2. Şimdiki Zamanın Hikaye Yapısının Değerlendirilmesi	51
2.4.2.1. Biçimbirimsel Açidan Farklılık	51
2.4.2.2. Yapısal Açidan Farklılık	52
2.4.2.3. Anlamsal Açidan Aynılık	53
2.4.3. Şimdiki Zamanın Rivayet Yapısının Değerlendirilmesi	54
2.4.3.1. Biçimbirimsel Açidan Benzerlik	54
2.4.3.2. Biçimbirimsel Açidan Farklılık	55
2.4.3.3. Yapısal Açidan Farklılık	56
2.4.3.4. Anlamsal Açidan Aynılık	57
3. TÜRKÇE-LETONCA GEÇMİŞ ZAMAN YAPILARININ KARŞILAŞTIRMASI	58

3.1. Biçimbirimsel Açıdan Karşılaştırma	58
3.1.1. Geçmiş Zaman	58
3.1.2. Geçmiş Zamanın Hikayesi	60
3.2. Yapısal Açıdan Karşılaştırma	61
3.2.1. Geçmiş Zaman	61
3.2.2. Geçmiş Zamanın Hikayesi	62
3.3. Kullanım Alanlarının Anlamsal Açıdan Karşılaştırması	64
3.3.1. Geçmiş Zaman	64
3.3.2. Geçmiş Zamanın Hikayesi	74
3.4. Geçmiş Zaman Yapılarında Karşılaştırmalı Sonuç ve Değerlendirme	77
3.4.1. Geçmiş Zaman Yapılarının Değerlendirilmesi	77
3.4.1.1. Biçimbirimsel Açıdan Farklılık	77
3.4.1.2. Yapısal Açıdan Farklılık	79
3.4.1.3. Anlamsal Açıdan Aynılık	80
3.4.2. Geçmiş Zamanın Hikayesi	80
3.4.2.1. Biçimbirimsel Açıdan Farklılık	80
3.4.2.2. Yapısal Açıdan Farklılık	82
3.4.2.3. Anlamsal Açıdan Aynılık	83
4. TÜRKÇE-LETONCA GELECEK ZAMAN YAPILARININ KARŞILAŞTIRMASI	84
4.1. Biçimbirimsel Açıdan Karşılaştırma	84

4.1.1. Gelecek Zaman	84
4.1.2. Gelecek Zamanın Hikayesi	85
4.1.3. Gelecek Zamanın Rivayeti	87
4.2. Yapısal Açıdan Karşılaştırma	88
4.2.1. Gelecek Zaman	88
4.2.2. Gelecek Zamanın Hikayesi	90
4.2.3. Gelecek Zamanın Rivayeti	91
4.3. Kullanım Alanlarının Anlamsal Açıdan Karşılaştırması	92
4.3.1. Gelecek Zaman	92
4.3.2. Gelecek Zamanın Hikayesi	103
4.3.3. Gelecek Zamanın Rivayeti	106
4.4. Gelecek Zaman Yapılarında Karşılaştırmalı Sonuç ve Değerlendirme	109
4.4.1. Gelecek Zaman	109
4.4.1.1. Biçimbirimsel Açıdan Farklılık	109
4.4.1.2. Anlamsal Açıdan Aynılık	111
4.4.2. Gelecek Zamanın Hikayesi	111
4.4.2.1. Biçimbirimsel Açıdan Farklılık	111
4.4.2.2. Anlamsal Açıdan Aynılık	112
4.4.3. Gelecek Zamanın Rivayeti	112
4.4.3.1. Biçimbirimsel Açıdan Aynılık	112
4.4.3.2. Biçimbirimsel Açıdan Farklılık	113

4.4.3.3.	Yapısal Açıdan farklılık	113
4.4.3.4.	Anlamsal Açıdan Aynılık	114
5.	TÜRKÇE-LETONCA GENİŞ ZAMAN YAPILARININ	
	KARŞILAŞTIRMASI	115
5.1.	Biçimbirimsel Açıdan Karşılaştırma	115
5.1.1.	Geniş Zaman	115
5.1.2.	Geniş Zamanın Hikayesi	117
5.1.3.	Geniş Zamanın Rivayeti	119
5.2.	Yapısal Açıdan Karşılaştırma	120
5.2.1.	Geniş Zaman	120
5.2.2.	Geniş Zamanın Hikayesi	121
5.2.3.	Geniş Zamanın Rivayeti	123
5.3.	Kullanım Alanlarının Anlamsal Açıdan Karşılaştırması	124
5.3.1.	Geniş Zaman	124
5.3.2.	Geniş Zamanın Hikayesi	128
5.3.3.	Geniş Zamanın Rivayeti	131
5.4.	Geniş Zaman Yapılarında Karşılaştırmalı Sonuç ve Değerlendirme	
	134
5.4.1.	Geniş Zaman	135
5.4.1.1.	Biçimbirimsel Açıdan Farklılık	135
5.4.1.2.	Yapısal Açıdan farklılık	135
5.4.1.3.	Anlamsal Açıdan Aynılık	135

5.4.2. Geniş Zamanın Hikayesi	136
5.4.2.1. Biçimbirimsel Açıdan Farklılık	136
5.4.2.2. Yapısal Açıdan Farklılık	136
5.4.2.3. Anlamsal Açıdan Aynılık	137
5.4.3. Geniş Zamanın Rivayeti	137
5.4.3.1. Biçimbirimsel Açıdan Farklılık	137
5.4.3.2. Yapısal Açıdan Farklılık	137
5.4.3.3. Anlamsal Açıdan Aynılık	138
6. ZAMAN YAPILARININ KARŞILAŞTIRMALI SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	139
7. KAYNAKÇA	149

ÖZET

Küreselleşme denilen dünya çapında bütünleşme, entegrasyon ve dayanışma sürecinde günler gittikçe dünya ekonomisi, uluslararası ilişkiler gelişmektedir. Dil faktörü bu süreçlerin vazgeçilmez ve çok önemli bir parçasıdır. Hepsinde iletişim çok önemli rol oynar. İki ülke arasında işbirliğin gerçekleşmesi için iletişim şarttır. İletişim dilsiz bizim bildiğimiz anlayışta gerçekleşemez. Bugüne kadar yabancı dil öğrenme edimi çok zaman alıcı bir süreçti. Bugünlerde insan zamanını değerlendirmeye başladığı için mümkün olduğu kadar kısa bir süre içinde yabancı dili edinmek istiyordur.

Yabancı dil öğrenimi ve öğretimi tüm dünyada olduğu gibi Letonya'da da artarak önem kazanmaktadır. Son yarı yüzyıl Letonya ve Türkiye ilişkileri geliştiğinden Letonca ve Türkçeye hâkim olan insanlara talep de artmaktadır. Ne yazık ki henüz Türkçe ve Letonca arasında hiçbir sözcük veya dilbilgisi çalışması yapılmamıştır. Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde öğretmenler hala yabancı kaynaklar kullanmak zorundadırlar (Rusça, İngilizce). Yabancı dili başka bir yabancı dilden öğrenmek ve öğretmek mümkün olabilir. Fakat bu öğrenme ve öğretme süreci gittikçe zorlaşır, hatalara yol açabilir ve beklendiği gibi verimli sonuç vermeyebilir.

Bu çalışmanın amacı Türkçenin zaman sistemini Letoncanın dilbilgisi yapıları ile açıklamaktır. Türkçedeki dilbilgisel zamanların Letoncada olup olmadığı tespit edilerek hangi zaman, ifade şekli veya başka dilbilgisi yapıları ile kurulduğu açık bir şekilde gösterilecektir. Çalışmanın süresince bu iki dilin ortak aynılık, benzerlik ve farklılıklar ortaya konulacaktır.

Çalışmanın neticesinde ortaya konulan veri ders programı oluşturanlar, öğretme malzemeleri hazırlayanlar için güvenilir bir kaynakça oluşturacaktır. Yabancı dil olarak Türkçeyi öğrenenler için de ek kaynak olacaktır. Bu çalışmanın sayesinde Türkçe öğretme ve öğrenme süreci kolaylaştırılmış olacaktır. Dolayısıyla, yabancı dil edinimi daha rahat ve hızlı şekilde gerçekleşecektir.

ABSTRACT

Global economy, international relations develop concurrently with globalization, integration, and cooperation process. Language is an integral and a very important element of these processes. Information exchange has a great significance in all processes. A fundamental basis for bilateral relations is communication. The communication without a language is impossible. Language learning remains a time consuming process also nowadays. Considering that modern people highly value their time, they want to learn a foreign language within the shortest time possible.

Same as in the rest of the world, learning and teaching foreign languages becomes more and more important in Latvia. During the last half century, bilateral relations between Latvia and Turkey have developed rapidly. Consequently, the demand for Turkish language professionals has grown. Unfortunately, the combination of these languages has not been subject to any research or compiling a dictionary or a study aid. Turkish language continues to be taught in Latvia using teaching aids published in other languages (Russian, English). Learning a foreign language using another foreign language is possible; however, in such case, the language learning process becomes more difficult, more mistakes occur during the learning process, and the expected result may as well not be achieved.

The purpose of this thesis is explaining Turkish language grammar tenses using the ones in Latvian. It will be also researched if similar constructions of grammar tenses found in Turkish language exist also in Latvian. It will also be explained to which grammar tense, mood, or other category it belongs. In this thesis, the identical, similar, and distinct characteristics will be presented.

The information developed during the research, will be a trustworthy source for developers of Turkish language study materials or study programs. It will also serve as an additional information source for those who want to study Turkish language. Thanks to this thesis, the Turkish language studying and teaching process will become easier; thus, also more pleasant and faster.

KISALTMALAR LİSTESİ

geç.z.	: geçmiş zaman
gen.z.	: geniş zaman
şim.z.	: şimdiki zaman
gel.z.	: gelecek zaman
blş.z.	: bileşik zaman
yar.ey.	: yardımcı eylem
krş.	: karşılaştırınız
bkz.	: bakınız
EK	: eylemin kökü
ME	: mastar eki
KS	: kaynaştırma sesi
ŞZE	: şimdiki zaman eki
KE	: kişi eki
GZE	: geçmiş zaman eki
YEK	: yardımcı eylemin kökü
YE	: yardımcı eylem
OE	: ortaç eki
DGZ	: duyulan geçmiş zaman
RE	: rivayet eki
GGZE	: görülen geçmiş zaman eki
ETE	: eylem türetme eki
DGZE	: duyulan geçmiş zaman eki
GLZE	: gelecek zaman eki
GLZHE	: gelecek zamanın hikayesi eki
GLZRE	: gelecek zamanın rivayeti eki
GNZE	: geniş zaman eki
GNZHE	: geniş zamanın hikayesi eki
GNZRE	: geniş zamanın rivayeti eki
riv.if.	: rivayet ifadesi

1. GİRİŞ

Bu bölümde Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde “Türkçe-Lettonca Karşılaştırmalı Zaman Yapıları” çalışmasının yapılması planlanan araştırma kapsamında “Türkçe-Lettonca Karşılaştırmalı Zaman Yapıları” konusunun gündeme gelmesine, zaman kavramına, dilbilgisel zaman ve yan anlam kavramına ve Türkçe ve Letoncanın zaman sistemi ve eylem çekimine yer verilmektedir.

1.1. “Türkçe-Lettonca Karşılaştırmalı Zaman Yapıları” Konusunun Gündeme Gelmesi

Türkçe ve Letonca arasında henüz hiçbir dil araştırması, çalışması yapılmamıştır. Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde, Türkçeyi öğretenler ve öğrenenler anadilde yazılmış kaynak ve materyal eksikliğinden zorluk çekmektedir. Türkçe öğretiminde diğer yabancı dillerde yazılmış kaynak kullanılmaktadır. Bu ise öğretenlerin ve öğrenenlerin verimli bir sonuca varmalarını engellemekte, öğrenim süresini uzatmaktadır. Ayrıca öğretim ve öğrenim süresince yapılacak hata ihtimali oldukça yüksektir. Sonuç olarak bu çalışmanın bitiminde manevi ve maddi yararları olacaktır. Yabancı dil olarak Türkçe ders programı ve ders materyali hazırlayanlar için güvenilir bir kaynak, yabancı dil olarak Türkçe öğrenenler için ise iyi bir ek kaynak oluşturulmuş olacaktır. Türkçe öğrenmek isteyenler Türk dili zorluk çekmeden, daha hızlı ve iyi öğrenebilecekler. Türkçe bilen kişi sayısı artacaktır. Türkiye ve Letonya arasındaki ekonomi ve kültür ilişkisi gelişmesinde, az olsa da, bu çalışmanın katkıda bulunması beklenmektedir.

1.2. Araştırma Yöntemi

Günler gittikçe bu tür çalışmalara talep arttığını dikkate alarak çalışmanın konusu olan „Türkçe-Lettonca Karşılaştırmalı Zaman Yapıları”nda önce hem Türkçe hem Letonca kaynak toplanıp en uygun ve en kapsamlı materyal seçilecektir. Bunun ardından çalışmanın sistemi ve araştırma yöntemi geliştirilecektir. Giriş bölümünde problem açıklanıp genel olarak zaman, dilbilgisel zaman ve yan anlamları hakkında bilgi verilerek Türkçenin ve Letoncanın zaman sistemi ve eylem çekimi açıklanacaktır.

Ana bölümde Türkçenin zamanları ayrı Letonca ile karşılaştırılacaktır. Karşılaştırma bölümünün her biri dört alt bölüme ayır edilecektir. Türkçenin dilbilgisel zaman yapıları önce biçimbirimsel, yapısal ve anlamsal Letonca ile karşılaştırıp son alt bölümde önceki bölümlere dair değerlendirme yapılacaktır. Çalışmanın sonunda bölümlerin tümünü kapsayan bir değerlendirme yapılacaktır.

1.3. Zaman Kavramı

“Zaman” kavramı dünyamızın en esrarengiz olgularından biridir. “Zaman” kavramı üzerine insanoğlu asırlarca çalışmıştır. “Zaman” kavramı ölçülmüş ama tanımı henüz tespit edilmemiştir. Aristoteles, Plotinus gibi felsefeciler ve fizikçi Einstein “zaman” kavramının tanımlamaya çalışmışlardır. Bugüne kadar çeşitli kuramlar ileri sürüldüğü gibi hiçbiri fizikî “zaman” kavramının tam nasıl bir olgu olduğunu açıklayamamıştır.

1.4. Dilbilgisel Zaman ve Yan Anlam Kavramı

Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi konusunda bizi ilgilendiren “dilbilgisel zaman” kavramıdır. “Dilbilgisel zaman” kavramı soyutlanmış bir olgu olduğu için sınırları az çok, açık ve net bir şekilde çizilebilir. Hemen hemen dünyanın her dilinde “dilbilgisel zaman” kavramı tanımlanıp üçe ayır edilmiştir. Genellikle şimdiki zaman, geçmiş zaman ve gelecek zaman olarak sınıflandırılmıştır. Türkçede, zaman kavramı henüz iyi araştırılmış bir konu değildir. Ne kadar dil araştırmacı olursa dilbilgisel zaman kavramı hakkında o kadar da çok farklı görüşler vardır. Türk dil araştırmacıları tarafından “zaman” kavramı “Zaman - eyleme bağlı olarak gerçek ya da doğal sürenin çeşitli dilbilgisel bölümlerini belirten ulam ve bu ulama bağlı olarak ortaya çıkan alt ulamlardan her biri. Dilbilgisel zamana ilişkin olarak en sık rastlanan bölümleme türü şimdiki, geçmiş ve gelecek zaman bölümlemesi olmakla birin temel özelliği, tümcede belirtilen oluş anını konuşucunun söyleme, sözceleme anına bağlamasıdır. Türkçede, eylemler yalın ve bileşik zamanlar olmak üzere ikiye ayrılır. Yalın zamanlar şunlardır: Geçmiş zaman, şimdiki zaman ve geniş zaman. Bileşik zamanlarsa, hikâye, rivayet ve koşul bileşik zamanlarıdır.” (Vardar, 2007: 228), “Zaman - Dünya gerçekliğine bağlı zaman dilde, her dilin kendine özgü kavramasına bağlı olarak yansıtan dilbilgisel kategori.” (Hengirmen, 1999: 441),

“Zaman ekleri eylemin olduğu zamanı değil, biçimsel zamanı bildirirler. Biçimsel zaman ile eylemin zamanı özdeş de olabilir. Bu nedenle ikisini birbirinden ayırırlar. Biçimsel zaman ekleri yalnız olarak kullanıldığı gibi birlikte de kullanılmaktadır.” (Demircan, 1977: 108) olarak tanımlanmıştır.

Leton dili araştırmacıları tarafından „zaman” kavramı “Zaman kavramı konuşanın ve konuşma anı olan şimdiki zaman, konuşmadan önce olmuş ve sonra olacak olan geçmiş ve gelecek zaman ile ilişkiyi yansıtır. Bu yansıtmamın sonucunda oluşmuş eylem kalıpları dile yeni yan anlamlar kazandırır.” (B.Ceplītis, L.Ceplīte, 1997: 67), “Çağdaş takvimde zamanın başlangıç noktası hala Hz.İsa’nın doğduğu gün kabul edilir. Dilbilimde zamanın başlangıç noktası konuşma anıdır. “Konuşma anı” kavramı, konuşucunun zamana yönelik öznel tutumdur. Bu tutum üç boyutlu olarak gerçekleşiyor – konuşma anı (şimdiki zaman), konuşma anından öncesi (geçmiş zaman), konuşma anından sonrası (gelecek zaman). Konuşma anı, konuşucunun bilincine bağlı bir zaman değildir. Her şimdiki zamanda yapılan eylem, hareket geçmiş olacak. Ama yazılarda kaydedilen ve tarihlenen şimdiki zaman, konuşma anı ile eşittir. Bu ise yazarların yazma anında, konuşanların konuşma anında ortaya çıkan gerçek varlığıdır. Okuyucu ve dinleyici aynı şekilde onu algılar. Dilbilgisel zaman budur.” (Paegle, 2003: 96).

Dilbilgisinde zaman belli ekleriyle gösterilir. Zaman eki ile ifade edilmek istenen ve zaman arasındaki ilişki bozulduğu zaman anlam ve işlev kayması meydana gelir. “18–19. yüzyılda yaşamış olan düşünür ve dilci W. Humboldt dilin canlı organizma gibi sürekli değişme içinde olduğunu, her dilin başka dillerden etkilendiğini ve dil dışı olaylardan da etkilenildiğini söylemiş.” (bkz. Erkman, 2008: 69). Dil, her canlı yaratık gibi değişmelere uğrar. Çeşitli sebeplerden dolayı dilbilgisi terimi olan zaman, bir sözcük gibi zaman içerisinde anlamını ve işlevini yitirmiş olabilir.

Türkiye’de anlam kayması konusunda çalışmalar sayısı sınırlı olduğundan kesin bir yargıya varmak güçtür. Fakat mevcut olan çalışmalardan anlam kaymasının ana sebeplerinin en önemli olanları şu şekilde sınıflandırılabilir:

- 1.Zaman içinde meydana gelen doğal değişmeler;
- 2.Düşüncenin gelişmesi;
- 3.Çeşitli zaman dilimlerinin birbirinin içine girmesi;
- 4.Anlatım çeşitliği sağlama düşüncesi veya ihtiyacı;
- 5.Sözü uzatmadan istenen her şeyi kolaylıkla anlatabilmek çabası;
- 6.Gerçek ve geçici zaman işlevlerinin eş değerde olmamalarıdır.

(krş. Yaman, 1999: 33–34)

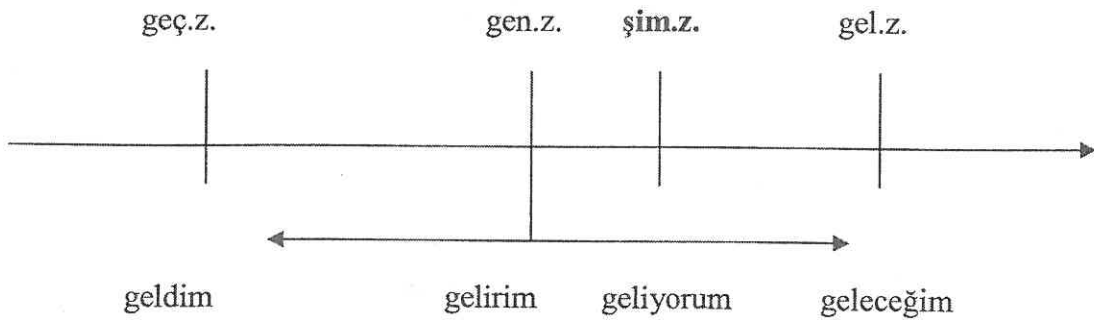
1.5. Dillerin Özellikleri

Karşılaştırma konusu olan „Türkçe-Letunca Karşılaştırmalı Zaman Yapıları”nda, karşılaştırılacak dillerden biri Türkçedir. Türkçe Ural-Altay dil grubuna dâhil olup, Moğol, Tunguz, Kore ve Japon dillerinin de yer aldığı Altay dilleri ailesi veya Altay dilleri topluluğuna mensuptur. Yapı bakımından Altay dilleri ailesine giren bütün dillerde olduğu gibi, Türkçe de sondan eklemeli dillerdendir. Letunca ise Ural-Altay dil ailesinden farklı özelliklerin sahibi olan Hint-Avrupa dil ailesine mensuptur. Çoğu Avrupa dilleri gibi Letunca da çekimleyen bir dildir.

1.6. Zaman Sistemlerinin Özellikleri

Türkçenin zaman sistemi Avrupa dillerinden farklıdır. Zamanlar dörde ayırılmaktadır. Şimdiki, geçmiş, gelecek ve geniş zaman şeklindedir.

Türkçenin zaman sistemi:

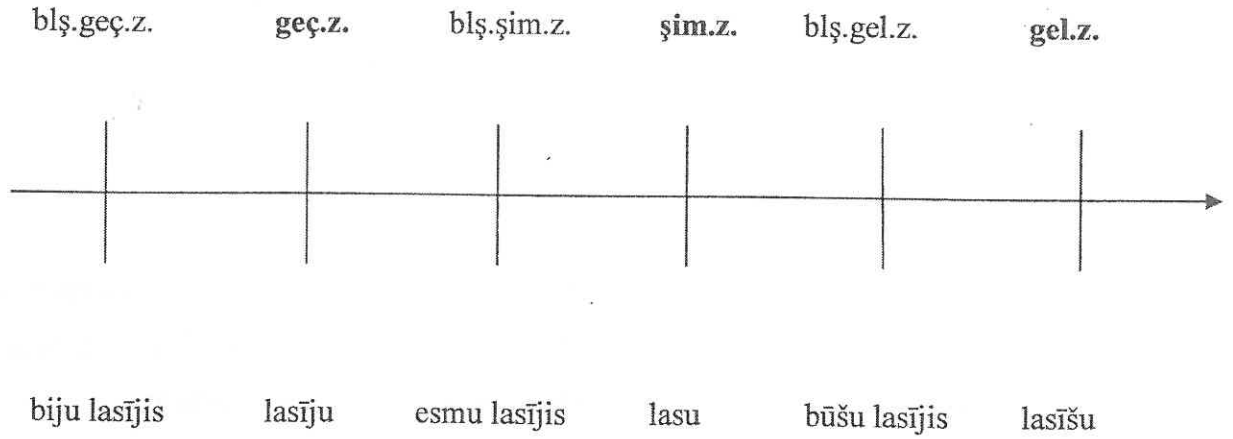
Çizgi 1.

Her dilde olduğu gibi, Türkçede de dilbilgisel zamanın başlangıç noktası şimdiki zaman, konuşma anından öncesi geçmiş zaman ve sonrası gelecek zaman olarak adlandırılmıştır. Ayrıca, Türkçede geniş zaman olarak adlandırılan dördüncü dilbilgisel zaman geçmişte başlamış ve gelecekte devam edecek hareketi anlatmaktadır.

Bu çalışmada Türkçeye dair yukarıda verilmiş olan zaman çizelgesini göz önünde bulundurarak Letoncanın karşılığı olan zaman veya diğer dilbilgisel yapılarıyla biçimbirimsel, yapısal, anlamsal açılardan karşılaştırılacaktır.

Paegle (2003: 96), Letoncada çoğu dilde olduğu gibi, zamanın, eylem ve konuşma anı arasındaki ilişkiyi ifade ettiğini, zamanın bir soyut süre kavramı olduğunu ifade etmiştir. Dil bakımından dilbilgisel zamanlar üçe ayırt edilmektedir. Eylemin konuşma anında yapılmakta olduğunu şimdiki zaman, eylemin konuşma anından önce yapılmış olduğunu geçmiş zaman, eylemin konuşma anından sonra yapılacağını gelecek zaman ifade etmektedir. Ayrıca Letoncada üç birleşik dilbilgisel zaman da bulunmaktadır. Düzensiz yardımcı eylem ile yapılan bileşik zaman farklı anlama gelmektedir. Bileşik zamanlar bitmişlik özelliğine sahip ve yalın zaman edimine yöneliktir. Yalın şimdiki zamanda „Zēns **plūc** puķes.” (Çocuk çiçekleri koparıyor) tümcesi ve bileşik şimdiki zamanda „Zēns **ir plūcis** puķes.” (Çocuk çiçekleri kopardı/koparıyordu/koparttı) tümcesi arasında büyük fark görülmektedir. İlk örnek tümcesinde hareket konuşma anında gerçekleşmekte, ikinci örnek tümcesinde ise bitmişlik söz konusudur, hareket geçmişte başlayıp bitmiş sayılır. Eylemin bir başka eylemden önce gerçekleştiğine düzensiz yardımcı eylem büt göstermektedir. Geçmiş zamanda “bija”, şimdiki zamanda “ir”, gelecek zamanda “būs” biçimini almaktadır. Aynı zaman bitmişlik anlamını taşımaktadır.

Letoncanın zaman sistemi:

Çizgi 2.

Letoncada her dilde olduğu gibi, dilbilgisel zaman konuşma anında - şimdiki zamanda başlamaktadır. Konuşma anından öncesi geçmiş zaman, sonrası ise gelecek zaman olarak adlandırılarak sınıflandırılmıştır. Bileşik zaman söz konusu olduğunda bağlamın manası değişmektedir. Bileşik şimdiki zaman, konuşma anında gerçekleşmekte olan hareketten önce gerçekleşmiş başka bir hareketi ifade etmektedir. Bileşik geçmiş zaman, geçmişte gerçekleşmiş bir hareketten önce gerçekleşmiş bir hareketi anlatmaktadır. Bileşik gelecek zaman ise gelecekte gerçekleşecek bir hareketten önce gerçekleşmiş bir hareketi ifade etmektedir.

1.7. Zaman Yapımının Özellikleri

Türkçe Ural-Altay dili olduğundan dolayı Letoncadan farklı dilbilgisel özellikler taşımaktadır. Türkçenin baş özelliklerinden biri sondan eklemeli bir dil olduğu, yapım ve çekim eklerinin sözcüklerin sonlarına getirilmesidir.

Kalnača (2011: 13) ve Korkmaz (2009: 5), zaman yapımında önce yapım, sonra çekim eklerinin getirildiğini ifade etmiştir.

Zaman yapımı konusunda, Banguoğlu (2007: 441.), „Türkçenin Grameri” adlı yapıtında, zaman yapımında dört kavrama dikkat edilmesi gerektiğini, eklerin eylem tabanına gelme sırasıyla 1. Zaman, 2. Tarz, 3. Kişi, 4. Sayı ekleri olarak anıldığını

ifade etmiştir. Burada bazı özelliklere değinmek gerektiğini, tarz kavramı eylemin basit, bildirme çekiminde görülmez olduğunu (bil-ir-sin-iz), öbür çekimlerde ayrı eklerle gösterilmiş bulunduğunu (bil-miş-sin-iz, bil-di-yse-n-iz vb.) zaman ve kişi kavramı ayrı eklerle temsil edildiğini (bil-ir-im, bil-di-m) sayı kavramının ise kişi ile birlikte geldiğini (tekli veya çoklu (bil-di-k, bil-ecek-ler)) ifade etmiştir. Türkiye Türkçesinde eylem tabanlarına bu eklerin türlü şekillerini getirip bitmiş eylem örneklerine eylem çekimi dendiğini söylemiştir. Türkçede yukarıda verilen sıralamaya göre eylem köküne ekler eklenir. Türkçede, eylem kökleri arasında belli bir ayırım bulunmamaktadır. Herhangi bir eyleme zaman, tarz, kişi ve sayı ekleri eklenmektedir.

Kişi ekleri konusunda Korkmaz (2009: 570–572) zaman çekiminde iki tip kişi eklerinden söz etmektedir. Bundan birinci tip denecek zamir kökenli kişi ekleri (tekil -Im, -sIn, ø, çoğul -Iz, -sInIz, -lAr) ve ikinci tip iyelik kökenli kişi ekleri (tekil -m, -n, ø, çoğul -k, -nIz, -lAr).

Letoncada zaman yapımı Türkçeden daha farklı gerçekleşmektedir. Eylemler, hareket veya olay hakkında (kişi ve ifade/kip) gibi bilgi vermektedir. Çok sayıda anlam ve çeşitli dilbilgisel kategori bulunmaktadır. Paegle (2003: 89–90) eylemleri üç dilbilgisel kategoriye ayrılmaktadır. Birinci kategoride, doğrudan eylemi betimleyen kişi, zaman, ifade, etken-edilgen çatı, ikinci kategoride, bazı ortaç gibi eylem biçimlerinde görülen cinsiyet, sayı, çekim, üçüncü kategoride geçişli, geçişsiz, bitmişlik, bitmemişlik ve dönüşlük bulunmaktadır.

Letoncada, zaman yapımı genel olarak sondan ekleme ile gerçekleşmektedir. Eylem tipini tespit etmeden zaman, ifade, kişi ve sayı bildiren ekler eklenemez ve diğer zaman yapım yöntemleri uygulanamaz. Yapılması durumunda tümcede bağlantı kurmayan eylem ortaya çıkmaktadır.

Zaman yapımında dikkat edilmesi gereken konulardan biri, eylem çekimi ve eylem özellikleridir. Bir eylemi çekimlemek için önce eylemin hangi tip eylemi olduğunu tespit etmek gerekmektedir. Eylem tipleri arasında birbirinden farklı ayırt

edici özellikler vardır. Smiltiece (1987: 18), Letoncada, eylem özelliklerine göre eylemlerin üç ayrı büyük gruba (tiplere) ayrıldığını ifade eder. Onun dışında, modern Leton dilbiliminde, „1. tip eylemler üçe ayırt edilir, 2. tip eylem ayırımı artık yapılmıyor (eskiden yapılırdı), 3. tip eylemler ikiye ayırt edilmektedir.” (bkz.Kalme, Smiltiece, 2001: 210–215).

Letonca dilbilgisinde en zor konulardan biri olan eylem çekimi konusunda görüşler ne kadar çoktur ve bir o kadar da farklıdır. Bu konu daha anlaşılır olsun diye dil araştırmacılarının görüşlerini ortaya konulmuştur. Eylem tipleri hakkında ortaya atılan tanımlar, görüşler aşağıda gösterilmiştir. Modern dil araştırmacısı olarak kabul edilen Paegle (2003: 105–108), bu konuda 1. tip eylemlerde içekin olmadığını, infinitif halde ve şimdiki zaman ile çekimlendiği zaman eylem tabanlarının değişmelere uğramadığını ifade etmiştir. B.Ceplītis, L.Ceplīte (1997: 67), aynı konuyu infinitif, geçmiş ve şimdiki zaman halde tek heceli eylemlerin 1. tip eylemlerinin olduğunu diyerek açıklamış. V.Kalme, G.Smiltiece'nın (2001: 211), 1.tip eylemlerde infinitif halde içeklerin bulunmadığını ifade etmiştir.

nes-t – nes-u (getirmek)

pār-aug-t – pār-aug-u (normalden daha çok büyümek)

sāk-t – sāk-u (başlamak)

Kalme ve Smiltiece (2001: 214), 2. tip eylemlerde infinitif halde -ā-, -ē-, -ī-, -o- içeklerin görüldüğünü, Paegle (2003: 106), 2. tip eylemlerin içek olan eylemler grubuna ait olduğunu ileri sürmüştür. B.Ceplītis, L.Ceplīte (1997: 67), bu konuda şimdiki ve geçmiş zaman ile çekimlendiği zaman 2.tip eylemlerin tabanlarında hece sayısının eşit ve infinitif halde en az iki hecenin (-ā-, -ē-, -ī-, -o- ve -alē-, -aļā-, -elē-, -uļo-) olduğunu ifade etmiştir.

dom-ā-t – dom-ā-j-u (düşünmek)

run-ā-t – run-ā-j-u (konuşmak)

labo-t – labo-j-u (tamir etmek)

3. tip eylemler konusunda dil araştırmacıların g6r6şleri de birbirinden farklıdır. Kalme ve Smiltņiece'ye (2001: 215) g6re, inifnitif halde 3.tip eylemlerde -ī-, -inā-, -ē-, -ā- ieki g6r6lmektedir. Paegle (2003: 106), bu konuda 3.tip eylemlerin şimdiki zaman ile çekimlendiği zaman tabanlarının daraldığını ifade etmiştir. B.Ceplītis, L.Ceplīte (1997: 67), 3. tip eylemlerde inifnitif halde en az iki hecenin olduğunu, geçmiş zaman tabanında şimdiki zaman tabanından bir hece fazla olduğunu ifade edip eylemlerin -ī-, -inā-, -ē-, -ā- ieki ile yapıldığına dair bir açıklama yapmıştır.

dzied-ā-t – dzied-u (şarkı s6ylemek)

dar-ī-t – dar-u (yapmak)

sveic-inā-t – sveic-in-u (selam vermek)

Kişi ekleri konusunda Letonca diğer dillerden farklıdır. Letoncada ekleri dilbilgisel zamanlara g6re sınıflandırılmaktadır. Smiltņiece ve Kalme (2001: 214–215) şimdiki zaman yapımında tekilde 1.-u, 2.-i; 6, 3.6; a kişi eklerinin, çoğulda 1.-am; -ām, 2.-at; -āt, 3.-6, -a kişi eklerinin kullanıldığını, geçmiş zaman yapımında tekilde 1.-u, 2.-i, 3.-a kişi eklerinin çoğulda 1. -ām, 2. -āt, 3. -a kişi eklerinin kullanıldığını gelecek zaman yapımında tekilde 1.-u, 2.-i, 3.-6 kişi eklerinin çoğulda 1.-im, 2.-it; -iet, 3.-6 kişi eklerinin kullanıldığını ifade etmişlerdir. Birinci tekil kişi hariç, zaman yapımında her eyleme aynı kişi eki getirmek m6mk6n değildir.

1.8. Kip Kavramı

Dilbilgisel zaman yapımı konusunda değenilmesi gereken konulardan biri kip konusudur. T6rkede bu konu hen6z iyi araştırılmış bir konu değildir. Yazarların kip sınıflandırma ve adlandırma konusunda d6ř6nceleri birbirinden farklıdır. Tanımlar bazı noktalarda uyuşmakta veya ayrılmaktadır. Bir fikir sahibi olabilmek için en yaygın s6z edilen g6r6şlere bakarak bir sonuca varmak m6mk6nd6r.

Kip sınıflandırma konusunda, örneğin, Sezai Güneş (1995: 193), 5 zaman ve 4 şekil kip ayrımı yapmıştır. Tahir Nejat Gencan (2007: 321), ise sadece 9 eylem kipinden söz etmekte, ama hiç bir ayırım yapmamaktadır. Mehmet Hengirmen (1998: 218) ve Banguoğlu (2007: 444), toplam 9 kip olmak üzere 5 bildirme, asıl zaman ve 4 isteme, uyarı kiplerinden söz etmektedir. Çalışmanın devamında Güneş'in ayırımına göre kip açıklaması yapılacaktır.

Zaman kipleri

-(I)yor şimdiki zaman kipi.

Kedi kuyruğunu sallaya sallaya sokakları **dolaşiyor**; Dışarıda yağmur şakır şukur **yağıyor**; Sabahleyin kahvaltı **yapıyor**, okula **gidiyoruz**.

-DI geçmiş zaman kipi

Doğum günü davetiyelerini **gönderdi**; Her türlü önlem **alındı**; Sen **görmedin**.
Çoktan **gittiler**.

-mİş duyulan geçmiş zaman kipi

Bugün işini **bitirmiş**. Dolayısıyla yarın tatile **çıkacakmış**. Biz burada tek başına **kalacakmışız**.

-AcAk gelecek zaman kipi

Yarın teyze ziyarete **gelecek**; Bu caddede trafik **kapanacak**; Hava çok soğuk. Hızlı tempoda bakkala **gideceğiz**.

-I/Ar geniş zaman kipi

Akşamları yatmadan önce yarım saat kitap **okurum**; Her geldiğinde **seviniriz**;
Birazdan buradan **ayırırlar**.

Şekil kipleri

-A istek kipi

Çalış ki sınıf **geçesin**; Oku ki adam **olasın**; Biraz hızlı yürüyelim de trene **yetişelim**. (Benzer, 2012: 110)

-sA şart kipi

Kar yağmazsa buz pateni yapmaya gideriz; Vaktim, gücüm olursa konferansa giderim; Yarın bana gelerseniz beraber akşam yemeği yaparız.

-mAlli gereklilik kipi

Başarılı olmak için daha çok çalışmalısın; Bugün işe gelmemiş. Ciddi bir şey olmuş olmalı; Ateşin var. Mutlaka doktora gitmelisin.

-ø emir kipi

Sana ne kadar söylemiştim, yapma bunu? Haydi git! Çık buradan! Ağırdu bu masa. Kaldırma!

Letonca söz konusu olunca dil araştırmacıları kip kavramı yerine ifade kavramını tercih etmişlerdir. İfade kavramı ortaya konulan tanımlara göre semantik ulamına girip konuşucunun bir olayı, hareketi nasıl algıladığını ifade etmektedir. „Genel olarak Letoncada ifadeler beşe ayırt edilmektedir. Şöyle ki: gerçek, rivayet, dilek, gereklilik, emir ifadesi.” (Soida, 1985: 736; Paegle, 2003: 113; Kalme, Smiltnece, 2001: 236). „Ayrıca ifade kavramı gösterilen 5 terimle sınırlı olmayıp Letoncada iddia, teşvik, tahmin, olasılık, ironi v.b. ifadelerden söz edilmektedir.” (Paegle, 2003: 113). En yaygın kullanılan ifadeler aşağıda açıklanmıştır:

Gerçek ifadesi: „Gerçekten olmuş, oluyor ve olacak hareketleri anlatmak için kullanılan bir ifadedir.” (Paegle, 2003: 114)

Es eju uz mājām. (Ben eve gidiyorum.)

Kuģis peld jūrā. (Gemi denizde yüzüyor.)

Lapas birst. (Yapraklar dökülüyor.)

Rivayet ifadesi: „-ot, oties sonekleri ile yapılan, konuşucunun görmediği, başkasından duyduğu hareketleri anlatmak için kullanılan bir ifadedir.” (Paegle, 2003: 114–115)

Druvis esot aizbraucis atvaļinājumā. (Druvis tatile çıkmış.)

Tu esot bijusi teātrī. (Sen tiyatroya gitmişsin.)

Viņš ejot dejot. (O dans etmeye gidiyormuş.)

Dilek ifadesi: „-tu, -tos sonek ile yapılan, konuşucu tarafından istenilen bir hareketi anlatmak için kullanılan bir ifadedir.” (Paegle, 2003: 116)

Kaut es būtu laimīgs. (Keşke mutlu olsam.)

Vai tu nenāktu, ja tev prasītu? (Rica etsem, gelir misin?)

Es vėlētos, lai mēs paliekam labi draugi. (İyi dost kalsak.)

Gereklilik ifadesi: „jā- önek ile yapılan, konuşucuya göre yapılması veya gerçekleştirilmesi gereken hareketleri anlatmak için kullanılan bir ifadedir.” (Paegle, 2003: 118)

Jums ir jāiet uz darbu. (İşe gitmeliyiz.)

Visiem nav jārunā vienlaicīgi. (Herkes aynı anda konuşmamalıdır.)

Jurģim bija bijis jāiet pakaļ dokumentiem. (Jurģis’in evrakları almaya gitmesi gerekiyordu.)

Emir ifadesi: „-ø, -ties, -ieties, -at sonek veya lai... İlgeç ile yapılan, konuşucunun başkasının yapılmasını istediği hareketleri anlatmak için kullanılan bir ifadedir.” (Paegle, 2003: 120)

Lai tu varis tā nedarītu! (Bir daha böyle yapma!)

Stāt! (Dur!)

Paskat uz šo autiņu! (Bu arabaya baksana!)

1.9. Letoncanın Ortaçlarının Özellikleri

Bazı Türkçenin zaman yapılarının açıklanabilmesi için Letoncanın ortaç yapılarına başvurulması gerekecektir. Dolayısıyla, fikir sahibi olmak için genel olarak ortaç yapısına bakmakta fayda var.

Paegle’ye (2003: 138–140) göre, ortaçlar, eylemin anlamını değiştirmeden, bitmiş bir hareketi, olayı belirti olarak bildiren eylemlerin belirsiz biçimleridir. Ortaç yapımında eylemin infinitif, şimdiki zaman ve geçmiş zaman tabanı kullanılmaktadır. Bu konuda bizi ilgilendiren geçmiş zaman yapısıdır. Çoğu durumlarda eylemin geçmiş zamanının tabanı eylemin kökü, eylem yapım eki ve zaman ekinden ibarettir. Eylem tabanına –is, –us-i, –ies, –us-ies geçmiş zaman ortaç ekleri getirilmektedir. Ortaç eklerinde zaman yapımında görülmeyen dilbilgisel cinsiyeti gösteren biçimbirimler ortaya çıkmaktadır. Ortaç eklerinden –is ve –ies eril, –us-i, –us-ies dişil cinsiyette olduğunu göstermektedir.

aicin-ā-j-**is**

aicin-ā-j-**us-i**

Yukarıda verilen örneklerde önce geçmiş zamanın tabanı olan aicin-ā-j verilip birinci örnekte eril -is, ikincisinde dişil -us-i ortacı getirilmiştir. İkinci örnekte -us-ortaç eki, -i dişil durumuna gösteren biçimbirimdir.

1.10. Letoncunun Düzensiz Eylemleri

Letoncada birçok düzensiz yardımcı eylem vardır. Çalışmanın çerçevesinde bizi ilgilendiren eylem „būt” eylemidir. Ceplītis’e (1997: 79) göre, „būt” eylemin çekimi diğer eylemlerden farklı olduğundan bu eyleme düzensiz eylem denmektedir. Ayrıca, belli anlamı olmadığından edilgen ve bileşik zaman yapıları yapımında kullanıldığından düzensiz yardımcı eylem olarak adlandırılmaktadır. Paegle’ye (2003: 98–100) göre, şimdiki ve geçmiş zaman tabanları fonetik açıdan temelde farklı oluşturulmaktadır. Şimdiki zaman ile çekimlendiğinde eylem tekilde 1.esm-u, 2.es-i, 3.ir, çoğulda 1.es-am, 2.es-at, 3.ir biçimine, geçmiş zaman ile çekimlendiğinde ise tekilde 1.bij-u, 2.bij-i, 3.bij-a, çoğulda 1.bij-ām, 2.bij-āt, 3.bij-a biçimine girmektedir.

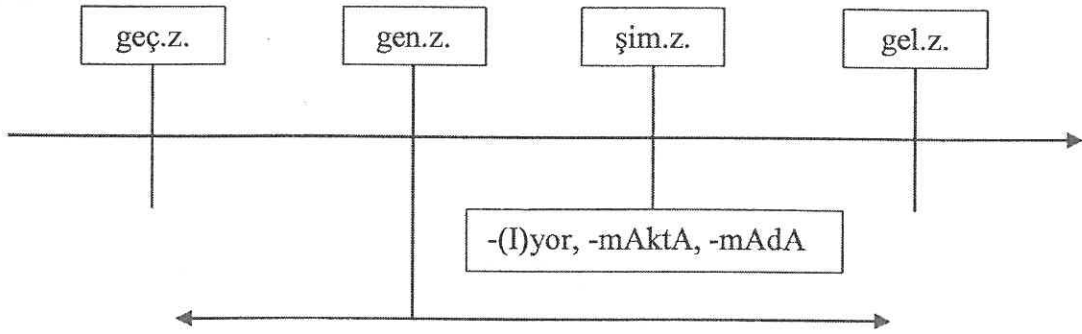
2. TÜRKÇE-LETONCA ŞİMDİKİ ZAMAN YAPILARININ KARŞILAŞTIRMASI

Bu bölümde karşılaştırma konusu Türkçede bulunan dilbilgisel şimdiki zaman Letonca ile biçimbirimsel, yapısal ve anlamsal açılardan karşılaştırılacaktır. Ayrıca, karşılaştırmayı yaparken şimdiki zaman yapısının yanı sıra şimdiki zamanın hikâye ve rivayet yapısının Letoncada olup olmadığına da bakılacaktır.

2.1. Biçimbirimsel Açıdan Karşılaştırma

2.1.1. Şimdiki Zaman

Dünya dillerinde dilbilgisel şimdiki zaman çeşitli ekler ve yapılarla ifade edilmektedir. “Türk dilbiliminde “şimdiki zaman” kavramı şimdiki anı, başka deyişle yaşanan zamanı anlatır. Türkçede şimdiki zamanın üç eki -(I)yor, -mAktA, -mAdA vardır.” (bkz. Korkmaz, 2009: 611; Yaman 1999: 65). Ekler zaman çizgisi üzerinde şu şekilde gösterilebilir:

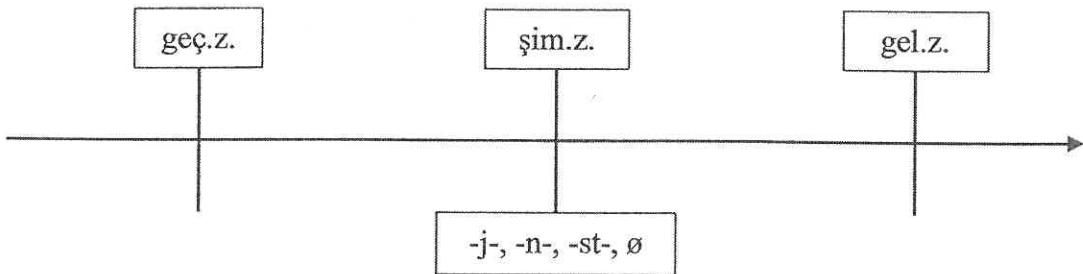
Çizgi 3.

“Türkçede, -(I)yor eki şimdiki zaman kipi için kullanılan en yaygın ektir. Ek yapısından gelen özellik, -(yor) ekini, belirtilenden çok daha geniş bir zaman çerçevesi içinde almıştır. İşlev bakımından -mAdA ve -mAktA ekleri başlanmış ve halen sürmekte olan bir oluş ve kılışı kesin olarak anlatan bir özellik taşımaktadır. Bu

eklerdeki “sürmekte” oluş özelliği, yapılarındaki “içinde bulunma” işlevi taşıyan + DA bulunma durumu ekinden gelmiştir. -(I)yor şimdiki zaman ekinin, zaman çerçevesi daha geniş olduğu halde -mAdA ve -mAktA eklerinde zaman çerçevesinin daha dar olduğu, bunlardan -mAdA seyrek kullanılan bir ekin olduğu ve -mAktA ekin yaygın bir kullanışa sahip olduğu görülmektedir.” (bkz. Korkmaz, 2009: 611; Yaman, 1999: 87–88).

Çalışmanın devamında yapısal ve anlamsal karşılaştırma alt bölümünde en yaygın kullanılan -(I)yor eki ele alınarak Letonca ile karşılaştırılacaktır.

“Letoncada, şimdiki zaman yapımında üç içek kullanılmaktadır. Ayrıca, Letoncada Türkçeden farklı zaman yapım yöntemleri bulunmaktadır. Şimdiki zaman ile çekimlendiği zaman III. tip eylemlerde taban daralması, bazı I. tip eylemlerinde ünsüz düşmesi, bazılarda çeşitli fonetik değişimler, eylem tabanında değişiklik olmayan durumlar da görülmektedir.” (bkz. Paegle, 2003: 99–100; Kalnača, 2004: 17). Letoncada şimdiki zaman yapımında kullanılan içekler -j-, -n-, -st-, ø zaman çizgisinin üzerinde şu şekilde gösterilebilir:

Çizgi 4.

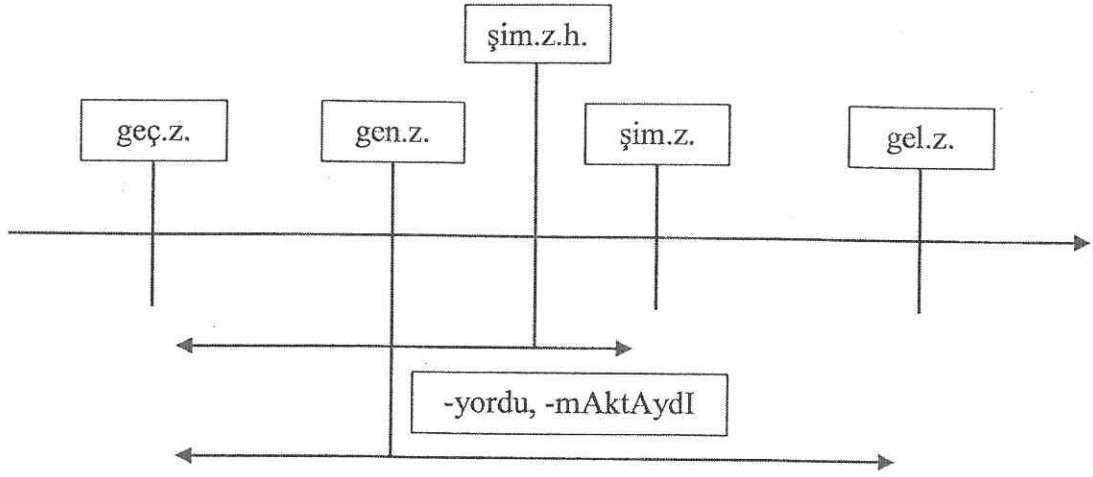
“Letoncada, -j- içekin şimdiki zaman yapımında II. tip eylemlere ve bazı I. tip eylemlere eklendiği, -n- içekin şimdiki zaman yapımında I. tip eylemlere getirildiği,

ağızlarda ve eski edebiyat eserlerinde bu içekin yaygın olarak rastlandığı görülmektedir. -st- içekin Şimdiki zaman yapımında tabanların sonunda uzun ünlü veya nsz olan I. tip eylemlere eklendiği, bazı I.tip eylemlerde ünlü veya nsz deĐiŐmelerinin olduğu veya III. tip eylem tabanlarının daraldığı açık görülür. Ayrıca, Şimdiki zaman -j- içekinin çok işlevli olduğunu vurgulamak gerekir. Bu içek Şimdiki ve geçmiş zaman yapımında yaygın olarak kullanılmaktadır. Şimdiki zaman ile çekimlenmiş, -j- ieki olan eylemlerin hangi zaman ile kullanıldığı bağlamdan çıkarılmaktadır.” (bkz. Paegle, 2003: 99).

2.1.2. Şimdiki Zamanın Hikyesi

Şimdiki zaman konusunda diğer değinilmesi gereken konu Türkçenin bileşik zamanlarıdır. Türkçede, Şimdiki zamanın yanı sıra birleşik Şimdiki zaman yapıları da mevcuttur. Bunlardan biri Şimdiki zamanın hikye yapısıdır. Bu zaman yapımında ünlü ve nsz uyumuna aykırı olan -(I)yor eki ve geçmiş zaman eki -DI bir araya getirilerek yapılmaktadır. Şimdiki zaman eki -yor değişmez olduğundan ondan sonra gelen geçmiş zaman eki -DI de hiçbir durumda değişmez, çünkü -yor ekindeki ünlü /o/ ve nsz /r/’ye bağlıdır. -yor eki deĐiŐmediĐi gibi -yordu ekindeki görülen geçmiş zaman -DI eki de değişmezdir.

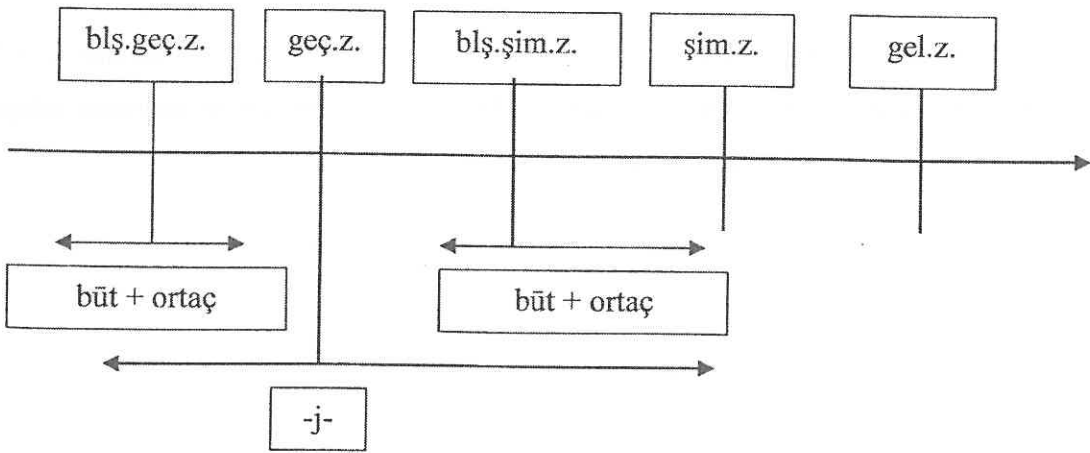
“Bu yapının ikinci Şekli, -mAktA eki, yardımcı ses /y/ ve geçmiş zaman eki -DI ile yapılmaktadır.” (bkz. Korkmaz, 2009: 739–741). Zaman izgisi üzerinde bileşik Şimdiki zaman ekleri -yordu; -mAktAydI aşağıda gösterilmiştir:

Çizgi 5.

Çalışmanın devamında en yaygın kullanılan -yordu eki Letonca ile karşılaştırılacaktır.

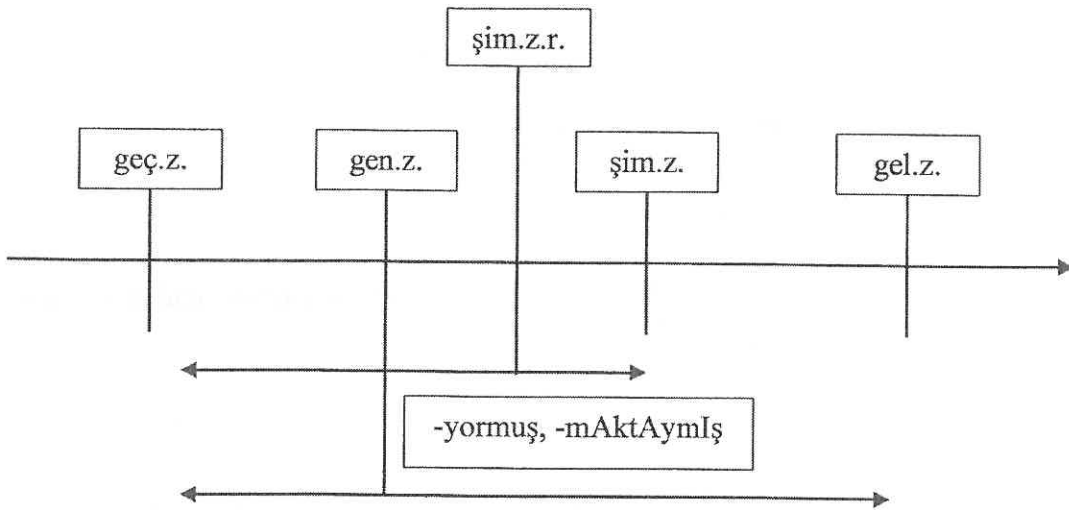
Letoncada Türkçedeki şimdiki zaman hikâye yapısı farklı biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Biçimbirimsel açıdan farklı görünürse de, üç dilbilgisel yapı olarak kendini göstermektedir: geçmiş zaman yapısı, bileşik şimdiki zaman, bileşik geçmiş zaman yapısı. Yapılar zaman çizgisi üzerinde şu şekilde gösterilebilir:

Çizgi 6.

2.1.3. Şimdiki Zamanın Rivayeti

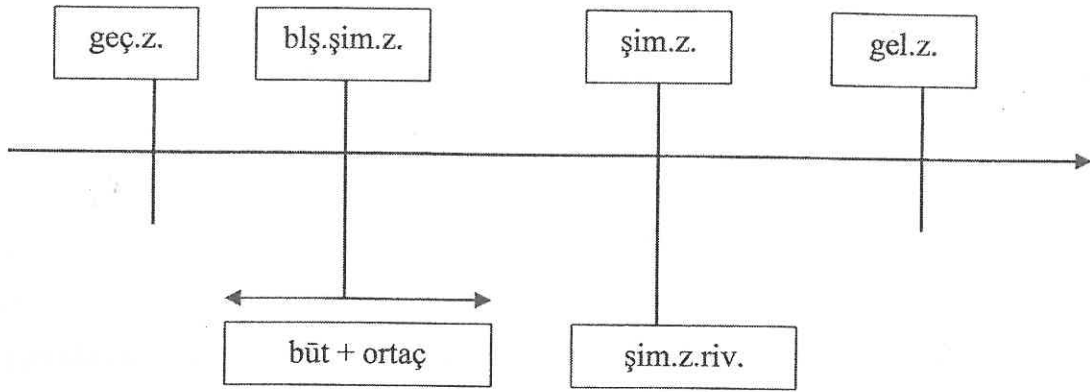
Şimdiki zaman konusu çerçevesinde, Türkçede dilbilgisel şimdiki zaman yapısı ve şimdiki zaman hikâye yapısının dışında, şimdiki zaman rivayet yapısı da bulunmaktadır. “Bu yapı, ünlü ve ünsüz uyumuna aykırı olan şimdiki zaman eki -yor ve duyulan geçmiş zaman eki -miş bir araya getirilerek kurulur veya -mAktA yardımcı ses -y- ve duyulan geçmiş zaman eki -miş ile yapılmaktadır.” (bkz. Korkmaz, 2009: 756–758). Söz konusu olan yapının ekleri -yormuş, -mAktAymış şu şekilde gösterilebilir:

Çizgi 7.

Sonraki alt bölümlerde en yaygın kullanılan -(I)yormuş eki ele alınarak Letonca ile karşılaştırılacaktır.

Türkçenin şimdiki zaman rivayet yapısı Letoncada bileşik şimdiki zaman rivayeti ve şimdiki zaman rivayeti gibi yapılarla ifade edilebilmektedir. Bileşik şimdiki zaman rivayeti, düzensiz yardımcı eylem „büt” ve geçmiş zaman ortaç ile yapılmaktadır. Söz konusu olan dilbilgisel yapılar zaman çizgisi üzerinde şu şekilde gösterilebilir:

Çizgi 8.

2.2. Yapısal Açıdan Karşılaştırma

2.2.1. Şimdiki Zaman

Bu bölümde Türkçenin dilbilgisel şimdiki zaman yapısal açıdan ele alınarak Letonca ile karşılaştırılacaktır.

“Türkçede, şimdiki zaman, eylem tabanlarına -(I)yor eki ve birinci tip kişi ekleri getirilerek yapılmaktadır. -(I)yor eki ünlüler uyumu kuralına aykırı bir ektir. Tabanların sonlarındaki geniş ünlüler darlaşır. Ayrıca darlaşan sesli, iki yuvarlak ünlü arasında kalması durumunda yuvarlaklaşır.” (krş. Gencan, 2007: 325). Son olarak “-(I)yor ekine birinci tip kişi ekleri getirilmektedir.” (bkz. Dudina, 2007: 21; 46).

“Letoncada şimdiki zaman yapısı I. ve II. tip eylemlere -n-, -st-, -j- içeki getirilerek yapılmaktadır” (bkz. Kalnača 2004: 17). “Bazı I.tip eylemlerde fonetik değişimler veya tabanın değişmemesi söz konusu olup III. tip eylemlerde taban daralması görülmektedir.” (bkz. Paegle, 2003: 99–109).

İnfinitif durum	Şimdiki zamanın 1.kişisi
ek + mek	ek + i + yor + um
(EK + MK)	(EK + KS + ŞZE + KE)
sē + t	sē + j + u
(EK + ME)	(EK + ŞZE + KE)

Yukarıda Türkçe verilen örnekte görüldüğü gibi, “ekmek” eyleminin kökü ünsüz ile bittiğinden şimdiki zaman eki -(I)yor eklendiği zaman ünlü uyumunun bozulmaması için eylem kökü ve şimdiki zaman eki arasına kaynaştırma sesi -i- gelmektedir. Şimdiki zaman eki eklendikten sonra birinci tip kişi eki getirilmektedir. Türkçede şimdiki zaman eki ünlü uyumuna aykırı bir ektir. Dolayısıyla, kişi eklerindeki ünlüler şimdiki zaman ekindeki ünlüye göre biçimlerini almaktadır. Yukarıda verilen örnekte 1.tekil kişi eki -Im ünlü uyumuna göre -um hali almaktadır.

Letonca verilen örnekte, Türkçede “ekmek” anlamına gelen “sēt” eylemi, I. tip eylem grubuna girmektedir. Dolayısıyla, I. tip eylem olarak şimdiki zaman ile çekimlenip -n-, -st- ve -j- içekini alabilmektedir. Letoncada eylemler çeşitli özelliklere göre transitif denilen geçişli ve intransitif denilen geçişsiz olarak ikiye ayırt edilmektedir. Transitif eylemlere -j-, -n- içeki, intransitif eylemlere -st- içeki getirilmektedir. Kalnača’ya (2012: 34–35) göre, -n- içeki zaman içerisinde oluşmuş Leton yazım dilinin geleneğidir. “sēt” eylemi transitif bir eylem olduğundan -j- içeki eklenmektedir.

Yukarıda Letonca verilmiş olan örnekte sē- eylemin köküne I. tip eylemin şimdiki zaman içeki -j- ve 1.tekil şimdiki zaman kişi eki -u eklenmiştir.

2.2.2. Şimdiki Zamanın Hikâyesi

“Türkçenin şimdiki zamanın hikâye yapısı, eylem tabanına iki zaman eki olan şimdiki zaman eki -(I)yor, geçmiş zaman eki -DI ve ikinci tip kişi ekleri getirilerek yapılmaktadır.” (Korkmaz, 2009: 739–741).

Söz konusu olan Türkçedeki şimdiki zamanın hikâye yapısı Letoncada geçmiş zaman, bileşik şimdiki zaman ve bileşik geçmiş zaman yapısı ile ifade edilebilir. Bileşik zaman yapıları, çekimlenmiş düzensiz yardımcı eylem „būt” ve ortaç ile kurulmaktadır.

İnfinitif durum

Şimdiki zaman hikâyesinin 1.kişisi

ek + mek

ek + i + yor + du + m

(EK + MK)

(EK + KS + ŞZE + GZE + KE)

(Geçmiş zaman)

sē + t

sē + j + u

(EK + ME)

(EK + ŞZE + KE)

(Bileşik şimdiki zaman)

būt sē + t

esm + u sē + j + is

(YE EK + ME)

(YEK + KE EK + ŞZE + OE)

(Bileşik geçmiş zaman)

būt sē + t**bij + u****sē + j + is**

(YE EK + ME)

(YEK + KE

EK + ŞZE + OE)

Yukarıda Türkçe verilmiş olan örnekte, „ek-mek” eyleminin köküne kaynaştırma sesi -i-, şimdiki zaman eki -(I)yor, son ünlü ve ünsüze göre biçimini almış geçmiş zaman eki -du ve ikinci tip 1.tekil kişi eki -m getirilmiştir.

Letoncanın ilk karşılığı olarak geçmiş zaman yapısı verilmiştir. Örnekte gösterildiği gibi, birinci tip eylem olan „sē-t” eylemin köküne sē- geçmiş zaman içeki -j- ve 1.tekil şimdiki zaman kişi eki -u eklenmiştir.

İkinci karşılığı bileşik şimdiki zaman yapısıdır. Bu yapı, şimdiki zaman ile çekimlenmiş düzensiz yardımcı eylem „būt” ve geçmiş zaman ortacı ile yapılmaktadır. Şimdiki zamanın tekil birinci kişisiyle çekimlendiği zaman düzensiz yardımcı eylem „esm-u” biçimini alır. esm- yardımcı eylemin kökü, -u ise yardımcı eylem köküne getirilmiş birinci tekil kişi ekidir. „sē-t” eylemi, geçmiş zaman ortacı ile çekimlendiği tabanına sē- zaman geçmiş zaman içeki -j- ve ortaç ekini -is almaktadır. Ortaç eki eylemin geçmişte bittiğini ve bu durumda eril cinsiyetinde olduğunu göstermektedir.

Üçüncü karşılığı olarak bileşik geçmiş zaman yapısı meydana getirilmiştir. Bu yapı, geçmiş zaman ile çekimlenmiş düzensiz yardımcı eylem ve geçmiş zaman ortacı ile yapılmaktadır. Geçmiş zaman tekil birinci kişisi ile çekimlendiği zaman

düzensiz yardımcı eylem „bij-u” biçimini alır. „bij-” geçmiş zaman ile çekimlenmiş yardımcı eylemin kökü, -u ise birinci tekil kişi ekidir. „sē-t” eylemi ise geçmiş zaman ortacı ile çekimlenip tabanına sē- geçmiş zaman eki -j- ve geçmiş zaman ortacı -is almaktadır. Ortaç eki eylemin geçmişte bittiğine ve bu durumda eril cinsiyetinde olduğunu göstermektedir.

2.2.3. Şimdiki Zamanın Rivayeti

„Türkçenin şimdiki zamanın rivayet yapısı, „ek-mek” eyleminin köküne kaynaştırma sesi -i-, şimdiki zaman eki -(I)yor, son ünlüye göre biçimini almış duyulan geçmiş zaman eki -miş ve birinci tip kişi ekleri getirilerek yapılmaktadır.” (bkz. Korkmaz, 2009: 756).

Türkçedeki şimdiki zamanın rivayet yapısı Letoncada bileşik şimdiki zamanın rivayeti ve şimdiki zaman rivayeti adlı yapıları ile ifade edilebilmektedir. “Bileşik şimdiki zamanın rivayeti, şimdiki zaman ile çekimlenmiş rivayet eki eklenmiş düzensiz yardımcı eylem „büt” ve geçmiş zaman ortacı ile yapılmaktadır. İkinci karşılığı olan şimdiki zaman rivayeti, şimdiki zaman eki ve rivayet eki getirilerek yapılmaktadır.” (bkz. V.Kalme, G.Smiltniece, 2001: 245–246).

İnfinitif durum

Şimdiki zaman rivayetinin 1.kişisi

ek + mek

ek + i + yor + muş + um

(EK + ME)

(EK + KS + ŞZE + DGZE + KE)

(bileşik zaman)

büt sē + t

es-ot sē + j + is

(YE EK + ME)

(YEK + RE EK + GZE + OE)

(rivayet)

sē + t

sē + j + ot

(EK + ME)

(EK + ŖZE + RE)

Yukarıda Türkçe verilmiş olan örnekte, “ek-mek” eyleminin köküne kaynaştırma sesi -i-, şimdiki zaman eki -(I)yor, son ünlüye göre biçimini almış duyulan geçmiş zaman eki -muş ve duyulan geçmiş zaman ekinin özelliklerine göre birinci tip 1.tekil kişi eki -um getirilmiştir.

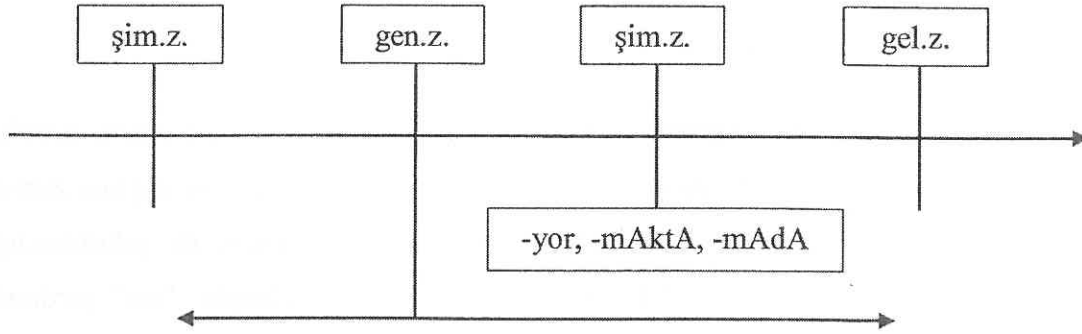
İlk Letonca verilen örnekte Türkçenin şimdiki zamanın rivayet yapısı, şimdiki zaman rivayeti ile çekimlenmiş düzensiz yardımcı eylem „būt” ve geçmiş zaman ortacı ile yapılmıştır. Düzensiz yardımcı eylem şimdiki zaman ile çekimlendiği zaman “es-”, rivayet ek eklendiği zaman “es-ot” biçimini almıştır. “es-” yardımcı eylemin kökü -ot ise rivayet ekidir. „sē-t” eylemi ise geçmiş zaman ortacı ile çekimlenip tabanına sē- geçmiş zaman içeki -j- ve geçmiş zaman ortacı -is almıştır. Ortaç eki eylemin geçmişte bittiğini ve bu durumda eril cinsiyetinde olduğunu göstermektedir.

Letoncanın ikinci karşılığı şimdiki zaman rivayet yapısıdır. Bu yapı, eylemin tabanına sē- şimdiki zaman içeki -j- ve rivayet eki olan -ot getirilerek yapılmıştır. Bu yapıda bir öncekinde olduğu gibi rivayet anlamını -ot eki taşımaktadır.

2.3. Kullanım Alanlarının Anlamsal Açından Karşılaştırması

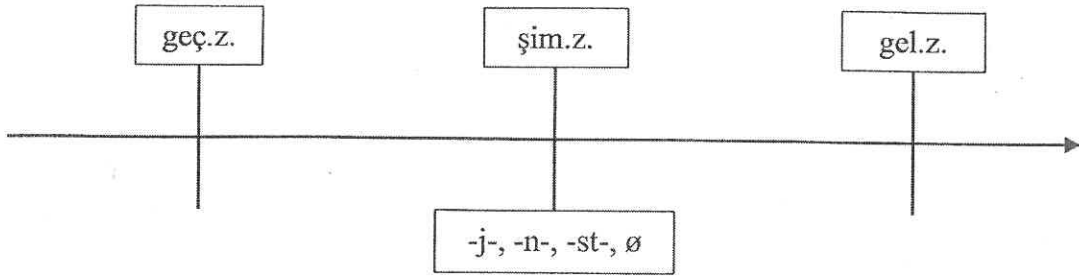
2.3.1. Şimdiki Zaman

Türkçenin şimdiki zamanı ile çok geniş bir zaman uzamı ifade edilebilir. Türk dilbilimcilerin tarafından şimdiki zaman „Konuşma anında devam etmekte olan olayları bildirir.” (Güneş, 1995: 201), „İş yapılmakta olduğunu -başka bir deyişle- işle anlatışın birlikte olduğunu bildiren eylemin zamanı.” (Gencan, 2007: 319), “Şimdiki zaman kipi eylemin gösterdiği oluş ve kılışın içinde bulunan zamanda başladığını ve sürmekte olduğunu gösteren kiptir.” (Korkmaz, 2009: 610–611) olarak tanımlanmıştır. Türkçedeki şimdiki zamanın konumu ekleriyle zaman çizgisi üzerinde şu şekilde gösterilebilir:

Çizgi 9.

Leton dilbilimcileri tarafından şimdiki zaman ile ilgili ortaya konulan tanımlar sayıda da çoktur. Dilbilimciler tarafından şimdiki zaman „Eylemin şimdiki zamanda gerçekleşmekte olduğunu, daha bitmediğini bildirir.” (B.Ceplite ve L.Ceplitis, 1997: 67), „Şimdiki zaman eylemin konuşma anı ile aynı anda gerçekleştiğini ifade eder.” (Leton Dil Kurumu [LDK]) (2008: 303), „Şimdiki zaman ile çekimlenmiş eylem konuşma anında gerçekleşir.” (Paegle, 2003: 97) olarak tanımlanmıştır. Letoncadaki şimdiki zamanın konumu ekleriyle şu şekilde resmedilebilir:

Çizgi 10.

Aşağıda Türkçe ve Letonca verilmiş olan örnek tümceleri karşılaştırılarak araştırma konusu olan dillerin ikisinde şimdiki zamanın aynı anlama gelip gelmediğine bakılacaktır.

Türkçe örnekler:

„Çocuklar kartopu **oynuyorlar**.” (Gencan, 2007: 324)

(Bērnī pīkojās.)

„Bu işi iki yıldan beri **yapıyoruz**.” (Hengirmen, 1998: 219)

(Mēs nodarbojamies ar šo jau divus gadus.)

„Ufukta şimdi güneş sönmek üzere **sallanıyor**.” (Korkmaz, 2009: 612)

(Uz horizonta saule jau rietot **rotalājās**.)

„Bulutların ardında gün yanmadan **sönüyor**, höyükler bir dağ gibi uzakta **görünüyor**.” (Gencan, 2007: 324)

(Aiz mākoņiem diena neuzaustot **noriet**, tālumā zemes kaudzes **izskatās** kā kalni.)

„Bu akşam, şimdiye kadar yazdıklarımı **okuyorum** da **düşünüyorum**.”
(Korkmaz, 2009: 614)

(Šovakar, **lasu** un **domāju** par līdz šim sarakstīto.)

Letonca örnekler:

„Bērnī **skrien** uz jūru.” (LDK, 2008: 303)

(Çocuklar denize **koşuyorlar**.)

„Mēs **sēžam**.” (B.Ceplīte, L.Ceplītis, 1997: 67)

(Biz **oturuyoruz**.)

„**Raud** mūsu māšiņa svešā zemē.” (V.Bērziņa-Baltiņa, -:113)

(Yurdun dışında ablacığımız **ağlıyor**.)

„Bet tu taču teici!” Raudupiete **iesaucas** un **nobāl**. (V.Kalme, G.Smiltniece, 2001: 230)

(„Sen söylemiştin!” Raudupiete **haykırıyor** ve yüzü **beyazlıyor**.)

„Es **klausos** mūziku.” (Paegle, 2003: 101)

(Ben müzik **dinliyorum**.)

Yukarıda verilmiş olan tümcelere bakıldığı zaman şimdiki zaman anlamı dillerin her birinde açık görülmektedir. Eylem, hareketin konuşma anında gerçekleştiğini daha bitmediğini bildirir. Örneğin, şu an çocukların kartopu oynamaları veya denize koşmaları. Hareketin bitmesi söz konusu değildir. Hareketin ne zaman biteceği belli olmayıp devam etmektedir. Dillerin ikisinde anlam bakımından bir farklılık görülmemektedir.

Dilbilgisel zamanlardan en zengin zaman şimdiki zamandır. Şimdiki zaman bir hareket noktasıdır. Güzergâhın başlangıcıdır. Zaman içerisinde şimdiki zamanın temel anlamı değişmiştir ve hala değişmektedir. Bu değişmelerin sonucunda nice yan anlam veya başka bir deyişle anlam kaymaları meydana gelmiştir.

Türk dilbilimcileri tarafından tespit edilmiş olan şimdiki zamanın yan anlamları: “Duyulan geçmiş zaman anlamı.” (Yaman, 1999: 70), “Görülen geçmiş zaman anlamı.” (Yaman, 1999: 66), “Gelecek zaman anlamı.” (Gencan, 2007: 426), “Geniş zaman anlamı.” (Gencan, 2007: 426).

Letoncada, tespit edilmiş olan şimdiki zamanın yan anlamları ise şu şekilde sınıflandırılabilir: “Geçmiş zaman anlamı, uzak geçmişte bitmiş bir hareket, olay.” (Baltıña, -:114), “Yakın geçmişte bitmiş bir hareket, olay.” (LDK, 2008: 303), “Gelecek zaman anlamı.” (Paegle, 2003: 100), “Bileşik şimdiki zaman anlamı.” (Kalnača, 2011: 19), „Genel zaman (kesin zaman olmayan bağlamlarda, geniş olarak sayılan).” (LDK, 2008: 303).

Sonraki bölümde bağlamlara bakarak Türkçede tespit edilmiş olan şimdiki zamanın yan anlamları, Letoncada aynı veya benzer bir anlama gelen dilbilgisel yapılar varsa, onlar ile karşılaştırılacaktır.

“Türkçede, şimdiki zaman eki yaygın olarak duyulan geçmiş zaman eki yerine kullanılmaktadır.” (krş. Yaman, 1999: 66, Korkmaz, 2009: 611) .

Türkçe örnekler:

„... Çok değil iki yıl sonra matbaa baskına **uğruyor**, **tahrip ediliyor**, gazete **kapatılıyor**.” (Yaman, 1999: 67)

(... ilgi ne. Pēc 2 gadiem izdevniecībā **ierodas** pārbaude, tā **tiiek likvidēta**, avīze **slēgta**.)

“Padişah bir bakmış çiftçi tarlanın bir başında **oynuyor** bir de tarlanın sonunda **oynuyor**.” (Türk Halk Hikâyeleri “Padişah ile çiftçi”)

(Pādišahs paskatījās (ir paskatījies) uz zemnieku tas ta lauka sākumā **uzdejo**, ta lauka galā **uzdejo**.)

„O tarihte Türkiyede III. Selim padişah **oluyor**.” (Banguoğlu, 1998: 464)

(Tai laikā Turcijā III. Selīms **kļūst** par pādišahu.)

„Musa Allah’a **soruyor**: Şan ve şerefini seyretmeme izin verir misin?”

(Korkmaz, 2009: 617)

(Mozus **jautā** Dievam: Ļausi man izbaudīt slavu un cieņu?)

„Atatürk 1 Kasım 1937’de ise şöyle **konuşuyor**: Diğer mühim nokta...”

(Yaman, 1999: 69)

(Ataturks 1937.gada 1.novembrī šādi **izsakās**: Cita nozīmīga lieta...)

Letonca örnekler:

„Viņš **uzklīda** tikai lielā salā...” (Paegle, 2003: 101).

(O sadece ayazda **geliyor (geliyormuş)**.)

„Baznīcas otrā galā ir mazās durvis.” (LDK, 2008: 303).

(Kilisenin öbür tarafta küçük kapı var (**varmış**).)

„Kādam zvejniekam **apmirst** visi dēli.” (J.Endzelīns, 1951: 965).

(Bir balıkçının oğulları **vefat ediyorlar (etmişler)**.)

„Vecais mācītājs **iznāk** pa durvīm, iesēstas tā, ka **atliek** vieta tikai kandidātam” (Latviešu Valodas Institūts, 2008: 303).

(Yaşlı papaz kapıdan içeri **giriyor (girmiş)**, oturunca tek bir aday oturacak kadar yer **kalıyor (kalmış)**.)

„Tas **biņa** vecais Lausks...” (Paegle, 2003: 101).

(O büyük Lausks'tı (**Lausks'mış**).)

Baltina'ya (-: 114) göre, özellikle masal gibi edebi metinleri vurgulayarak şimdiki zaman ile geçmişte olmuş hareket, olaylar anlatılabilmektedir. Bu sebeple Leton gramerciliğinde, duyulan geçmiş zaman bir dilbilgisel zaman olarak ayırt edilmemektedir. “Letoncada bulunan 5 ifadeden biri olup “rivayet ifadesi ” olarak sınıflandırılmıştır.” (bkz. Paegle, 2003: 114). Şimdiki zaman yan anlamı olarak kabul edilir olmamasına rağmen başka dilbilgisel kategorileri ile ifade etmek mümkündür.

“Türkçede, şimdiki zaman kipi görülen geçmiş zaman kipi yerine sık sık kullanılmaktadır.” (Korkmaz, 2009: 614, Yaman, 1999: 70).

Türkçe örnekler:

“Ertesi sabah çöl ortasında uyandık. Artık ne şehir, ne ağaç, ne köy, saatler, ancak bir kuyu ve bir telgraf odasından ibaret istasyon tapılarına **rastlıyoruz (rastladık).**” (Korkmaz, 2009: 614)

(Nākamā rītā tuksneša vidū pamodāmies. Vairs ne pilsētas, ne koku, ne lauku, laika. **Redzam (redz)** tikai vienu aku un no telegrāfa istabas sastāvošu staciju.)

“Sana, cüzdanı aşağı at **diyoruz (dedik).**” (Yaman, 1999: 71)

(Met maku zemē tev **sakam.**)

“-Seni çoktandır Beylerbeyi’nde **görmüyorum (görmedim).** Annenle beraber değil misin?”

(Tevi **neredzu** jau labu laiku Beylerbeyē. Vai tad tu neesi ar savu māti?)

“Bir keresinde İstanbul’a **gidiyorum (gittim).** Otobüs tıklım tıklım dolu. Yolculara hiç sormadan hep batı müziği **çalıyorlar (çaldılar).**” (Yaman, 1999: 72)

(Vienā reizē **braucu** uz Stambulu. Autobus pārpildīts. Nepajautājot pasažieriem **atskaņo** tikai rietumu mūziku.)

“Sigaranın dumanını içime çekerek sayfaları ağır ağır çeviriyorum (çevirdim).” (Korkmaz, 2009: 615)

(Velkot cigaretes dūmu iekšā, lēnām lēnām šķiru lapaspuses.)

Letonca örnekler:

“A i, ai,” balķis iekļiedzas (iekļiedzās), un tam pārtrūkst (pārtrūka) sirds. Tā ir (bija) pušu! Tā trūkst (trūka), sēri vaidēdama kā kokļu stīga, un runcis apstājas (apstājās) uz celiņa, kas iet (gāja) no istabas uz klēti, un klausās, pacēlis kāju.” (Paegle 2003: 101)

(Ah, ah,” ağaç haykırıyor (haykırdı) ve onun kalbi parçalanıyor (parçalandı). Parçalanmıştır (parçalanmıştı)! Şanturun telleri kopuyormuş gibi inleyerek parçalanıyor (parçalandı) ve evden ambara giden kedi yolda duruyor (durdu) ve ayağını havada kaldırmış vaziyette dinliyor (dinledi).)

“Nokrīt (nokrita) migla, nokrīt (nokrita) rasa, es atradu kumeliņu.” (V.Bērziņa-Baltiņa, -:113)

(Sis gidiyor (gitti), çiy gidiyor (gitti), ben tayımı bulmuştum.)

„Jūs nākat pie manis strīdēties?”

(Bana tartışmaya mı geliyorsunuz (geldiniz)?)

„Vakar mēs braucām (braucām) uz laukiem un ceļā sastopām (sastapām) kaimiņus.” (LDK, 2008: 303)

(Dün köye gidiyoruz (gittik) ve yolda komşularımıza rasthyoruz (rastladık).)

„Nobela bibliotēka **ir (bija)** grāmatu krājums angļu valodā...” (Kalnača, 2011: 20)

(Nobel Kütüphanesi bir İngilizce kitap **stoku'dur (stok'tu)**...)

Yukarıda verilmiş olan bağlamlardan görülen geçmiş zamanın şimdiki zaman ile ifade edildiği kolay anlaşılmaktadır. Türkçede olduğu gibi, Letoncada da, görülen geçmiş zaman şimdiki zaman ile ifade edilmektedir. Dolayısıyla, bu anlamsal kullanımda her iki dil arasında bir farklılık görülmemektedir.

“Türkçede şimdiki zaman eki gelecek zaman anlamında da kullanılmaktadır.”
(bkz. Korkmaz, 2009: 618).

Türkçe örnekler:

“Cemal Paşa yarın Mısır'a **gidiyor (gidecek)**.” (Korkmaz, 2009: 618)

(Džemals Paša rīt **dodas (dosies)** uz Ēģipti.)

„Tren, saat 18.30'da **hareket ediyor (hareket edecek)**.” (S.Güneş, 1995: 202)

(Vilciens pulksten 18.30 **atiet (aties)**.)

„Peki, yarın **başlıyorum (başlayacağım)**. Aybaşında sergimiz **açılıyor (açılacak)**.” (Banguoğlu, 1997: 465)

(Labi, rīt **sāku (sākšu)**. Mēneša sākumā **tiek atklāta (tiks atklāta)** izstāde.)

„Afrika kıtasındaki son sömürge ülke Namibya gece yarısından sonra bağımsızlığına **kavuşuyor (kavuşacak)**.” (Yaman, 1999: 72)

(Āfrikas kontinenta pēdējā kolonālizētā valsts Namīnijapēc pusnakts **paliek (paliks)** neatkarīga.)

„Şeyh Efendi haber yolladı bu gece odana **geliyor (gelecek)**.” (Korkmaz, 2009: 618)

(Şeiha Kungs nosūtīja ziņu šonakt **nāk (nāks)** uz tavu istabu.)

Letonca örnekler:

„Rīt es **eju (iešu)** uz teātri.” (LDK, 2008: 303)
(Yarın ben tiyatroya **gidiyorum (gideceğim)**.)

„Debestīņ, jau vienpadsmit! Pēc četrdesmit minūtēm autobuss. Tūlīt **ģērbjos (ģērbšos)** ciet, jābrauc uz Rīgu.” (V.Kalme, G.Smiltņiece, 2001: 231)

(Aman Allah, saat on bir olmuş! Kırk dakika sonra otobüs var. Hemen **giyiniyorum (giyineceğim)**, Riga'ya gitmeliyim.)

„Rīt mēs **braucam (brauksim)** ekskursijā.” (B.Ceplīte, L.Ceplītis, 1997: 67)
(Yarın geziye **çıkıyoruz (çıkacağız)**.)

„Rīt **braucu (braukšu)** uz mājām un **palīdzu (palīdzēšu)** mātei.” (Paegle, 2003: 102)

(Yarın eve **gidiyorum (gideceğim)** ve anneme **yardım ediyorum (yardım edeceğim).**)

„Pēc mēneša mēs **dodamies (dosimies)** uz Vāciju.” (LDK, 2008: 303)

(Bir ay sonra Almanya’ya **gidiyoruz (gideceğiz).**)

Bağlamlara bakarak dillerin ikisinde de şimdiki zamanın gelecek zaman yerine kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bazı durumlarda, zaman belirteci şimdiki zaman yapılarına gelecek zamanı ifade etmeye yardımcı olmaktadır. Örneklerin her birinde şimdiki zaman yapısı gelecekte olacak bir hareketi anlatmaktadır.

“Türkçede -(I)yor eki köken yapısından gelen özellik dolayısıyla, geniş zamanı ifade etmek için de kullanılmaktadır.” (bkz.Korkmaz, 2009: 618).

Türkçe örnekler:

“Millete has bu değerler topluluğuna “kültür” adını **veriyoruz (veririz).**”
(Yaman, 1999: 79)

(Tautai piederošajas vērības mēs **saucam** par „kultūru”.)

“Gökten çemenler üzerine çığlar döküldüğü gibi bazan da yıldırımlar **düşüyor (düşer).**” (Korkmaz, 2009: 619)

(No debesīm uz trigonellām kā gāzās lavīnas tā reizēm arī zibeņi **sper.**)

“Her sabah erkenden **kalkıyor (kalkar)**, işe **gidiyorum (giderim)**” (S.Güneş, 1995: 202)

(Katra rītu **ceļos agri, eju uz darbu.**)

“Çoğumuz, kahramanlığı yalnız savaşta, yalnız düşman karşısında **düşünüyoruz (düşünürüz).**” (Yaman, 1999: 78)

(Vairums no mums par varonību **domā** tikai karā, tikai ienaidnieka priekšā.)

“Okuyan için kitaplığın yanı başından daha rahat yer olabileceğini **sanmıyorum (sanırım).**” (Korkmaz, 2009: 620)

(**Nedomāju**, ka priekš lasītāja varētu būt vēl ērtāka vieta par grāmatkāpi.)

Letonca örnekler:

„Mana māsa labi **zīmē.**” (LDK, 2008: 303)

(Benim ablam iyi **resim çiziyor (resim çizer).**)

“Saule **lec** katra rītu.” (Kalnača, 2011: 19)

(Güneş her gün **doğuyor (doğar).**)

“Jauna slota tīri **tīra.**” (V.Kalme, G.Smiltniece, 2001: 231)

(Yeni süpürge iyi **temizliyor (temizler).**)

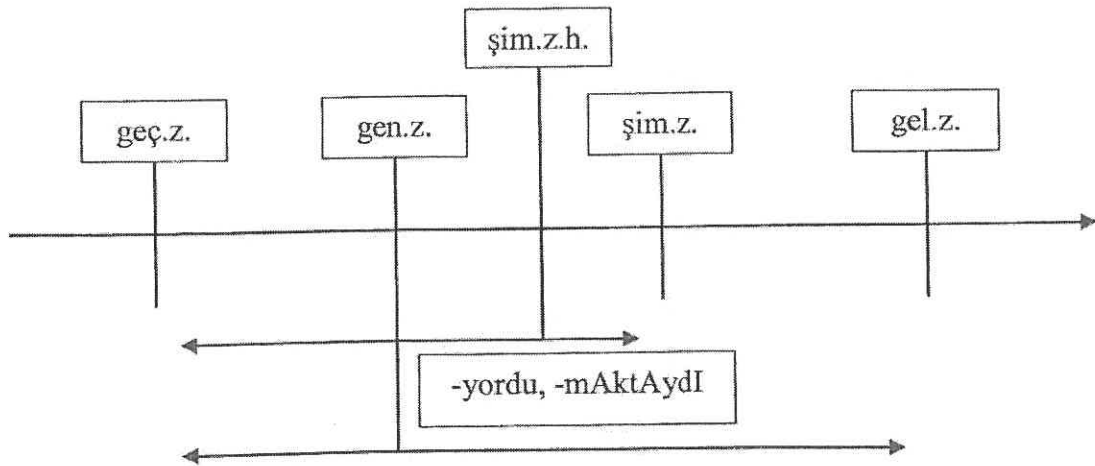
„Pēc vasaras **nāk** rudens.”

(Yazdan sonra sonbahar geliyor (gelir).)

Bağlamlarda anlam açısından fark görülmemektedir. Karşılaştırma konusu olan dillerin her birinde, yukarıda verilmiş olan örneklerde süreklilik söz konusudur. Yani bağlamlarda başlangıcı ve sonu bilinmeyen bir hareketin devam etmekte olduğu bildirilir. Ortaya çıkan farklılık anlamsal değil, biçimbirimseldir. Türkçede, geçmişten geleceğe uzanan oluş kılışları geniş zaman yapısı kullanılarak ifade edilmektedir. Letoncada aynı anlam şimdiki zaman yapısıyla aktarılmaktadır. Çünkü şimdiki zamanın yan anlamlarından biri “genel zaman” anlamı Türkçenin geniş zaman anlamına gelmektedir. Türkçede şimdiki ve geniş zaman anlamı için iki biçimbirim kullanılırken Letoncada ikisi tek bir şimdiki zaman biçimbirimleriyle ifade edilmektedir.

2.3.2. Şimdiki Zamanın Hikâyesi

Türkçenin şimdiki zamanın hikâye yapısı dilbilimciler tarafından “Sürmekte olan bir oluş ve kılışı geçmişte aktararak anlatan birleşik kiptir.” (Korkmaz, 2009: 739), “Geçmişte sınırlı ve sürmekte bir zaman gösterir.” (Banguoğlu, 1997: 464) olarak açıklanmıştır. Şimdiki zamanın hikâyesi zaman çizgisi üzerinde şu şekilde gösterilebilir:

Çizgi 11.

Yukarıda görüldüğü gibi, şimdiki zamanın hikâye yapısı ile geçmişten şimdiye kadar uzanan bir zaman zarfı anlatılabilir. Şimdiki zaman eki, hareketin bir süre devam etmesinin, geçmiş zaman eki ise bitmesinin göstergesidir, çünkü şimdiki zaman ekinde devamlılık, geçmiş zaman ekinde bitmişlik söz konusudur.

Letoncada, Türkçedeki şimdiki zamanın hikâye yapısı geçmiş zaman, bileşik geçmiş zaman ve bileşik şimdiki zaman yapısı ile ifade edilebilir. Zaman çizgisi üzerinde şu şekilde gösterilebilir:

Çizgi 12.

Türkçedeki şimdiki zamanın hikâyesi konusunda Letoncanın karşılığı olan geçmiş, bileşik geçmiş ve bileşik şimdiki zaman, Türkçede olduğu gibi, geçmişten şimdiye zamana kadar uzanabilir ve üçü bir süre devam etmiş bir hareketi anlatabilmektedir. Ama Letoncadaki yapılar farklı özelliklere sahip olduğundan yukarıda görüldüğü gibi, bileşik geçmiş zaman yapısı hareketin şimdiki zamana göre daha uzak bir geçmişte gerçekleştiğini, geçmiş zaman yapısı hareketin şimdiki zamana göre daha yakın bir geçmişte gerçekleştiğini anlatır ve bileşik şimdiki zaman hareketin şimdiki zamana göre çok yakın bir zamanda gerçekleştiğini anlatmaktadır.

Yapıların her biri Türkçenin -yordu bileşik zamanın anlamına gelir. Türkçede, hareketin ne kadar sürdüğü eklerden, Letoncada geçmiş, bileşik geçmiş ve bileşik şimdiki zaman semantiğinden anlaşılmaktadır. Türkçede, şimdiki zaman hikâye yapısı tanımlarında Letoncanın üç karşılığının şimdiki zamana göre anlattığı zaman mesafesinden söz edilmediğinden karşılıkların her biri aynılık olarak kabul edilebilmektedir.

Sonraki bölümde bağlamlara bakarak Türkçedeki şimdiki zamanın hikâye yapısının anlamları Letonca ile karşılaştırılacaktır.

Türkçe örnekler:

“Niye **gülüyordun?**” diye sordu.” (Korkmaz, 2009: 739)

(“Kāpēc **smējies**” viņa/viņš jautāja.)

“Ölümü bir kurtarıcı olarak **arıyordum.**” (S.Güneş, 1995: 209)

(Es **meklēju** nāvi kā glābiņu.)

“Dün orada ne **yapıyordunuz?**” (Banguoğlu, 1997: 464)

(Ko jūs tur vakar **darījāt?**)

“Onlar birbirleriyle konuşup **gülüşüyor, söyleşiyorlardı.**” (Korkmaz, 2009: 741)

(Viņi savā starpā **plāpājot smējās, sarunājās.**)

“Etrafin sessizliği içinde kalbimin gümbürtüsünü **duyuyordum.**” (Korkmaz, 2009: 739)

(Klusumā, kas visapkārt, sirdspukstus **dzirdēju.**)

Letonca örnekler:

“Es vienmēr **biju domājusi**, ka gulbji ligzdo tieši ūdenī.” (Kalnača, 2011: 21)

(Her zaman kuğların gölde yuvaları yaptıklarını **düşünüyordum.**)

“Tikai tad, kad darbs bija padarīts, **varējām atpūsties.**” (V.Bērziņa-Baltiņa, - :116)

(Sadece iş bitince **dinlenebiliyorduk.**)

“Pirms stundas vēl **lija.**” (LDK, 2008: 304)

(Bir saat önce **yağmur yağyordu.**)

“**Sniga sniegs.**” (Paegle, 2003: 103)

(**Kar yağyordu.**)

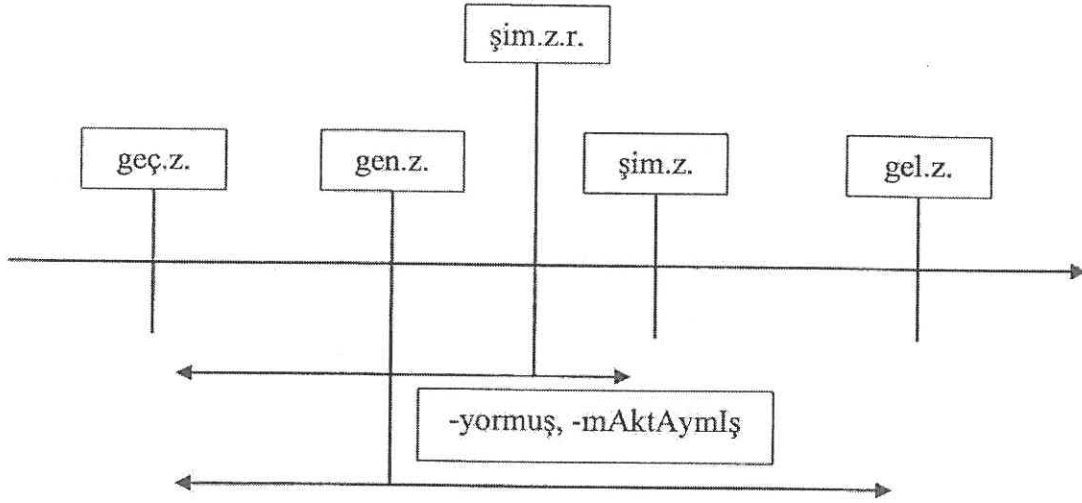
“Es **esmu gājis** uz deju kursiem.”

(Ben dans kurslarına **gidiyordum.**)

Örnek tümcelerinde görüldüğü gibi, araştırma konusu olan dillerin ikisinde şimdiki zamanın hikâyesi anlamına gelen yapılar bulunmaktadır.

2.3.3. Şimdiki Zamanın Rivayeti

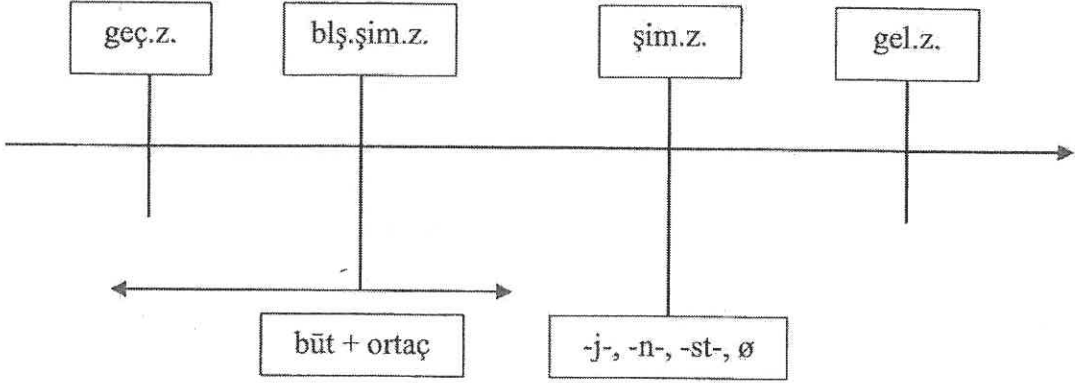
Türkçede, şimdiki zamanın rivayet yapısını Korkmaz (2009: 756) sürmekte olan bir oluş ve kılışın, duyuma veya sonradan fark etmeye dayanılarak anlatılması olarak açıklamıştır. Şimdiki zamanın rivayeti çizgi üzerinde şu şekilde gösterilebilir:

Çizgi 13.

Yukarıda gösterildiği gibi, hareketin geçmişte başlayıp bir süre devam etmesi söz konusudur. Fakat şimdiki zaman hikâye yapısından farklı kılan özellik doğrudan öğrenilen bir bilgi değil, başkasından duyulan, öğrenilen bilgi vermektedir.

Letoncada, Türkçedeki şimdiki zamanın rivayeti yapısı bileşik şimdiki zaman rivayeti ve şimdiki zaman rivayeti adlı yapı ile ifade edilebilmektedir. Zaman çizgisi üzerinde şu şekilde gösterilebilir:

Çizgi 14.

Anlam bakımından Letoncanın rivayet yapısı Türkçenin rivayet yapısına denk gelmektedir. Geçmişte olduğuna geçmiş zaman ile çekimlenmiş eylem, son ek -ot ise hareketin başkasından öğrenildiğini gösterir. Letoncada, geçmiş zaman yapıları geniş zaman semantiğine sahiptir. Dolayısıyla, hareketin geçmişte bir süre devam etmiş ve başkasından öğrenilmiş olduğu ortaya çıkmaktadır.

Sonraki bölümde bağlamlara bakarak Türkçenin şimdiki zaman rivayeti yapısının anlamları Letonca ile karşılaştırılacaktır.

Türkçe örnekler:

“Sabahları erken **çıkıyormuşsun.**” (Banguoğlu, 1997: 465)

(No rītiem tu agri **ejot** prom.)

“Hafta sonları tiyatroya **gidiyormuşsunuz.** Doğru mu?”

(Nedēļas nogalēs Jūs **apmeklējot** teātri. Tā ir taisnība?)

“Evvelce burasının bir yatak odası olduğunu sanırdım, **aldanıyormuşum.**”

(Korkmaz, 2009: 756)

(Pirms kāda mirkļa šejieni uzskatīju par guļamistabu, **esot maldījies/usies.**)

“Meģer iĉeri girmek iĉin dūģmeye **basmak gerekiyormuģ.**”

(Izrādās, lai iekļūtu iekšā, **esot jānospieģ poga.**)

“O sırada yemek **yıyorlarmıģ.**”(Banguoģlu, 1997: 465)

(Tai brīdī **esot ēduģi.**)

Letonca ģrnekler:

“Vasarā viņģ ar Jāni kopā **esot gāģis** uz ezeru.”

(Yazın, Janis ile birlikte gģle **gidiyormuģ.**)

“Pģteris **esot piedalģjies** arī citos konkursos.”

(Peteris baģka yarıģmalara da **katılıyormuģ.**)

“Milda mums pģdģjos gados **esot stāģģģusi** visādas pasakas.”

(Milda son yıllarda bize palavra **anlatıyormuģ.**)

Vecais **esot cģlies** augģģā aģri.

(İhtiyar erken **kalkıyormuģ.**)

Papam mājās esot, neesot darījis palaidnības.

(Baba evdeyken yaramazlık yapmıyormuş.)

Bağlamlardan anlaşıldığı gibi, karşılaştırma konusu olan dillerde şimdiki zamanın rivayeti anlamına gelen yapılar bulunmaktadır.

2.4. Şimdiki Zaman Yapılarında Karşılaştırmalı Sonuç ve Değerlendirme

Son altbölüm, Türkçe-Lettonca Şimdiki Zaman Yapılarının Karşılaştırması bölümünde yapılan Türkçe-Lettonca şimdiki zaman, şimdiki zamanın hikâyesi ve rivayeti yapılarının değerlendirilmesi için ayırt edilmiştir.

Bu bölümde karşılaştırma konusu olan dillerin şimdiki zaman, şimdiki zamanın hikâyesi ve rivayeti yapıları biçimbirimsel, yapısal ve anlamsal bakımlarından ele alınarak karşılaştırılmıştır. Son altbölümde, biçimbirimsel, yapısal ve anlamsal karşılaştırma altbölümlerinde, karşılaştırma sırasında tespit edilen aynılık, benzerlik ve farklılık ayrı ortaya konularak değerlendirilecektir.

2.4.1. Şimdiki Zaman Yapılarının Değerlendirilmesi

2.4.1.1. Biçimbirimsel Açıdan Benzerlikler

Dil araştırmacılar tarafından ortaya konulan tanımlardan ortaya çıkan benzerlik, dillerin ikisinde kullanılan şimdiki zaman eklerinin kullanımında görülmektedir. Yaman'a (1999: 87–88) göre, Türkçenin -mAktA, -mAdA eki daha çok resmi ve edebi metinlerde kullanıldığını, Paegle (2003: 99), Letoncada -n- içekin edebi metinlerde yaygın olarak kullanıldığını ifade etmiştir.

2.4.1.2. Biçimbirimsel Açıdan Farklılık

Karşılaştırma konusu olan Türkçenin şimdiki zaman eki -(I)yor ünlü uyumuna aykırı bir ektir. -(I)yor ekinden sonra gelen biçimbirimlerin şekilleri -(I)yor ekindeki ünlüye göre değişmektedir. Letoncannın şimdiki zaman eklerinde ünlü bulunmamaktadır. Dolayısıyla, aşağıda verilen örneklerde gösterildiği gibi Letoncada ünlü uyumunun olmadığı görülmektedir.

Türkçe örnekler:

gel-i-yor-um, yap-ı-yor-sun, oku-yor-sunuz

Letonca örnekler:

domā-j-u (düşün-ü-yor-um), mazgā-j-u (yık-ı-yor-um), lolo-j-u (büyü-t-ü-yor-um)

Şimdiki zaman eklerine bakıldığı zaman Türkçeyi Letoncadan farklı kılan özelliklerden biri, -mAktA ve -mAdA eklerinin ünlü uyumuna göre biçimlerinin değişmesidir.

Söz konusu olan ekler, eylem tabanındaki son ünlüye göre -makta / -mekte veya -mada / -mede biçimlerini almaktadır. Letoncada, şimdiki zaman eklerinde hiçbir değişme söz konusu değil. Sebebi ise şimdiki zaman eklerinde ünlülerin olmamasıdır.

Türkçe örnekler:

sür-mekte, yap-makta, et-mekte

Letonca örnekler:

e-j-u (gid-i-yor-um), deĵo-j-u (dans ed-i-yor-um), ceĵo-j-u (seyahat ed-i-yor-um)

skrie-n-u (koş-u-yor-um), brie-n-u (bat-a çık-a gid-i-yor-um), mieri-n-u (avut-u-yor-um)

grim-st-u (bat-ı-yor-um), nir-st-u (dal-ı-yor-um), sal-st-u (üşü-yor-um)

“Letoncada, III. tip eylemler söz konusu olunca, şimdiki zaman, eklerin eklenmesi ile değil, eylem tabanının daralması ile yapılmaktadır.” (Paegle, 2003: 100). Türkçede böyle bir şimdiki zaman yapım yöntemi bulunmamaktadır.

Letonca örnekler:

İnfinitif durum	Şimdiki zaman
las-ī-t (oku-mak)	las-u (oku-yor-um)
main-ī-t (değiş-tir-mek)	main-u (değiş-tir-i-yor-um)
peld-ē-t (yüz-mek)	peld-u (yüz-ü-yor-um)

Karşılaştırma konusu olan dillerin ikisinde, şimdiki zaman eklerinin işlevlerinde farklılık görülmektedir. Türkçenin şimdiki zaman ekleri sadece şimdiki zaman yapımında kullanılırken Letoncadaki şimdiki zaman eklerinden biri -j- içeki hem şimdiki, hem geçmiş zaman yapımında kullanıldığı sık görülmektedir. Fakat bazı dil araştırmacılarına göre -j- içeki bir içek değil, bir yardımcı sestir. Kalnača

(2011: 80–81), -j- içekini kimi submorf, kimi interfiks olarak adlandirdiğını söylemiştir. Bu konuda görüşler arasında büyük farklılık görülmektedir. Bu alışma kapsamında -j- ieki şimdiki ve geçmiş zaman yapımında kullanılan bir şimdiki zamanın ieki olarak kabul edilmektedir.

şimdiki zaman

Geçmiş zaman

Türkçe rnekler:

alış-ı-yor-um

alış-tı-m

gid-i-yor-um

git-ti-m

yaz-ı-yor-um

yaz-dı-m

Letonca rnekler:

strādā-j-u (alış-ı-yor-um)

strādā-j-u (alış-tı-m)

dejo-j-u (dans ed-i-yor-um)

dejo-j-u (dans et-ti-m)

plāno-j-u (plan yap-ı-yor-um)

plāno-j-u (plan et-ti-m)

„Letoncada, şimdiki zaman yapımında kullanılan kişi ekleri ünlü uyumuna aykırı eklerdir.” (V.Kalme, Smiltņiece 2001: 228–229).

Her zaman eylemlere aynı kişi ekleri getirilmektedir. Türkçede ise birinci tip kişi eklerinin biçimleri son ünlüye göre değişmektedir.

Türkçe örnekler:

gid-i-yor-um, yap-ı-yor-um, ed-i-yor-um

Letonca örnekler:

nes-u (götür-ü-yor-um), dar-u (yap-ı-yor-um), lolo-j-u (büyü-t-mek)

Yukarıda verilen örneklere bakınca Türkçede ünlü uyumunun olduğu açık görülmektedir. Kişi ekleri son biçimbirim olan şimdiki zaman ekine göre biçimlerini almaktadır. Letoncada ise son ünlü ne olursa olsun, kişi ekleri aynıdır. Görüldüğü gibi, hem geniş hem yuvarlak ünlülerden sonra biçimi değişmeden aynı kişi ekleri getirilmektedir.

Dillerin ikisinde de kişi ekleri farklı özelliklere göre sınıflandırılmaktadır. „Türkçede kişi ekleri ünlü veya ünsüz uyumuna göre ikiye ayırt edilmektedir.” (Korkmaz, 2009: 571).

Birinci tip - ünlü olan, ikinci tip - ünlü olmayan kişi ekleridir. V.Kalme, Smiltnece (2001: 228–236), Letoncada, bu özelliklere göre kişi ekleri arasında bir ayrımın olmayıp kişi eklerinin zamanlara göre değiştiğini ifade etmiştir. Örneğin, şimdiki zaman yapımında kullanılan kişi ekleri geçmiş veya gelecek zaman yapımında kullanılmaz (birinci kişi eki hariç).

2.4.1.3. Yapısal Açıdan Farklılık

Karşılaştırma konusu olan Türkçe sondan eklemeli bir dildir. Türkçede, şimdiki zaman yapımında sadece sondan ek eklenme zaman yapımı yöntemi söz konusudur. Letoncada şimdiki zaman yapımı bazı durumlarda, Türkçede olduğu gibi, sondan ek

eklemesi olarak, bazı durumlarda, Türkçeden farklı olan eylem tabanının daralması olarak gerçekleşmektedir.

Türkçe örnekler:

İnfinitif durum	Şimdiki zaman
oku + mak	oku + yor + um
yüz + mek	yüz + ü + yor + um
ilet + mek	ilet + i + yor + um

Letonca örnekler:

İnfinitif durum	Şimdiki zaman
domā + t (düşün-mek)	domā + j + u (düşün-ü-yor-um)
main + ī + t (değiş-tir-mek)	main + u (değiş-tir-i-yor-um)
peld + ē + t (yüz-mek)	peld + u (yüz-ü-yor-um)

Letoncada ek ekleme işi eylem özelliklerine göre yapılmaktadır. Türkçede, bu konu çerçevesinde, böyle bir özelliğe sahip olmayıp herhangi eyleme zaman ekleri getirilebilmektedir.

2.4.1.4. Anlamsal Açıdan Aynılık

Karşılaştırma konusu olan dillerin ikisinde, biçimbirimsel açıdan yapıları farklı olsa da, şimdiki zaman yapısının duyulan, görülen geçmiş, gelecek ve geniş zaman anlamında kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu ise dillerin kullanım açısından ne kadar çok işlevli olduğunu ve semantik açıdan ne kadar zengin olduğunu göstermektedir.

2.4.2. Şimdiki Zamanın Hikâye Yapısının Değerlendirilmesi

2.4.2.1. Biçimbirimsel Açıdan Farklılık

Karşılaştırma konusu olan Türkçenin şimdiki zaman rivayet yapısı Letoncada bulunan, karşılık olarak sayılan yapılardan temelde farklıdır. Biçimbirimsel karşılaştırma altbölümünde gösterildiği gibi dillerin ikisinde şimdiki zaman rivayet anlamı bileşik zaman ile ifade edilebilir. Fakat „bileşik zaman” kavramı karşılaştırma konusu olan dillerde farklı anlamlara gelmektedir. Türkçede bileşik zaman, şimdiki ve görülen geçmiş zaman, yani iki zaman ekinden oluşmaktadır. Letoncada ise aynı kavram çekilenmiş düzensiz yardımcı eylem ve çekimlenmiş ortaç anlamına gelmektedir.

Türkçe örnekler:

yaz-ı-yor-du-m

Letonca örnekler:

bij-u rakst-ī-j-is (yazıyordum)

esmu rakst-ī-j-is (yazıyordum)

Yukarıda Letonca verilen yapıların anlamları birbirini tutmaktadır. Her biri geçmişte bir süre devam etmiş bir hareketi anlatmaktadır. Fakat biçimbirim açısından yapılar çok farklıdır. Türkçede bu yapı şimdiki ve geçmiş zaman ekleri birleştirilerek yapılmaktadır. Letoncada, Türkçenin karşılığı yardımcı eylem, ortaç ile ifade edilmektedir.

Türkçenin şimdiki zaman hikâye yapısı konusu Letoncanın üçüncü karşılığı geçmiş zaman yapısıdır. Geçmiş zamanın semantiği geniş olduğundan, bu yapı ile

Türkçenin şimdiki zaman hikaye yapısı da ifade edilebilir. Buna rağmen yapılarda önemli farklılık görülmektedir. Türkçede söz konusu olan anlam iki zaman eki ile Letoncada tek bir zaman eki ile ifade edilmektedir.

Türkçe örnekler:

yaz-ı-yor-du-m

Letonca örnekler:

rakst-ī-j-u (yazıyordum)

Yukarıda Türkçe gösterilen örnekte -(I)yor eki hareketin devam ettiğini, -DI eki ise onun geçmişte gerçekleştiğini anlatmaktadır. Letonca verilen örnekte geçmiş zaman içeki -j- hareketin geçmişte olduğunu, içekin semantiği geniş olduğundan hareketin geçmişte ne kadar devam ettiği belli değil. Ani bir hareket, uzun veya kısa sürmüş bir hareket söz konusu olabilir.

2.4.2.2. Yapısal Açıdan Farklılık

Karşılaştırılan dillerde şimdiki zaman hikâye anlamı temelde farklı dilbilgisel yapılarıyla yapılmaktadır. Türkçede, söz konusu olan yapı, eylem tabanına iki zaman eki ve kişi eki getirilerek yapılmaktadır. Letoncanın karşılıkları olan bileşik şimdiki ve bileşik geçmiş zaman yapısı, ayırt edici özelliklerine sahiptir. Bu yapılar, düzensiz yardımcı eylem ve ortaç ile yapılmaktadır. Türkçede yardımcı eylem yapıları söz konusu değildir. Letoncanın üçüncü karşılığı olan geçmiş zaman yapısı sadece geçmiş zaman ve kişi eki ile yapıldığından da farklı olarak kabul edilmektedir. Çünkü tek bir zaman eki ile yapılmaktadır.

2.4.2.3. Anlamsal Açıdan Aynılık

Araştırma konusu olan Türkçenin şimdiki zaman hikâye yapısının anlam açısından Letoncada karşılığı bulunmaktadır. Letoncanın geçmiş, bileşik geçmiş ve bileşik şimdiki zaman Türkçenin şimdiki zaman hikâye yapısının „geçmişte sınırlı ve sürmekte bir zaman” manasına geldiği ve kullanıldığı görülmektedir.

Türkçe örnekler:

Spor yapıyordum.

Letonca örnekler:

Es sportoju (spor yapıyordum).

Es esmu sportojis (spor yapıyordum).

Es biju sportojis (spor yapıyordum).

Yukarıda Türkçe verilen örneğin anlam bakımından en yakın yapı Letoncada ilk olarak verilen geçmiş zaman yapısıdır. Geçmiş zaman gerçekleşmiş bir eylemi anlatmaktadır. Fakat yan anlamlarına bakarak bir süre devam etmiş bir hareket veya olay da ifade edilebilmektedir. Çünkü Letoncada bulunan dilbilgisel zamanların çoğu (bileşik gelecek zaman hariç) Türkçenin geniş zamanının anlamına sahiptir. Sonuç olarak söz konusu olan yapılar Türkçenin şimdiki zamanın hikâye yapısına denk gelmektedir. Dikkat edilmesi gereken nokta Letoncadaki yapıların şimdiki zamana göre ne durumda olmasıdır. Geçmiş zaman yapısı ve bileşik şimdiki zaman yapısı yan anlamlarıyla Türkçenin şimdiki zamanın hikâye yapısının anlamına gelmektedir. Son kalan Letoncanın bileşik geçmiş zaman yapısı eylemin süresi açısından aynı anlama, ama şimdiki zamana göre daha uzak geçmişte eylemin bir süre devam ettiğini bildirmektedir. Yani Türkçede bir şimdiki zaman ve geçmiş zamanın hikâye yapısı bir araya getirilmiş gibi bir anlam (spor yap-ı-yor-muş-tum) ortaya

çıkılmaktadır. Sonuç olarak araştırma süresince kullanılan kaynaklar Türkçedeki şimdiki zamanın hikâye yapısının şimdiki zamana göre tam ne konumda olduğundan söz etmediği için Letonca verilen karşılıklara aynı anlama gelen yapılar diye söyleyebiliriz.

2.4.3. Şimdiki Zamanın Rivayet Yapısının Değerlendirilmesi

2.4.3.1. Biçimbirimsel Açıda Benzerlik

Türkçenin şimdiki zaman rivayet yapısının ikinci karşılığı Letoncada şimdiki zaman rivayet yapısıdır.

Türkçe örnek:

düşün-ü-yor-muş-um

Letonca örnek:

(es) domā-j-ot (ben düşünüyormuşum)

Dillerin ikisinde şimdiki zaman eki ve duyulan zaman anlamını taşıyan ek kullanılmaktadır. Farklı kılan nokta kişi ekleridir. Türkçede kişi ekleri getirilirken, Letoncada, bu yapı, her kişi ile kullanılabilir. Letoncada, bu yapı, her kişi ile kullanılabilir.

Örneklere bakarak dillerin ikisinde şimdiki zaman biçimbirimlerinin -(I)yor ve -j- ve duyulan zaman anlamı taşıyan biçimbirimlerinin -miş ve -ot birlikte kullanıldığı açık görülmektedir. Türkçede kişi eki kullanılırken, Letoncada hangi kişi anlamında kullanıldığı bağlamdan anlaşılabilir.

2.4.3.2. Biçimbirimsel Açıdan Farklılık

Karşılaştırma konusu olan Türkçenin şimdiki ve duyulan geçmiş zaman eki ve kişi ekleri ile yapılan şimdiki zaman rivayet yapısı Letoncada iki temelde farklı yapı ile ifade edilebilmektedir. İlk karşılığı düzensiz yardımcı eylem „būt” ve ortaç ile yapılmaktadır. İkinci karşılığı, zaman ve rivayeti ekleri ile yapılmaktadır.

Türkçe örnek:

yaz-ı-yor-muş-um

Letonca örnek:

(es) es-ot rakst-ī-j-is (ben yazıyormuşum)

(es) rakst-ot (ben yazıyormuşum)

İlk Letonca verilen örnekte şimdiki zaman ile çekimlenmiş düzensiz yardımcı eyleme eklenmiş rivayet eki ve geçmiş zaman ortacı görülmektedir. Fakat kişi ekleri eyleme değil, düzensiz yardımcı eyleme eklenmektedir.

İkinci örnekte eyleme sadece rivayet eki eklenmiştir. Çünkü şimdiki zaman ile çekimlendiği zaman „rakst-ī-t” eyleminde yapım eki düşmektedir. Bu yapılarda kişi ekleri kullanılmadan hangi kişi ile kullanıldığı bağlamdan veya adılardan anlaşılmaktadır.

Yapıların her biri Türkçeden temelde farklıdır. Çünkü Türkçede bu özelliklerden hiçbiri bulunmamaktadır.

2.4.3.3. Yapısal Açıdan Farklılık

Karşılaştırma konusu olan Türkçenin şimdiki zaman rivayet yapısı, Türkçede eylem tabanına şimdiki, duyulan geçmiş zaman ve kişi eki getirilerek yapılmaktadır. Letoncanın ilk karşılığı düzensiz yardımcı eylem ve ortaç ile yapılmaktadır. İkincisi ile sadece rivayet eki getirilerek yapılmaktadır.

Türkçe örnek:

yap-ı-yor-muş-um

Letonca örnek:

(es) es-ot dar-ī-j-is

(es) dar-ot

Yukarıda Türkçe verilen örnekte eylem tabanına şimdiki, duyulan geçmiş ve kişi eki getirilmiştir. İlk Letonca verilen örnekte düzensiz yardımcı eylem şimdiki zaman ile çekimlendiği zaman “es-ot” biçimini almaktadır. “es-” yardımcı eyleminin kökü -ot ise rivayet ekidir. „sē-t” eylemi geçmiş zaman ortacı ile çekimlenip geçmiş zaman eki -j- ve ortacı -is almaktadır.

İkinci örnekte sadece eylem tabanı ve rivayet eki görülmektedir. „dar-ī-t” eylemi şimdiki zaman ile çekimlendiği zaman eylem yapım içekini kaybedip -ot rivayet eki getirilmektedir. Kişi eki olmadığından hangi kişi ile kullanıldığı bağlamdan çıkarılmaktadır.

2.4.3.4. Anlamsal Açıdan Aynılık

Karşılaştırma sırasında Letoncada Türkçedeki şimdiki zaman rivayet yapısının anlamına gelen iki yapı tespit edilmiştir. Ortaya çıkan yapılar Türkçedeki yapıların semantiğine sahiptir. Letoncada „es-ot dar-ī-j-is” yapısı geçmiş ve geniş zaman anlamını, „dar-ot” yapısı ise şimdiki ve geniş zaman anlamını taşımaktadır.

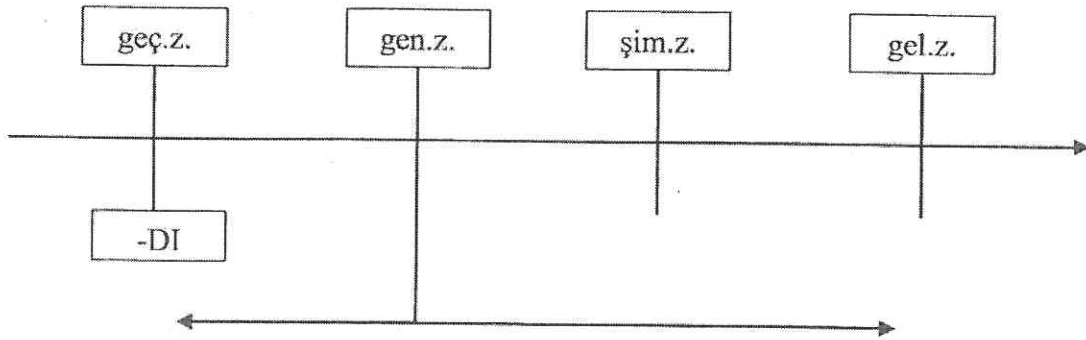
3. TÜRKÇE-LETONCA GEÇMİŞ ZAMAN YAPILARININ KARŞILAŞTIRMASI

Bu bölümde karşılaştırma konusu olan Türkçenin geçmiş zaman, geçmiş zamanın hikâyesi yapısı biçimbirimsel, yapısal ve anlamsal açıdan ele alınarak Letonca ile karşılaştırılacaktır. Bunun ardından karşılaştırmanın sırasında ortaya çıkan aynılık, benzerlik ve farklılıklar son alt bölümde ortaya konularak değerlendirilecektir.

3.1. Biçimbirimsel Açıdan Karşılaştırma

3.1.1. Geçmiş Zaman

Kaynaklarda söz konusu olan dilbilgisel zamana çeşitli isimler verilmektedir. Bu çalışmanın çerçevesinde geçmiş zaman bazı durumlarda görülen geçmiş zaman terimi yeğlenmiştir. Dolunay (2012: 35), geçmiş zamanın tek bir ek ile karşılandığını ifade etmiştir. Türkçenin geçmiş zaman ekleri, temel anlamda, zaman çizgisinde aşağıda gösterilmiş olan konumu almaktadır:

Çizgi 15.

Yaman (1999: 55), geçmiş zaman ekinin ünlü ve ünsüz uyumuna bağlı kalarak sekiz fonetik şekilde -dı /-di / -du / -dü / -tı / -ti / -tu / tü ortaya çıktığını göstermiştir.

Letoncada görülen geçmiş zaman üç ayrı yöntem ile yapılmaktadır. Uygulanacak yöntem eylem özelliklerinden doğmaktadır. “Birinci yöntem geçmiş zamanı zaman ekini ekleyerek yapmak, ikinci geçmiş zamanı ünlü değişimleriyle elde etmek ve en son hiç bir değişme yapmadan geçmiş zaman kişi ekleri getirilerek geçmiş zamanı yapmaktır.” (bkz. Paegle, 2003: 98).

cel-t – cēl-u (kaldırmak - kaldırdım)

(EK + ME) (EK + KE)

brauk-t – brauc-u (gitmek – gittim)

(EK + ME) (EK + KE)

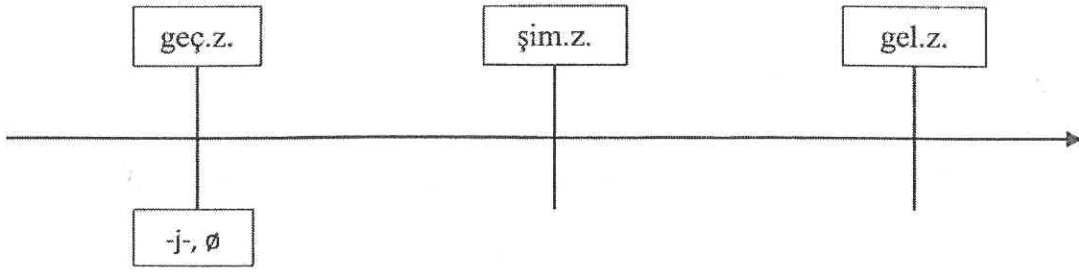
Yukarıda verilen örneklerden anlaşıldığı gibi, geçmiş zaman çeşitli fonetik değişimlerin meydana gelmesi ile yapılabilmektedir.

“Bazı I.tip eylemlerin köklerinde bir değişme görülmemektedir. Bunun gibi durumlarda zaman belirticisi kişi eki veya bağlamdır.” (bkz. Paegle, 2003: 98).

aug-t – aug-u (büyüme - büyüdüm)

(EK + ME) (EK + KE)

Letonca bulunan geçmiş zamanın konumu zaman çizgisi üzerinde bu şekilde gösterilebilir:

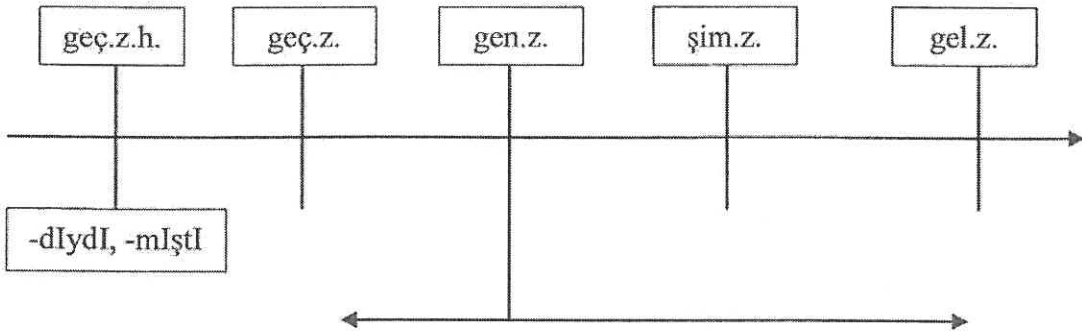

Çizgi 16.

3.1.2. Geçmiş Zamanın Hikâyesi

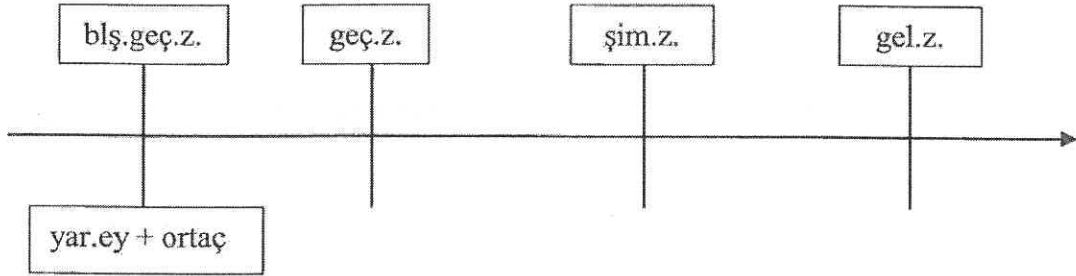
Türkçede, geçmiş zaman yapısının yanı sıra bileşik geçmiş zaman yapısı da vardır. Kaynaklarda bileşik geçmiş zamana görülen geçmiş zamanın hikâyesi adı verilmektedir.

Çağdaş Türkçede, geçmiş zamanın hikâyesi iki yapı ile ifade edilebilmektedir. Korkmaz (2009: 733–739), bu konuda, söz konusu olan yapının hem iki görülen geçmiş zaman eki (-dİydİ), hem duyulan geçmiş zaman ve görülen geçmiş zaman eki (-mİştİ) ile yapıldığını ifade etmiştir. Yapıların her biri ünlü uyumuna göre biçimini almaktadır. Sert ünsüzlerden sonra -dıydı ekinin ilk /d/'si /t/'ye dönüşmektedir. Zaman çizgisi üzerinde şu şekilde gösterilebilir:

Çizgi 17.

Bu yapı, Letoncunun temel dilbilgisel zaman kategorisinde bulunmamaktadır. Türkçede olduğu gibi, Letoncada da bileşik geçmiş zaman olarak sınıflandırılmıştır. Sınıflandırma aynı olsa da, bileşik zamanların biçimleri temelde farklıdır. Çünkü Letoncada bileşik zaman söz konusu olunca düzensiz yardımcı eylem ve ortaç yapısı meydana gelmektedir. “Bu yapı, çekimlenmiş düzensiz yardımcı eylem ve geçmiş zaman ortacı ile yapılmaktadır.” (bkz. Paegle, 2003: 100).

Çizgi 18.

3.2. Yapısal Açıdan Karşılaştırma

3.2.1. Geçmiş Zaman

Geçmiş zaman yapımı konusunda, Hengirmen (1998: 220), Türkçede eylem görülen geçmiş zaman ile çekimlendiğinde eylem tabanlarına (kök ya da gövdelerine) -DI ekinin eklenip ikinci tip kişi eklerinin getirildiğini ifade etmiştir.

Letoncada geçmiş zaman ile çekimlendiğinde eylem tabanına -j- içeki ve kişi ekleri eklenmektedir. Bazı I.tip eylemlerde, geçmiş zaman, ünlü veya ünsüz değişimleri ile veya eylem tabanını değiştirmeden yapılmaktadır.” (krş. Paegle, 2003: 98).

İnfinifif durum	Geçmiş zamanın 1.kişisi
yaz + mak	yaz + dı + m
(EK + ME)	(EK + GGZE + KE)
rakst + ĩ + t	rakst + ĩ + j + u
(EK + ETE + ME)	(EK + ETE + GZE + KE)

Türkçede, görölen geçmiş zaman yapımında “yaz-mak” eyleminin kökü yumuşak ünsüz olan /z/ ile bittiği ve son ünlü kalın olduğu için eylemin tabanı -DI ekinin -dı şeklini almıştır. Sonra da 1.tekil kişi eki -m eklenmiştir.

Letoncada “yaz-mak” eylemi “rakstĭ”tır. Bu eylem, III. tip eylem özelliklerini taşımaktadır. Görölen geçmiş zaman ile çekimlendiği zaman bu tip eylem tabanlarına -j- geçmiş zaman içeki eklenip geçmiş zaman 1.tekil kişi eki -u getirilmiştir.

3.2.2. Geçmiş Zamanın Hikâyesi

Türkçedeki geçmiş zamanın hikâyesi yapısının oluşumu konusunda, Korkmaz (2009: 739), yapının ünlü uyumuna bağlı kalarak eylem tabanına iki görölen geçmiş zaman ve ikinci tip kişi eklerinin veya duyulan ve görölen geçmiş zaman ve birinci tip kişi eklerinin getirilerek yapıldığını anlatmıştır.

Letoncanın karşılığı temelde farklıdır. “Geçmiş zaman ile çekimlenmiş, kişi eki getirilmiş düzensiz yardımcı eylem ve geçmiş zaman ortacı ile kurulmaktadır.” (V.Kalme, G.Smiltniece, 2001: 235–236).

İnfinitif durum

Geçmiş zamanın 1.kişisi

(görülen geçmiş zamanın hikâyesi)

yap + mak**yap + tı + y + dı + m**

(EK + ME)

(EK + GGZE + YS + GGZE + KE)

(duyulan geçmiş zamanın hikâyesi)

yap + mak**yap + mış + tı + m**

(EK + ME)

(EK + DGZE + GGZE + KE)

(Bileşik geçmiş zaman)

büt sē + t**bij + u****dar + ī + j + is**

(YE EK + ME)

(YEK + KE

EK + ETE + GZE + OE)

İlk Türkçe verilen örnekte, eylem tabanına geçmiş zamanın hikâye eki ünlü uyumuna göre eklenirken ekin biçimi eylemdeki /p/ sert ünsüzden dolayı -dıydı ekinin ilk /d/'si /t/ biçimini almıştır. Son olarak ikinci tip 1.tekil kişi eki -m getirilmiştir. İkinci örnekte eylem tabanına aynı anlama gelen duyulan geçmiş zamanın hikâye eki -mıştı ünlü uyumuna göre eklenip ikinci tip 1.tekil kişi eki -m getirilmiştir.

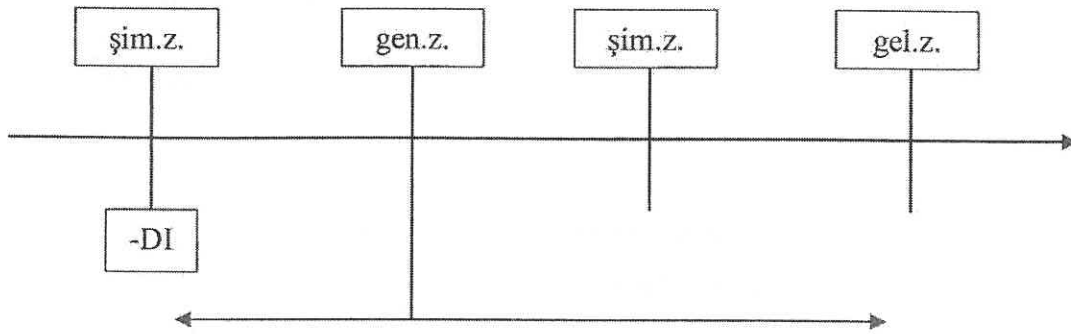
Letoncanın karşılığı bileşik geçmiş zaman yapısıdır. Bu yapı, geçmiş zaman ile çekimlenmiş düzensiz yardımcı eylemin tabanına bij- geçmiş zaman 1.tekil kişi eki -u getirilip asıl eylemin tabanına geçmiş zaman içeki -j- ve geçmiş zaman ortacı -is

eklenerek yapılmıştır. Ortaç eki eylemin geçmişte bittiğini ve bu durumda eril cinsiyetini göstermektedir.

3.3. Kullanım Alanlarının Anlamsal Açıdan Karşılaştırması

3.3.1. Geçmiş Zaman

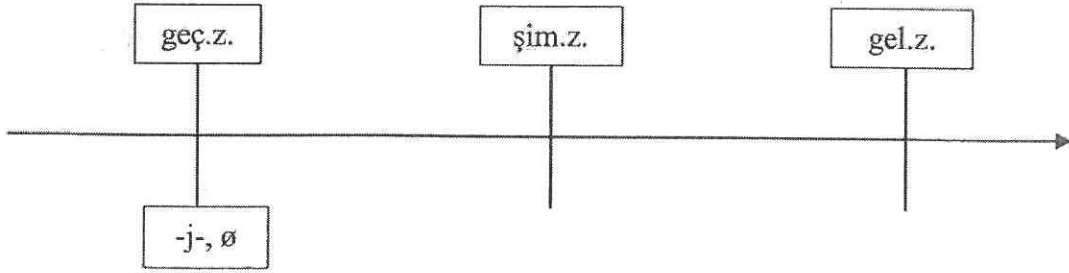
Türkçede görülen geçmiş zaman ne kadar az işlevli görülürse de, çok geniş kullanım alanına sahiptir. Kaynaklarda Türk dilbilimcileri görülen geçmiş zaman ile ilgili nice tanım vermiştir. Görülen geçmiş zaman şu şekilde tanımlanmaktadır: “Konuşan ve dinleyen tarafından bilinen ve konuşma anında bitmiş, tamamlanmış olan bir olayın anlatılması.” (Korkmaz, 2009: 585), “İşin sözden önce yapıldığını bildirir.” (Gencan, 2007: 322), “Görülen, bilinen olayların anlatımı.” (Güneş, 1995: 200). Aşağıdaki zaman çizgisinde Türkçenin geçmiş zamanının konumu gösterilmiştir:

Çizgi 19.

Leton dilbilimciler tarafından ortaya konulan tanımlar sayıda da çok. Kaynaklarda görülen geçmiş zaman ile ilgili şu tanımlar verilmektedir: Görülen geçmiş zaman Letoncada „Geçmişte olmuş bir olayı bildirir.” (Baltiņa, -: 114), “Geçmiş zaman hareketin konuşma anından önce gerçekleştiğini bildirir.” (LDK, 2008:304), “Konuşma anından önce gerçekleşmiş hareketi anlatır.” (Kalnača, 2011:

20) olarak tanımlanmaktadır. Aşağıda zaman çizgisinde Letoncanın geçmiş zamanının konumu gösterilmiştir:

Çizgi 20.

Aşağıda Türkçe ve Letonca verilmiş olan örnek tümceleri karşılaştırılarak karşılaştırma konusu olan dillerde geçmiş zamanın aynı anlama gelip gelmediğine bakılacaktır.

Türkçe örnekler:

“Karı koca, çapaları ellerine alıp emmenlere doğru **yürüdüler.**” (Korkmaz, 2009: 586)

(Vecītis ar vecenīti, paņemot rokās kapļus, **gāja** uz izraktajām bedrēm.)

„Avcı tavşanı **vurdu.**” (Banguoğlu, 2007: 458)

(Mednieks **trāpija** zaķim.)

„Sen onları **görmedin**; koşarak **gittiler...**” (Gencan, 2007: 321)

(Tu viņus **neredzēji**; viņi **aizskrēja...**)

„Īki ay Kušadasī'nda **kaldīlar.**” (Dolunay, 2012: 37)

(Viņi **pavadija** divus mēnešua Kušadasī.)

„Kalemimi **kīrdī.**” (Benzer, 2012: 142)

(Viņš **salauza** manu zīmuli.)

Letonca örnekle:

Pirms stundas visi darbinieki **sāka** strādāt.

(Bir saat önce elemanların hepsi çalışmaya **başladılar.**)

“Es tikko **atnācu** mājās no skolas.” (LDK, 2008: 304)

(Okuldan eve yeni **geldim.**)

“**Pagāja** vasara.” (V.Bērziņa-Baltiņa, -: 114)

(Yaz **bitti.**)

Kopā ar viņu **sastādīju** sarakstu.

(Onunla birlikte listeyi **hazırladım.**)

“Mēs **braucām** uz Siguldu.” (Paegle, 2008: 102)

(Sigulda'ya **gittik.**)

Tümcelerde hareket veya olay geçmişte gerçekleşmiş, yani konuşma anından önce olmuştur. Dillerin ikisinde görülen geçmiş zaman aynı anlama gelmektedir. Örneğin, Türkçe verilen „Kalemi kırdı.”, tümcesinde ve Letonca verilen “Mēs braucām uz Siguldu.”, tümcesinde hareketin geçmişte gerçekleşip bittiği ve konuşunun şahit olduğu da anlaşılmaktadır.

Görülen geçmiş zaman şimdiki zaman kadar zengin olmasa da, zaman içerisinde hem Türkçede hem Letoncada epey yan anlam oluşmuştur. Türkçede görülen geçmiş zamanın yan anlamları, Yaman ve Korkmaz (1999: 56–59; 2009: 585–591) tarafından, şu şekilde sınıflandırılmıştır: Duyulan geçmiş zaman anlamı, şimdiki zaman anlamı, gelecek zaman anlamı, geniş zaman anlamı.

Letoncada bulunan görülen geçmiş zamanın yan anlamları, şu şekilde sınıflandırılabilir: “Gelecek zaman anlamı.” (Endzelīns, 1951: 964), ”Duyulan geçmiş zaman anlamı, birleşik şimdiki zaman anlamı, birleşik geçmiş zaman anlamı.” (LDK, 2008: 304), “Geniş zaman.” (Paegle, 2003: 102).

Sonraki alt bölümde Türkçede bulunan görülen geçmiş zamanın yan anlamları Letonca ile karşılaştırılacaktır.

Görülen geçmiş zaman yan anlamlarından biri duyulan geçmiş zamanıdır. Bu konu hakkında, Korkmaz (2009: 597), konuşan tarafından görülüp tanık olunmayan ve ancak duyma veya sonradan öğrenime dayanan bilgi ve olaylar (duyulan geçmiş zaman), öğrenilen geçmiş zaman ile anlatılması olarak ifade etmiştir.

Türkçe örnekler:

“O günden sonra Atatürk bir dil seferberliğine **girişti (girişmiş).**” (Korkmaz, 2009: 597)

(Pēc tās dienas Atatürks **sāka (esot sācis)** valodas ēru.)

“Açlık yüzünden bu yıl içinde 6 milyon kişi **öldü (ölmüş).**” (Benzer, 2012: 143)

(Šogad no bada **miruši (esot miruši)** 6 miljoni cilvēku.)

“Mustafa pek küçük yaşta öksüz **kaldı (kalmış).**” (Dolunay, 2012: 40)

(Mustafa diezgan mazā vecumā **palika (esot palicis)** par bāreni.)

“Geçen yıl boyunca İstanbul zaman zaman büyük yangın felaketleri **geçirdi (geçirmiş).**” (Korkmaz, 2009: 597)

(Pagājušā gada laikā Stambulu laiku pa laikam **piemeklēja (esot pieleklējis)** uguns nelaiimes.)

“Cumhuriyet, 29 Ekim 1923’te **ilan edildi (ilan edilmiş).**” (Dolunay, 2012: 40)

(Valsts **tika pasludināta (esot tikusi pasludināta)** 1923.gada 29.oktobrī.)

Letoncada, anlam bakımından geçmiş zamanın rivayeti ifadesi anlamına denk gelmektedir. Letoncadaki geçmiş zamanın rivayet anlamı, Kalnača (2011: 20) tarafından, bir metin veya metnin kısmı (yani tanık olmayan şeyleri) görülen geçmiş zaman ile aktarılması olarak tanımlanmaktadır. Tanımdan anlaşıldığı gibi, söz

konusu olan yapı Türkçedeki duyulan geçmiş zamanın anlamına gelmektedir. Fakat söz konusu olan görülen geçmiş zaman Letoncada bu anlamı taşımamaktadır.

Korkmaz (1999: 598), şimdiki zaman anlamına gelen görülen geçmiş zamanın şekilce geçmiş zaman kalıbında olduğunu, işlev bakımından o anda yapıla gelmekte olan bir eylemi gösterdiğini ifade etmiştir.

Türkçe örnekler:

“Gövdesine sarılmış kızgın demirlerden kurtulmak istiyor gibi, yerlerde yuvarlanıyor, boğazını paralayan hırıltılarla: “**Öldüm (ölüyorum)** yeter! Pes edene vurulmaz! **Öldüm (ölüyorum)**” diye uluyordu.” (Korkmaz, 1999: 598)

(It kā no aso zobenu ieloka gribētu paglābties uz zemes ripinās, izmisušā balsī: „Pietiek, **esmu miris (mirstu)**! Tie kuri padodas, nesit! **Esmu miris (mirstu)**”, vilka balsī ūjināja.)

„Aydın **geldi (geliyor)**.” (Benzer, 2012: 144)

(**Uzausa (aust)** gaisma.)

„Buyurun şanlı efendim, yoksul ocağımıza uğur **getirdiniz (getiriyorsunuz)**.” (Korkmaz, 2009: 598)

(Lūdzu godājamais kungs, mūsu necilajam miteklim laimi **nesat**.)

„Gövdesi **eridi (eriyor)**.” (Benzer, 2012: 143)

(**Ķermenis izkusa**.)

„Ahaa aha! Dedi. **Döndüm (dönüyorum)**. Köy karşıda istikamet köy. İleri marş!” (Korkmaz, 2009: 598)

(Ahaa aha! teica. **Apgriezos (apgiežos)**. Pretīm ciems, virziens ciems. Uzpriekšu marš!)

Letonca örnekler:

„Reti reti tie dēliņi, kas māmiņai maizi **deva (dod)**.” (Endzelīns, 1951: 968)

(Az çocuk annesine ekmek (yardım etti anlamında) **verdi (veriyor)**.)

„Kur zemīte melna **bija (ir)**, tur maizīte balta **auga (aug)**.” (Paegle, 2003: 102)

(Siyah topraktan beyaz ekmek **çıktı (çıkıyor)**.)

„Kad Liamiņu mīļi **lūdza (lūdz)**, tad Laimiņa basa **tecēja (tec)**.”

(Laimina'ya kibarca sorulduğu zaman harekete **geçti (geçiyor)**.)

„Tu zirgiem auzas **devi (dod)** es govīm āboliņu.” (Endzelīns, 1951: 968)

(Sen atlara yulaf, ben ineklere saman **verdim (veriyorum)**.)

Türkçedeki görülen geçmiş zamanın şimdiki zamanın yan anlamı Letoncada tespit edilmiştir. Örneğin, Türkçe verilen „Ahaa aha! Dedi. Döndüm (dönüyorum)....” ve Letoncada verilen „Tu zirgiem auzas devi es govīm āboliņu” tümcesinde hareketin şu an yapıldığı kolay anlaşılmaktadır.

Korkmaz (2009: 599), Türkçede görülen geçmiş zaman kalıbındaki bazı fiillerin de eylemin gerçekleşmesi ve cümledeki anlamı açısından, gelecek zaman yönelmiş geniş zaman ya da gelecek zaman gösterdiğini ifade etmiştir.

Türkçe örnekler:

„Bizim diyar **kaldı (kalacak)** ta kıyamete dek.” (Korkmaz, 2009: 599)

(Mūsu zeme **nosargāta (būs nosargāta)** līdz pasaules galam.)

„Dediğin çıkmazsa, seni **vurdum (vuracağım)** bil!” (Korkmaz, 2009: 599)

(Ja nebūs kā teici, zini – ar tevi **ir cauri (būs cauri)**.)

Söz gelişi uzaktan çağırılan biri, karşılık olarak; „**Vardım (varacağım)!**” diye seslenir. (Benzer, 2012: 144)

(Ja kādu sauc no tālienes, kā atbilde seko, **Esmu klāt (būšu klāt)!**)

İşin ne zaman biteceği sorusuna bir başkası da elini çabuklaştırarak; „**Bitti (bitecek)**” der. (Benzer, 2012: 144)

(Ja kādam jautā, kas beigi darbu, tad atbilde būs, **Pabeidzu (pabeigšu)!**)

„Pekiyi, bu işi **kabul ettim (kabul edeceğim)**, kazancım ne olacak?” (Dolunay, 2012: 37)

(Labi, **pieņēmu (pieņemšu)** šo darbu, kāds būs mans atalgojums?)

Letonca örnekler:

„Kad **nomiru (nomiršu)**, tad **gulēju (gulēšu)** kā kociņa gabaliņš.”
(Endzelīns, 1951: 968)

(**Öldüğüm (öleceğim)** zaman bir ahşap parçası gibi **yattım (yatacağım)**.)

Türkçede olduğu gibi, Letoncada da geçmiş zaman gelecek zaman anlamında kullanılmaktadır. Örneğin, Türkçe verilen “Bizim diyar kaldı (kalacak)...” ve Letonca verilen “Kad nomiru (nomiršu)...” tümcesinde eylemin yakın gelecekte gerçekleşeceği veya gerçekleşebileceği açık görülmektedir.

Yaman (1999: 59), Türkçede bazı durumlarda geçmiş zamanın geniş zamanı gösterdiğini ifade etmiştir.

Türkçe örnekler:

“Yarın sizinle birlikte önemli bir ziyarete gideceğiz, olur mu? **Oldu (olur)**, gideriz? Karım çok kıskançtır beyefendi, bir duyarsa **yandım (yanarım)**”yanarım, mahvolurum.” (Korkmaz, 2009: 599)

(Rīt kopā ar jums dosimies uz svarīgu tikšanos. Vai tas ir iespējams? **Lai būtu (iet)**, ejam. Sieva ir greisirdīga kungs. Ja uzzinās, **beigas**.)

“İstersen Aksaray’a kadar seninle geleyim. Adem gülümsedi. **Oldu (olur)** abi.” (Yaman, 1999: 59)

(Ja vielies, varu līdz Aksarayam ar tevi iet, Adems pasmaidīja. **Labi brāl**.)

“Yarın sizinle birlikte önemli bir ziyarete gideceğiz, olur mu? **Oldu (olur)**, gideriz.” (Korkmaz, 2009: 599)

(Rīt ar jums došos svarīgā vizītē, ar mieru? **Labi**, dodamies.)

Letonca örnekler:

„Sivēns sili **neizēda (neizēd)**, kad tas kāju neiecēla.” (Baltiņa, -:115).

(Domuzcuk yalağa ayağı basmadan yemeğini **bitirmedi (bitirmez)**.)

“Kātru rītu viņa **cēlās (ceļas)** un **gāja (iet)** uz lauku, bērni **palika (paliek)** mājās.” (Paegle, 2003: 102)

(Her gün **kalktı (kalkar)** ve tarlaya **gitti (gider)**, çocuklar evde **kaldılar (kalırlar)**.)

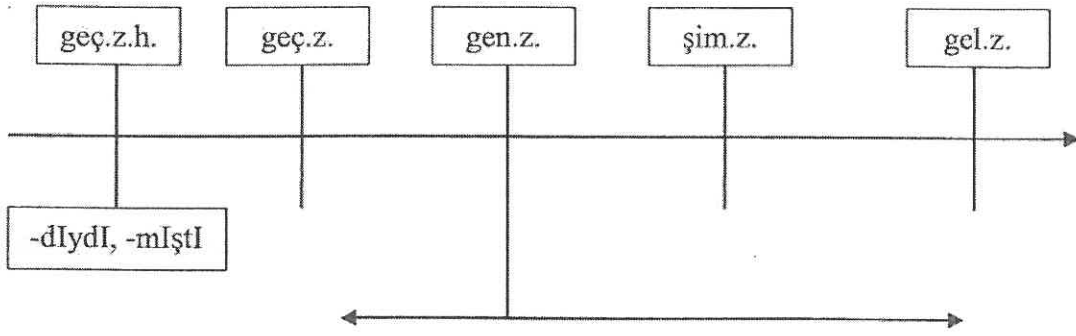
“Kur zamīte melna bija, tur maizīte balta **auga**.”

(Siyah topraktan beyaz ekmek **çıktı (çıklar)**.)

Türkçede olduğu gibi, Letoncada da geçmiş zaman geniş zaman anlamına gelebilir. Çünkü Letoncanın geçmiş zaman yapısı geniş zaman anlamına sahiptir. Örneğin, Türkçe verilen “...bir duyarsa yandım...” ve Letonca verilen “...basmadan yemeğini bitirmedi.” tümcesinde dillerin ikisinde geçmiş zamanın geniş zaman anlamında kullanıldığı kolayca anlaşılmaktadır.

3.3.2. Geçmiş Zamanın Hikâyesi

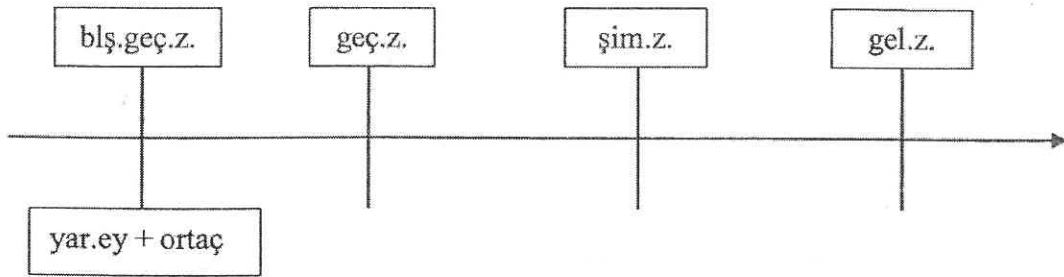
Türkçedeki geçmiş zamanın hikâye yapısı, Benzer'a (2012:151) göre, konuşma anından önce gerçekleşen bir durum, Dolunay'a (2012: 50) göre, uzak bir geçmişti anlatmak için kullanılmaktadır. Zaman çizgisi üzerinde şu şekilde gösterilebilir:

Çizgi 21.

Yukarıda gösterilen zaman çizgisinde Türkçenin geçmiş zamanın hikâyesinin şimdiki zamana göre temel geçmiş zamanından daha uzak bir konumda olduğu görülmektedir. Yani geçmiş zamanın hikâyesi ondan önce gerçekleşmiş bir durumu veya hareketi anlatmaktadır.

Letoncanın karşılığı bileşik geçmiş zaman biçiminde ortaya çıkmaktadır. „Letoncadaki bileşik geçmiş zaman tanımları incelenip anlatılan durumun veya hareketin başka bir durum veya hareketten önce gerçekleştiği açık görülmektedir.” (bkz. LDK, 2008: 306). Zaman çizgisi üzerinde Letoncanın karşılığı şu şekilde gösterilebilir:

Çizgi 22.

Türkçede olduğu gibi, Letoncada da söz konusu olan yapı temel geçmiş zamandan önce gerçekleşmiş hareketi veya durumu anlatmaktadır.

Aşağıda verilen örnek tümceler incelenerek dillerdeki yapıların bağlam içinde aynı anlama gelip gelmediğine bakılacaktır.

Türkçe örnekler:

“Fırtına 2 gün sürmüştü.” (Benzer, 2012: 151)

(Vētra ilga 2 dienas.)

Doktor, “Mühim diyeceklerim var **dediydin**...” (Korkmaz, 2009: 734)

(Ārsts, “Man ir svarīgs sakābais **būtu teicis**...”)

“O yaz Yalova’da **kaldıydı**.” (Dolunay, 2012: 51)

(Tovasar **bija palicis** Yalovā.)

“Bütün gün evde oturup ders **çalıştırdı.**” (Benzer, 2012: 152)

(Sēžot mājās visu dienu, **bija mācījies.**)

“Gülhane Parkında **tanışmıştık.**” (Dolunay, 2012: 52)

(Gülhānes Parkā bijām **iepazīnušies.**)

Letonca örnekler:

„Pagājušajā gadā viņš divreiz **bija devies** uz Maroku.” (LDK, 2008: 306)

(Geçen sene iki kere Fas'a **gitmişti.**)

„Viņš **bija lasījis** daudz grāmatu par vēsturi.” (Kalnača, 2011: 21)

(Tarih hakkında çok kitap **okumuştü.**)

„Sniegs **bija uzsnidzis.**” (Paegle, 2003: 103)

(Kar yağmıştı.)

Pagājušo nedēļ veikals **bija ciet** pl.15:00.

(Mağaza geçen hafta saat 15:00 **kapanmıştı.**)

Kādu laiku atpakaļ **biju gājis** uz zīmēšanas kursiem.

(Bir zaman önce çizim kurslarına **gitmiştim.**)

Yukarıda verilen örneklerde görüldüğü gibi, araştırma konusu olan Türkçedeki geçmiş zamanın hikâye yapısının anlamı Letoncada da mevcuttur. Örneğin, Türkçe verilen “Gülhane Parkında tanışmıştık.” ve Letonca verilen “Sniegs bija uzsnidzis.” tümcesinde şimdiki zamana göre hareketin temel geçmiş zamanından daha uzak bir geçmişte gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Söz konusu olan hareketten sonra başka hareketler gerçekleşmiştir. Bu ise tümcelerdeki hareketleri daha uzak bir geçmişe göndermektedir.

3.4. Geçmiş Zaman Yapılarında Karşılaştırmalı Sonuç ve Değerlendirme

Son altbölüm, Türkçe-Letonca Geçmiş Zaman Yapılarının Karşılaştırması bölümünde yapılan Türkçe-Letonca geçmiş zaman, geçmiş zamanın hikâyesi ve rivayeti yapılarının değerlendirilmesi için ayırt edilmiştir.

Bu bölümde, karşılaştırma konusu olan dillerin geçmiş zaman ve geçmiş zamanın hikâyesi yapısı biçimbirimsel, yapısal ve anlamsal bakımlarından ele alınarak karşılaştırılmıştır. Son altbölümde, biçimbirimsel, yapısal ve anlamsal karşılaştırma altbölümlerinde, karşılaştırma sırasında tespit edilen aynılık, benzerlik ve farklılık ayrı ortaya konularak değerlendirilecektir.

3.4.1. Geçmiş Zaman Yapılarının Değerlendirilmesi

3.4.1.1. Biçimbirimsel Açıdan Farklılık

Karşılaştırmalı zaman yapıları konusunda biçimbirim açısından farklılıklardan biri, Türkçenin görülen geçmiş zaman eklerinin değişken olmasıdır. Geçmiş zaman ekleri eylemlerdeki son ünlü veya ünsüze göre biçimini almaktadır Letoncunun görülen geçmiş zaman eki bu özelliğe sahip değildir.

Türkçe örnekler:

Ben mesaj yaz-dı-m.

Siz parkta otur-du-nuz.

Letonca örnekler:

Es rakst-ī-j-u ziņu (Ben mesaj yaz-dı-m).

Jūs sēd-ē-j-āt parkā (Siz parkta otur-du-nuz).

Letoncayı Türkçeden farklı kılan özelliklerden biri, Letoncanın görülen geçmiş zaman ekinin şimdiki zaman yapımında kullanılmasıdır. Türkçedeki ekler böyle bir işleve sahip değildir.

Türkçe örnekler:

Ben çalış-ı-yor-um.

Ben çalış-tı-m.

Letonca örnekler:

Es strād-ā-j-u (Ben çalışıyorum).

Es strād-ā-j-u (Ben çalıştım).

Karşılaştırma konusu olan dillerde kişi ekleri farklı sınıflandırılmaktadır. Türkçede ikiye: zamir ve iyelik ekleri, Letoncada ise üçe: şimdiki, geçmiş ve gelecek zaman ekleridir.

3.4.1.2. Yapısal Açıdan Farklılık

Letoncada, bazı durumlarda geçmiş zaman yapımı eylem tabanındaki ünlü veya ünsüz değişimleri ile gerçekleşmektedir. Türkçede böyle bir zaman yapım yöntemi bulunmamaktadır.

Türkçe örnekler:

Eylemin infinitif durumu: kaldır-mak

Ben sandalyeyi kal-dır-dı-m.

Letonca örnekler:

Eylemin infinitif durumu: cel-t

Es krēslu cēl-u

Letonca verilen örnekte görüldüğü gibi, geçmiş zaman ile çekimlendiğinde “cel-t” eylemin ünlüsü uzun /ē/ ünlüye dönüşmüştür. Türkçe verilen örnekte infinitif ve geçmiş zaman durumunda eylem kökünde değişimler tespit edilmemektedir.

Letoncada geçmiş zaman yapımı sadece kişi ekleri getirilmesi ile gerçekleşebilmektedir.

Türkçe örnekler:

Eylemin infinitif durumu: götür-mek

Geçmiş zamanın 2.tekil kişisi: Sen sandalyeyi götür-dü-n.

Letonca örnekler:

Eylemin infinitif durumu: nes-t

Geçmiş zamanın 2.tekil kişisi: Tu krēslu nes-i (sen sandalyeyi götürdün)

Yukarıda Letonca verilen örnekte geçmiş zaman, infinitif durumda olan eylemin mastar ekini kaldırarak 1.tekil geçmiş zaman kişi ekini getirip geçmiş zaman yapılmıştır.

3.4.1.3. Anlamsal Açıdan Aynılık

Anlamsal açıdan Türkçeyi Letonca ile karşılaştırıldığı zaman kendini gösteren aynılıklardan biri, dillerin her birinde görülen geçmiş zamanın şimdiki, gelecek ve geniş zaman anlamında kullanılabilmesidir.

3.4.2. Geçmiş Zamanın Hikâyesi

3.4.2.1. Biçimbirimsel Açıdan Farklılık

Karşılaştırma konusu olan Türkçenin geçmiş zamanın hikâyesi yapısı temelde farklı olup iki görülen geçmiş zaman eki veya duyulan ve görülen geçmiş zaman eki ile yapılmaktadır. Letoncada bulunan karşılık çekimlenmiş düzensiz yardımcı eylem ve geçmiş zaman ortacı ile kurulmaktadır. Bunlar temelde ayırt edici özelliklerdir. Bu ise dillerdeki yapıların temelde farklı olduğuna göstermektedir.

Türkçe örnekler:

Geçen sene yarışmaya **katıl-mış-tı-m.**

Letonca örnekler:

Pagājušogad es **bij-u piedal-ī-j-ies** sacencībās (Geçen sene yarışmaya katılmışım).

Yukarıda Letonca verilen örnekte, Türkçenin geçmiş zamanın rivayeti anlamı geçmiş zaman ile çekimlenmiş, kişi eki getirilmiş düzensiz yardımcı eylem ve geçmiş zaman ortacı ile ifade edilmiştir.

Türkçede, yapı ünlü ve ünsüz uyumuna göre biçimini alırken, Letoncada ekler değişmez.

Türkçe örnekler:

Siz İtalya'ya git-miş-ti-niz.

Letonca örnekler:

Jūs bij-āt aizbrauk-uši uz Itāliju (Siz İtalya'ya gitmiştiniz).

Es bij-u las-ī-j-is šo grāmatu (Bu kitap okumuştum)

Mēs bij-ām sūt-ī-j-uši vēstuli viņam.

Yukarıda verilen örneklere bakarak Türkçede eklerin ünlü uyumuna göre eklendiği belli olup Letoncada eklerin değişmez olduğu, herhangi eyleme aynı biçimde getirildiği açık görülmektedir. Düzensiz yardımcı eyleme geçmiş zaman ekleri, asıl eyleme zaman eki ve ortaç eki getirilmektedir. Ortaç ekleri tekil kişilerde -is, -usi, çoğul kişilerde -uši, -ušas'tır.

Geçmiş zamanın hikâyesi yapımında Türkçede eylemin tabanın kişi ekleri eklenirken Letoncada asıl eyleme değil, düzensiz yardımcı eyleme kişi ekleri getirilmektedir.

Türkçe örnekler:

Ben faturaları öde-miş-ti-m

Letonca örnekler:

Es bij-u samaks-ā-j-is rēkinus (Ben faturaları ödemiştim).

3.4.2.2. Yapısal Açıdan Farklılık

Türkçedeki geçmiş zamanın hikâyesi anlamını ifade etmek için Letoncada düzensiz yardımcı eylem ve ortaç yapılarına başvurulmaktadır.

Türkçe örnekler:

Biz kütüphanede çalış-mış-tı-k.

Letonca örnekler:

Mēs bij-ām strād-ā-j-uš-i bibliotēkā (Biz kütüphanede çalışmıştık).

Yukarıda gösterildiği gibi, geçmiş zaman 1.çoğul çekiminde düzensiz yardımcı eylemin tabanına 1.çoğul kişi eki -ām eklenip asıl eylemin tabanına geçmiş zaman eki -j- ve ortaç -uši getirilmiştir. Ortaç eki eylemin geçmişte gerçekleştiğine ve eylemin eril olduğuna göstermektedir.

3.4.2.3. Anlamsal Açıdan Aynılık

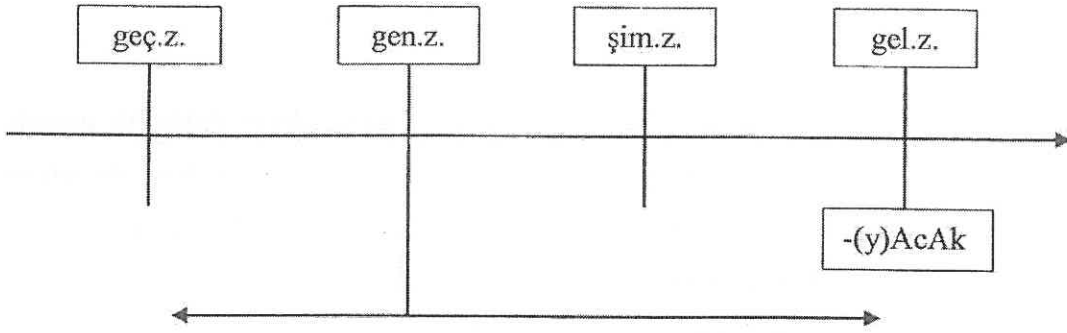
Karşılaştırma konusu olan Türkçedeki geçmiş zamanın rivayeti yapısının anlamı Letoncada tespit edilmiştir. Türkçede olduğu gibi, Letoncada da söz konusu olan yapı ile geçmiş zamanda gerçekleşmiş bir olaydan önce gerçekleşmiş bir olay anlatılmaktadır.

4. TÜRKÇE-LETONCA GELECEK ZAMAN YAPILARININ KARŞILAŞTIRMASI

4.1. Biçimbirimsel Açıdan Karşılaştırma

4.1.1. Gelecek Zaman

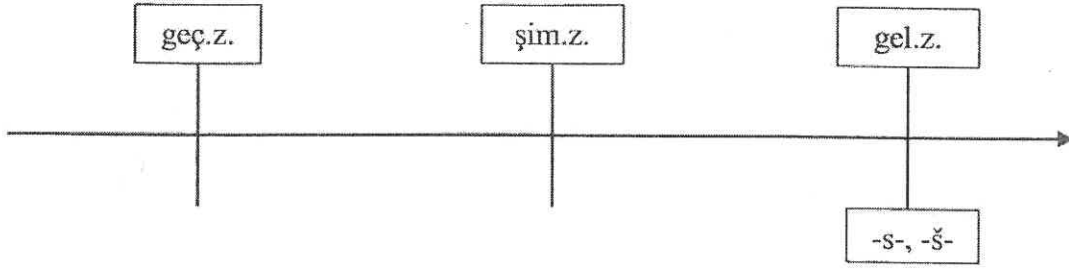
Türkçe dilbilgisinde gelecek zaman kavramı konusunda dil bilimcileri arasında en az fikir değişikliği görülmektedir. Korkmaz (2009: 623), gelecek zamanı karşılayan tek bir ekin olduğunu ifade etmektedir. Zaman çizgisi üzerinde gelecek zaman şu şekilde gösterilebilir:

Çizgi 23.

Gelecek zaman eki eylemde son ünlü kalın ise -(y)acak, ince ise -(y)ecek biçimini almaktadır. Ekin sonuna ünlü geldiği zaman ekin /k/'si /ğ/'ye değişmektedir.

Letoncada gelecek zaman aşağıda gösterilen iki içek ile yapılmaktadır. Zaman çizgisi üzerinde Letoncunun gelecek zamanı şu şekilde gösterilebilir:

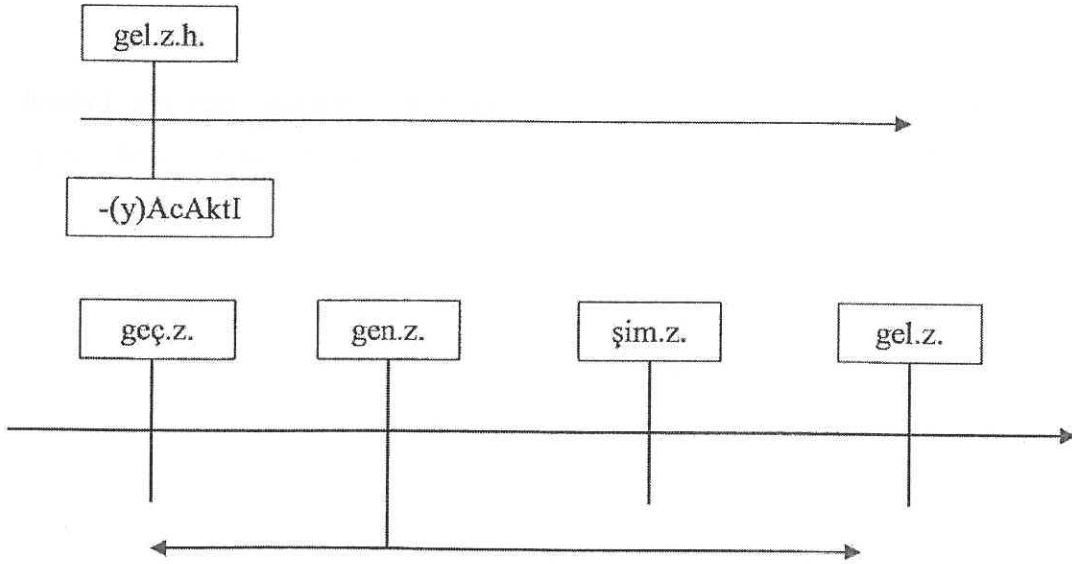

Çizgi 24.

„Kullanım açısından -s- gelecek zaman içeki tekilde 2 ve 3.kişi, çoğulda 1, 2 ve 3.kişi ile ikinci gelecek zaman içeki -ş- ise sadece 1.tekil kişisi ile kullanılmaktadır.” (Kalnača, 2012: ders materyali).

4.1.2. Gelecek Zamanın Hikâyesi

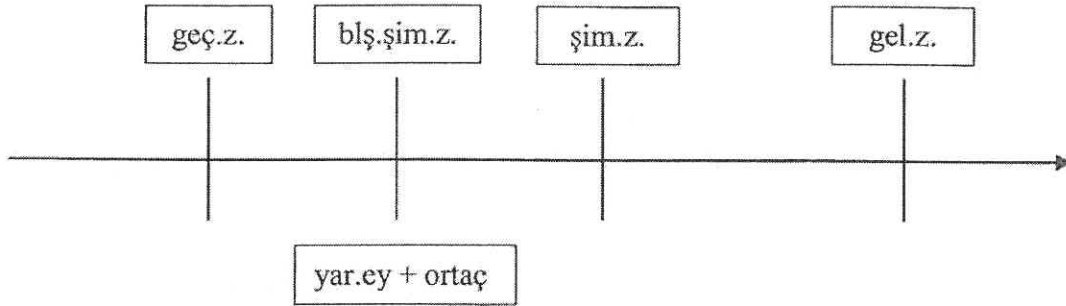
Türkçede, gelecek zamanın hikâyesi, gelecek zaman ekine -(y)AcAk geçmiş zaman eki olan -DI getirilerek kurulmaktadır. Ekleri birleştirip -(y)AcAktI eki ortaya çıkmaktadır. Gelecek zamanın hikâye eki ünlü uyumuna göre kalın ünlülerden sonra -(y)acaktı, ince ünlülerden sonra -(y)ecekti biçimlerini almaktadır. Zaman çizgisi üzerinde gelecek zamanın hikayesi şu şekilde gösterilebilir:

Çizgi 25.

Türkçedeki gelecek zamanın hikâye yapısını resmetmek güçtür. Bu sebepten dolayı zaman çizgisinin yanında gelecek zamanın hikâye yapısını açıklayan bir çizgi oluşturulmuştur. Yapının anlam özellikleri anlamsal karşılaştırma alt bölümde açıklanmıştır.

Letoncada, Türkçedeki gelecek zaman hikâye yapısının karşılığı, bileşik şimdiki zamanın dilek ifadesi yapısıdır. Yapı çekimlenmiş düzensiz yardımcı eylem ve ortaç ile yapılmaktadır. Zaman çizgisi üzerinde Letoncanın karşılığı şu şekilde gösterilebilir:

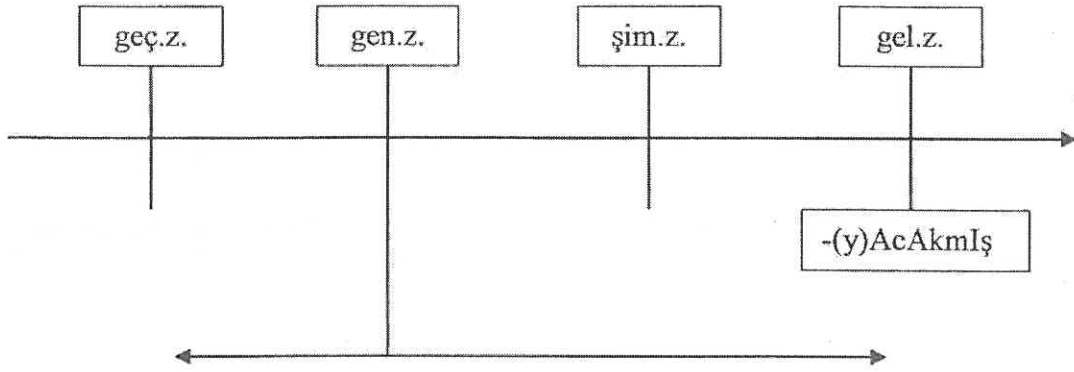

Çizgi 26.

Yukarıda gösterilen zaman çizgisinde, bileşik şimdiki zaman, geçmiş ve şimdiki zaman arasında yer almaktadır. Bu yapı, dilek ifadesi ile yapıldığı zaman Türkçenin -(y)AcAktİ ekinin anlamını kazanmaktadır. Söz konusu olan yapı ile geçmişte bir durumun olabildiğini, konuşucunun hareket yapmak istediği veya yapabildiğini anlatılmaktadır. Bu konu, ayrıntılı olarak anlamsal karşılaştırma altbölümünde açıklanmıştır.

4.1.3. Gelecek Zamanın Rivayeti

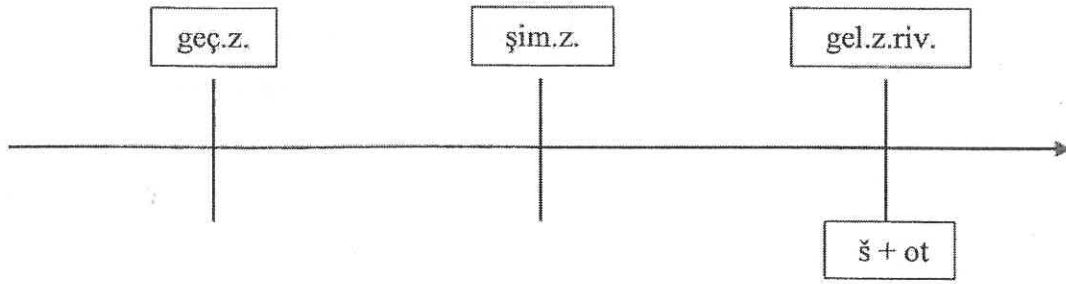
“Türk dilbilgisinde gelecek zamanın rivayet yapısı gelecek zaman ekine -(y)AcAk duyulan geçmiş zaman eki olan -mİş getirilerek yapılmaktadır.” (Korkmaz, 2009: 758–759). -(y)AcAkmİş olarak ortaya çıkan yapı ünlü uyumuna göre kalın ünlülerden -(y)acakmış, ince ünlülerden sonra getirilerek -(y)ecekmiş biçimlerini almaktadır. Bu yapıya birinci tip kişi ekleri getirilmektedir. Zaman çizgisi üzerinde söz konusu olan yapının konumu aşağıda gösterilmiştir:

Çizgi 27.

Türkçedeki gelecek zamanın rivayet yapısına bakıldığı zaman temel gelecek zaman konumunda olduğunu görmekteyiz. Yapıların her biri gelecekte olacak bir durum, hareketten bahsetmektedir. Yapıların arasındaki fark anlamsal karşılaştırma altbölümünde açıklanmıştır.

Bu konuda Letoncanın karşılığı gelecek zamanın rivayet ifadesidir. Bu yapı, gelecek zaman içeki ve rivayet ifadesi eki ile yapılmaktadır. Zaman çizgisi üzerinde gelecek zamanın rivayet ifadesi şu şekilde gösterilebilir:

Çizgi 28.

4.2. Yapısal Açıdan Karşılaştırma

4.2.1. Gelecek Zaman

Karşılaştırma konusu olan dillerdeki gelecek zaman yapılarının özellikleri yapısal karşılaştırmanın sırasında açık bir şekilde ortaya çıkacaktır. Yapısal karşılaştırma konusunda, Güneş (1995: 206), Türkçede ünsüzle biten fiillere doğrudan, ünlü ile biten fiillere ise, araya -y- yardımcı sesi katılarak getirilen -acak / -ecek ekiyle şekillenen bir kip olup, 1.tip kişi ekleriyle yapıldığını ifade etmiştir.

Türkçede çekim esnasında, ekin bünyesinde bazı ses değişikliklerinin meydana geldiği görüldüğünü, bu değişikliklerinin şöyle açıklanabildiğini ifade etmiştir:

a. Birinci teklik ve çokluk kişisi çekimlerinde, ekin sonundaki sert ünsüz yumuşar; /k/ - /ğ/ değişmesi gerçekleşir.

b. Eğer fiil tabanı /a/, /e/ ünlüleriyle bitiyorsa; bu düz/geniş ünlüler, araya giren -y- kaynaştırıcı sesinin etkisiyle /ı/, /i/ düz/ dar veya /u/, /ü/ yuvarlak/dar ünlülerine dönüşür.”

Kalnača (2012: 39), gelecek zaman yapımı konusunda Letoncada gelecek zaman ile çekimlenmiş infinitif eylem tabanına gelecek zaman içeki -š- (1.tekil kişisi) veya -s- (diğer tekil, çoğul kişileri) getirildiğini, yazım dilinde 2.çoğul kişisi için iki sonek (-it -iet) eklenebildiğini ifade etmiştir. Ayrıca, Letoncada eylem tabanı t-, d-, s-, z-, ile biten I.tip eylemlerde taban ve gelecek zaman içeki arasına -ī- interfiksin girerek ünsüz sürtüşmesinden doğan fonetik uyumsuzluğunu ortadan kaldırdığını ifade etmiştir. Örneğin, nes-t – (nes-š-u) nes-ī-š-u.”

İnfinitif durum	Gelecek zamanın 1.kişisi
oku + mak	oku + y + acak(ğ) + ım
(EK + ME)	(EK + KS + GLZE + KE)
las + ī + t	las + ī + š + u
(EK + ETE + ME)	(EK + ETE + GLZE + KE)

Türkçe örnek olarak “oku-mak” eylemi verilmiştir. Gelecek zaman yapımında eylemin tabanına gelecek zaman eki -(y)AcAk eklennmektedir. Eylemin tabanı ünlü ile bittiği için kök ve ek arasına kaynaştırma sesi -y- getirilmiştir. Kişi eki eklendiği zaman sert ünsüz /k/ yumuşarak /ğ/’ye dönüşür. Kişi eki -Im ünlü ve ünsüz uyumlarına göre -ım şeklini almıştır.

Letoncada örnek olarak aynı „oku-mak” eyleminin Letoncasi “las-ī-t” verilmiştir. Gelecek zaman yapımında eylem tabanına -š- gelecek zaman içeki getirilip gelecek zaman 1.tekil kişi eki olan -u eklenmiştir.

4.2.2. Gelecek Zamanın Hikâyesi

Türkçede söz konusu olan yapı, eylem tabanına ünlü uyumuna göre -(y)AcAktI eki ve ikinci tip kişi ekleri getirilerek yapılmaktadır. Kök ve ek arasında ünlü uyumu sağlamak için arasına kaynaştırma sesi -y- getirilmektedir. Bu yapıya ikinci tip kişi ekleri eklenmektedir.

Letoncada aynı yapı, eylem tabanına gelecek zaman içeki -š- ve rivayet ifadesi eki -ot eklenerek yapılmaktadır.

İnfinitif durum

Şimdiki zaman hikâyesinin 1.kişisi

yap + mak

yap + acaktı + m

(EK + MK)

(EK + GLZHE + KE)

(Bileşik şimdiki zaman)

büt dar + ī + t

büt + u

dar + ī + j + is

(YE EK + ETE + ME)

(YEK + KE

EK + ETE + ŞZE + OE)

Türkçe verilen örnekte yap- eylem köküne ünlü uyumuna göre gelecek zamanın hikâye eki olan -acaktı getirilip ünlü uyumuna göre birinci tip 1.tekil kişisi eki -ım eklenmiştir. Ünlü uyumunu sağlamak için kalın ünlülerden sonra gelecek zamanın hikâye ekinin -acaktı biçimi getirilmiştir.

Letoncanın karşılığında düzensiz yardımcı eylem dilek ifadesi ile çekimlenip asıl eylem tabanına (I.tip eylem olduğundan) şimdiki zaman içeki -j- ve geçmiş zaman ortacı eki -is getirilmiştir. Bu yapıda kişi eki bulunmamaktadır. Tüm tekil kişileri ile kullanılabilir. Ortaç eki eylemin geçmişte bittiğine ve bu durumda eril cinsiyetine göstermektedir.

4.2.3. Gelecek Zamanın Rivayeti

Türkçede söz konusu olan yapı -(y)AcAkmIş eki ve birinci tip kişi ekleri ile yapılmaktadır.

Letoncanın karşılığı olan gelecek zamanın rivayet ifadesi gelecek zaman içeki -š- ve rivayet ifadesi eki -ot ile kurulmaktadır.

İnfinitif durum

Şimdiki zaman hikâyesinin 1.kişisi

yap + mak

yap + acakmış + ım

(EK + MK)

(EK + GLZRE + KE)

(Bileşik şimdiki zaman)

dar + ī + t

dar + ī + š + ot

(EK + ETE + ME)

(EK + ETE + GZE + RE)

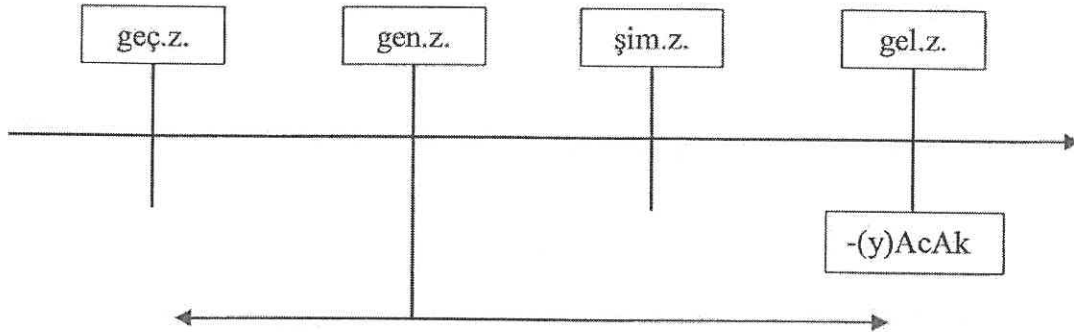
Yukarıda Türkçe verilen örnekte, eylem kökünde son ünlü kalın olduğundan ünlü uyumunu sağlamak için yap- eylem köküne -(y)AcAkmlş ekinin -acakmış biçimi getirilip ünlü uyumuna göre birinci tip 1.tekil kişi eki -ım eklenmiştir.

Letonca verilen örnekte, eylem tabanına dar- gelecek zaman içeki -š- ve rivayet ifadesi eki olan -ot getirilmiştir.

4.3. Kullanım Alanlarının Anlamsal Açıdan Karşılaştırması

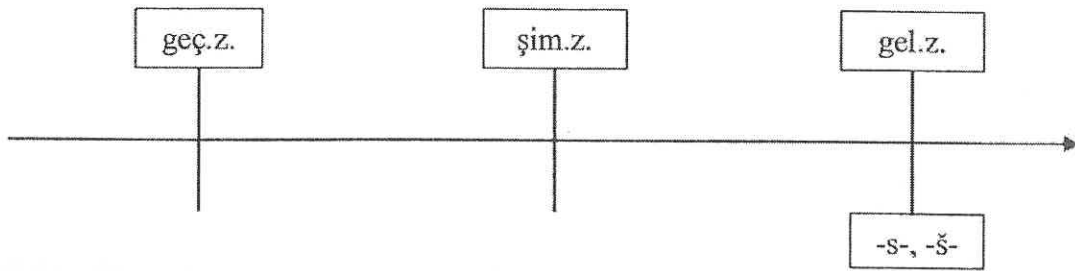
4.3.1. Gelecek Zaman

Türkçedeki gelecek zaman, yan anlam açısından diğer zamanlar kadar zengindir. Dil araştırcıları tarafından ortaya konulan tanımlar sayıda çok. Gelecek zaman Türkçede “Zaman olarak henüz gerçekleşmemiş; ancak, ileride yapılmaya niyet edilen, tasarlanan hareketleri anlatır.” (Yaman, 1999: 94), “Gelecek zaman kipi, henüz gerçekleşmemiş bulunan; ancak, fiilin gösterdiği oluş ve kılışın gelecekteki bir zaman kesiminde mutlaka gerçekleşeceğini bildiren bir kiptir.” (Korkmaz, 2009: 623), “Eylemin belirttiği işin gelecek zaman içinde yapılacağını bildirir.” (Hengirmen, 1998: 221) olarak tanımlanmaktadır. Zaman çizgisi üzerinde şu şekilde gösterilebilir:

Çizgi 29.

Letoncada gelecek zaman dilbilimcilerce şöyle tanımlanmıştır: “Gelecek zaman konuşma anından sonra gerçekleşecek bir hareketi bildirir.” (LDK, 2008: 304), “Gelecek zaman hareketin yakın veya uzak gelecekte gerçekleşeceğini bildirir.” (Baltiņa, -:115), “Gelecek zaman konuşana göre gerçekleşecek eylemi bildirir.” (Endzelīns, 1951: 965). Zaman çizgisi üzerinde şu şekilde gösterilebilir:

Çizgi 30.

Aşağıda verilen bağlamlar incelenerek karşılaştırma konusu olan dillerde gelecek zamanın aynı anlama gelip gelmediğine bakılacaktır.

Türkçe örnekler:

„Görürsün ne kadar ağır **ödeyecekler.**” (Dolunay, 2012: 117)

(Rēdzēsi cik dārgi viņi **samaksās.**)

“Ben **söyleyeceğim**, arkadaşlar **gelecekler**, birlikte kıra **gideceğiz.**” (Gencan, 2007: 326)

(Es **teikšu**, **nāks draugi**, **dosimies uz stepi.**)

„Bu röportajdan elde ettiğimiz bilgileri kısaca sizlere **aktaracağız.**” (Benzer, 2012: 181)

(Reportağa iegato informaciju **atstastisim** jums isum .)

„Ragip evladım, dedi. Yarın uçakla İzmir’e **hareket edeceksin.**” (Korkmaz, 2009: 625)

(Ragip manu b rn, teica. R t ar lidmaŐainu **lidosi** un Izmiru.)

„Orada bir küçük eŐek **besleyeceğim.**” (Dolunay, 2012: 117)

(Tu es **audz Őu** mazu  zeli.)

Leronca  rn kler:

“P c stundas es **ieŐu** uz darbu.” (LDK, 2008: 304–305)

(Bir saat sonra ben işe **gideceğim.**)

„Vai tu mani **gaidisi?**” (Paegle, 2003: 102)

(Beni **bekleyecek** misin?)

„ tri **aizskrieŐu** l dz upei.” (BaltiŐa, -:115)

(Nehre kadar hızlı **koŐacaĐım.**)

„Dr z **Iis** lietus.” (Endzelins, 1951: 965)

(Birazdan yağmur yağacak.)

„Drīz braukšu ceļojumā.” (Paegle, 2003: 102)

(Yakınlarda tatile gideceğim.)

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi, dillerin her birinde anlam açısından gelecek zaman bulunmaktadır. Bağlamlarda gelecekte gerçekleşecek bir hareketi veya olayı ifade edilmektedir.

Korkmaz (2009: 631), çekimli fiillerde kendini gösteren görünüş özelliği dolayısıyla, -(y)AcAk gelecek zaman ekinin de, cümlede bir oluş ve kılışı gerçekleştiren öznenin amaç ve maksadına bağlı olarak birtakım zaman kaymalarına (yan anlamlarının oluşmasına) uğramış olduğunu ifade etmiştir. Gelecek zamanın yan anlamları şunlardır: duyulan geçmiş zaman, görülen geçmiş zaman, şimdiki zaman, geniş zaman.

Letoncadaki gelecek zamanın yan anlamları şu şekilde sınıflandırılmaktadır: “Geniş zaman (zaman olmayan tümcelerde / geniş zaman işlevi var), gelecek zaman (rivayet anlamı).” (Paegle, 2003: 102), “Şimdiki zaman, birleşik gelecek zaman anlamı.” (Kalnača, 2011: 20), “Geçmişte olmuş olayların anlatması (duyulan geçmiş zaman).” (Endzelīns, 1951: 966).

Yaman (1999: 95), Türkçede gelecek zamanın duyulan geçmiş zaman yerine kullanıldığını tespit etmiştir.

Türkçe örnekler:

„Devletin bu kaynak fikdani Tanzimat'tan başlayarak XIX. asırın sonlarına kadar **devam edecektir (devam etmiştir).**” (Yaman, 1999: 96)

(Valsts nabadzība **ilgs (esot ilgusi)** no reformu sākuma līdz 19.gs. beigām.)

„(...) bir rüya görüyoruz diye başlıyor. **Uyanacağız (uyanmışız),** bir bakmışız ki kâbus artık bitmiş.” (Korkmaz, 2009: 632)

((...) viss sākas ar to, ka redzam sapni. **Pamodīsimies (esot pamodišies),** paskatījāmies murgs jau ir cauri.)

„Marks, aşağı yukarı bir asır sonra şöyle **diyecektir (demiştir).**” (Yaman, 1999: 96)

(Marks aptuveni gadsimtu vēlāk šādi **izteiksies (esot izteicies).**)

“Bu çağın eşiğinde de, Valery: “Şiirin amacı hiçbir zaman bir şey anlatmak değildir. Bunu düzyazı yapar”, **diyecektir (demiştir).**” (Yaman, 1999: 95)

(Šai gadsimtā arī, Valērijs **teiks (esot teicis):** dzejas mērķis nekad nav bijis kaut ko pastāstīt. To izdara proza.)

“Oysa ikamet anlaşması uzun zaman **değişmeyecektir (değişmemiştir).**” (Yaman, 1999: 96)

(Taču vienošanās par dzīvesvietu ilgu laiku **nemainīsies (neesot mainījies).**)

Letonca örnekler:

„Muļķītis atrod lielu zelta podu naudas. Viņš tūlīt **ņemsies** (**esot ņēmis**) naudu skaitīt. Bet kur tu saskaitīsi! Beidzot **ņems** (**esot ņemis**) naudas podu un **stieps** (**esot stiepis**) neskaitījis mājās.” (Paegle, 2003: 102)

(Allahın garibanı büyük parayla dolu bir tas bulmuş. Şimdi para saymaya **başlayacak** (**başlamış**). Ama nerede sayacaksın ki! Neticede para tasını **alacak** (**almış**) ve saymadan evine **taşıyacak** (**taşımış**).)

„Šie aiziet un Priežurāvējs vāra putru. Te, pret vakaru, **ienāks** (**esot ienācis**) būdā vīriņš un **lūgsies** (**esot lūdies**) arī paēst.” (Endzelīns, 1951: 966)

(Onlar gittiler ve Priežurāvējs lapa yapıyor. Akşama doğru evine adam **girecek** (**girmiş**) ve yemek **yalvaracak** (**yalvarmış**).)

Letoncada gelecek zamanın duyulan geçmiş zaman yerine kullanıldığı görülmektedir. Örneğin, Türkçe verilen „...bir asır sonra şöyle diyecektir.” ve Letonca verilen „... saymadan evine taşacak.” tümcesinde gelecek zaman ile duyulan geçmiş zamanın ifade edildiği açık görülmektedir.

Yaman (1999: 96), gelecek zamanın görülen geçmiş zaman yerine kullanıldığını ifade etmiştir.

Türkçe örnekler:

“N’oldu Gazi, dedi yaşlılardan biri.

...

Ne **olacak** (**oldu**), dedi. Çamlıcalı ölüyor.” (Yaman, 1999: 97)

(Kas notika kareivi, viens no vecajiem teica

...

Kas **notiks (notikās)** teica. Çamlıcalı mirst)

„Bir gün Genç Şair ona **diyecektir** ki: Allah’a inanmayanlara ben ne yapardım, bilir misin, kudretim olsaydı... Ne yapardın?” (Yaman, 1999: 97)

(Vienu dienu jaunais dzejnieks **teiks**: Ja man būtu spēka, zini ko es darītu ar neticīgajiem? Ko tu darītu?)

“Ne dedin hanıma ana? Başımıza dert açtıysam...?”

Yok yok, yok! Ne **açacaksın (açtın)** ki...” (Yaman, 1999: 97)

(Māt! Ko tu teici manai sievai? Ja esmu ko savārijis.

Nē, nē, nē! Ko lai tu **savārītu (būtu savārījis)**...)

Letonca örnekle:

Viņš atnāca uz skolu bez nekā, un tagad nu **mācīsies (mācījās)**. Tik sēdēja bezjēgā.

(Okula yanına bir şey almadan geldi ve meğer **okumaya başlayacak (okumaya başladı)**). Boş boş oturuyordu.)

Visu dienu nevarēja atiet no datora. Vakarā mājās **ies gulēt (gāja gulēt)**. Protams, ka līdz rītam aukšā sēdēja.

(Gün boyunca bilgisayardan ayrılamadı. Akşam **uyumaya gidecek (uyumaya gitti)**). Tabii ki, sabaha kadar uyumadı)

20 gadus neviens valsts attīstībai neko nav darījis. Tagad redziet viņi **nāks** (**nāca**) un **darīs** (**darīja**). Pēc vēlēšanām viss tika aizmirsts.

(20 senedir ūlkenin kalkınması için kimse bir şey yapmadı. Meğer şimdi onlar **gelecekler** (**geldiler**) ve **yapacaklar** (**yaptılar**). Seçimden sonra her şey unutuldu.)

Letoncada gelecek zamanın görülen geçmiş zaman yerine kullanılması örneklerde açık bir şekilde görülmektedir. Örneğin, Letoncada ilk verilen örnekte gelecek zamanın görülen geçmiş zaman yerine kullanıldığı sonradan gelen tümceden anlaşılmaktadır.

Korkmaz (2009: 635), metinlerde seyrek olarak da -(y)AcAk ekinin şimdiki zaman yerine kullanıldığını tespit etmiştir.

Türkçe örnekler:

“Tetanos (serum)u... Daha evvel hiç yapıldı mı size?

Askerdeyken yapılmış olduğumu sanır gibiyim.

Sanır gibi olman ne demek...

Hatırlamıyorum.

O haledede (serum) yapılmış olsa bile numara ve serisini **hatırlamayacaksınız** (**hatırlayamıyorsunuz**)!

Tabii.“ (Yaman, 1999: 97)

Būtu cītīgi mājījes, tagad mājītos universitātē.

(Güzelce ders çalışsaydın, şimdi üniversitede **okuyacaktın**.)

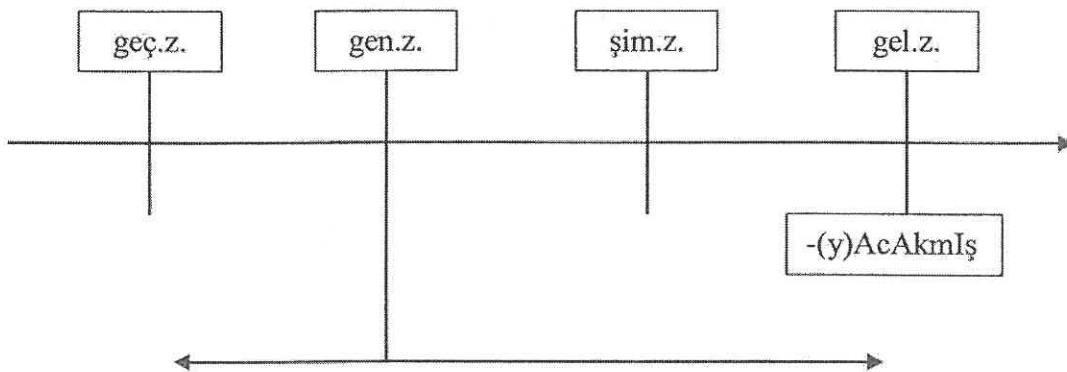
Būtu jauka diena, ja nesaktu līt.

(Yağmuş yağmaya başlamasaydı, güzel gün **olacaktı**.)

Bağlamlarda anlaşıldığı gibi, Türkçedeki gelecek zamanın hikâyesi anlamı Letoncada da bulunmaktadır. Bağlamlarda yapılması istenen bir hareketten söz edilmektedir.

4.3.3. Gelecek Zamanın Rivayeti

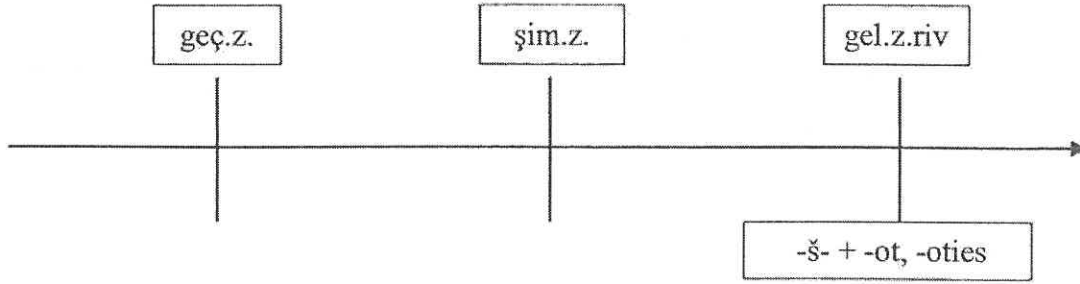
Korkmaz (2009: 758–760), Türkçenin gelecek zamanın rivayet yapısını gelecek zamanda gerçekleşecek bir oluş ve kılışın duyuma dayanılarak anlatılması olarak tanımlamıştır. Zaman çizgisi üzerinde şu şekilde gösterilebilir:

Çizgi 33.

Gelecek zamanın rivayet yapısı hareketin başkasından öğrenildiğini, gelecekte gerçekleşeceğini anlatmaktadır.

Letoncanın karşılığı gelecek zamanın rivayet ifadesidir. “Söz konusu olan yapı ile öğrenilen hareket, olay aktarılmaktadır.” (Paegle, 2003: 115). Zaman çizgisi üzerinde şu şekilde gösterilebilir:

Çizgi 34.

Aşağıda verilen bağlamlar incelenerek söz konusu olan dillerde, gelecek zamanın rivayetinin aynı anlama gelip gelmediğine bakılacaktır.

Türkçe örnekler:

“Ama rahat bir yaşam sürmemizi sağlayacak kadarını bize **bırakacakmış.**”
(Benzer, 2012: 191)

(Bet mums **atstāšot** tik daudz, lai spētu normāli dzīvot.)

“Doktor, ikindiden sonra ona bakmaya **gidecekmiş.**” (Dolunay, 2012: 127)

(Ārsts pēcpusdienā **iešot** viņu apraudzīt.)

“Senin neyinden **korkacakmışım** – köpek?” (Korkmaz, 2009: 759)

(No kā es **baidīšoties** – suns tāds?)

“Elif bugün çok **çalışacakmış.**” (Benzer, 2012: 191)

(Elifs šodien daudz **strādāšot.**)

“Köprü de bizim oradan **geçecekmiş.**” (Dolunay, 2012: 128)

(Šķērsošot tiltu tur pie mums.)

Letonca örnekler:

Rīt **sākšoties** dziesmu un deju festivāls.

(Yarın dans ve şarkı festivali **başlayacakmış.**)

Pēteris **iešot** uz mājām atpūsties.

(Pēteris eve dinlenmeye **gidecekmiş.**)

Investētie līdzekļi **nesišot** lielu peļņu.

(Yatırım büyük kazanç **sağlayacakmış.**)

Pasaulē **sākšoties** zelta laiki.

(Dünyada altın çağ **başlayacakmış.**)

Darbs **nebūšot** smags.

(İş zor olmayacakmış.)

Örnek tümcelerinden anlaşıldığı gibi, karşılaştırma konusu olan dillerin her birinde anlam açısından gelecek zamanın rivayet yapısı aynı anlamda kullanılmaktadır.

4.4. Gelecek Zaman Yapılarında Karşılaştırmalı Sonuç ve Değerlendirme

Son alt bölüm, Türkçe-Lettonca Gelecek Zaman Yapılarının Karşılaştırması bölümünde yapılan Türkçe-Lettonca gelecek zaman, gelecek zamanın hikâyesi ve rivayeti yapılarının değerlendirilmesi için ayırt edilmiştir.

Bu bölümde karşılaştırma konusu olan dillerin gelecek zaman, gelecek zamanın hikâyesi ve rivayeti yapıları biçimbirimsel, yapısal ve anlamsal bakımlarından ele alınarak karşılaştırılmıştır. Son alt bölümde, biçimbirimsel, yapısal ve anlamsal karşılaştırma altbölümlerinde, karşılaştırma sırasında tespit edilen aynılık, benzerlik ve farklılık ayrı olarak ortaya konularak değerlendirilecektir.

4.4.1. Gelecek Zaman

4.4.1.1. Biçimbirimsel Açıdan Farklılık

Karşılaştırmanın sonucunda biçimbirim açısından ortaya çıkan farklılıklardan biri, Türkçede gelecek zaman ekinin ünlü uyumuna göre değişmesidir (-acak / -ecek), Letoncada ise gelecek zaman eki kişi zamirlerine göre değişmektedir (-š- sadece 1.tekil kişisi -s- ise diğer tekil ve çoğul kişileriyle kullanılmaktadır).

Türkçe örnekler:

Sen mektup yaz-acak-sın.

Letonca örnekler:

Tu rakst-ī-s-i vēstuli (sen mektup yazacaksın).

Yukarıda Türkçe verilen bağlamda, eylem kökündeki son ünlü olan /a/’ya göre gelecek zaman eki -acak biçimini almıştır. Letoncada zaman ekleri değişmez, çünkü zaman ekleri ünlü uyumuna bağlı değil, belli kişiye bağlıdır.

Türkçede, zaman ekine sondan ünlü geldiği zaman /k/ ünsüzü yumuşarak /ğ/’ye dönüşmektedir. Letoncada böyle bir durum söz konusu değildir.

Türkçe örnekler:

Ben birazdan ofisten çık-acağ-ım.

Letonca örnekler:

Es pēc brīža do-š-os prom no ofisa (Ben birazdan ofisten çıkacağım).

Yukarıda verilen örnek tümcelerinden anlaşıldığı gibi, Letoncada böyle bir değişme söz konusu olmayıp gelecek zaman içeki olan -š-’ye bir değişme olmadan dönüşlü 1.tekil kişi eki -os getirilmiştir.

Türkçede eylem tabanlarına zamir kökenli kişi ekleri eklenirken, Letoncada aynı kategori olarak sınıflandırılmış gelecek zaman kişi ekleri getirilmektedir.

4.4.1.2. Anlamsal Açıdan aynılık

Karşılaştırma konusu olan dillerin her birinde gelecek zaman ile görülen ve duyulan geçmiş, şimdiki, geniş zaman ifade edilmektedir.

4.4.2. Gelecek Zamanın Hikâyesi

4.4.2.1. Biçimbirimsel Açıdan Farklılık

Karşılaştırma konusu olan Türkçenin gelecek zamanın hikâyesi yapısı - bileşik zamandır. Gelecek ve görülen geçmiş zaman eklerini bir araya getirilerek yapılmaktadır. Letoncada aynı anlam bileşik şimdiki zamanın dilek ifadesi ile açıklanmaktadır. Dilek ifadesinde çekimlenmiş düzensiz yardımcı eylem ve şimdiki zaman ortacı ile yapılmaktadır. Yapılar birbirinden temelde farklı olup hiçbir noktada birbirine benzememektedir.

Türkçe örnekler:

Yarın tiyatroya gid-ecek-ti-m. Fakat...

Letonca örnekler:

Rīt būt-u gā-j-is uz teātri, bet... (Yarın tiyatroya gidecektim, ama...)

4.4.2.2. Anlamsal Açıdan Aynılık

Biçimbirimsel farklılıklara rağmen anlam açısından bir farklılık görülmeyip Letoncada Türkçenin gelecek zamanın hikâyesi anlamı tespit edilmiştir. Anlamsal altbölümünde gösterildiği gibi, Letoncada geçmişte yapılması istenen bir hareketi ifade etmek için farklı olsa da bir dilbilgisel yapı bulunmaktadır.

4.4.3. Gelecek Zamanın Rivayeti

4.4.3.1. Biçimbirimsel Açıdan Aynılık

Türkçedeki gelecek zamanın rivayeti anlamını Letoncada gelecek zamanın rivayet ifadesi ile ifade etmek mümkündür. Sınıflandırmada farklılık görülse de, kullanılan ekler bakımında aynılık görülmektedir. Dillerin ikisinde, bu yapı, gelecek zaman ve rivayet anlamını kazandıran bir ek ile yapılmaktadır.

Türkçe örnekler:

Yarın Osman Ankara'ya gid-ecek-miş.

Letonca örnekler:

Rīt Osmans do-š-ot-ies uz Ankaru (Yarın Osman Ankara'ya gidecekmiş).

Yukarıda verilen örnek tümcelerin her birinde gelecek zaman ve rivayet eki kullanılmıştır. Türkçede gelecek zaman eki -ecek, Letoncada gelecek zaman içeki -š- Türkçede rivayet eki -miş, Letoncada -ot getirilmiştir (Letonca verilen örnekte sonek -ies, eylemin dönüşlü bir eylem olduğuna göstermektedir).

4.4.3.2. Biçimbirimsel Açıdan Farklılık

Türkçedeki gelecek zamanın rivayeti yapısı -(y)AcAkmış bir tek ek olarak sınıflandırırken, Letoncada iki ayrı ek olarak sınıflandırılmaktadır.

4.4.3.3. Yapısal Açıdan Farklılık

Türkçede kişi ekleri getirilirken Letoncada yapı her kişi ile kullanılabilir. Letoncada hangi kişi ile kullanıldığı ya da kişi zamirinden ya bağlamdan anlaşılmaktadır.

Türkçe örnekler:

(Sen) Yarın evde kal-acak-mış-sın.

Letonca örnekler:

(Es) Rīt palik-š-ot mājās. (Ben yarın evde kalacakmışım)

(Tu) Rīt palik-š-ot mājās. (Sen yarın evde kalacakmışsın)

(Viņš/viņa) Rīt palik-š-ot mājās. (O yarın evde kalacakmış)

(Mēs) Rīt palik-š-ot mājās. (Biz yarın evde kalacakmışız)

(Jūs) Rīt palik-š-ot mājās. (Siz yarın evde kalacakmışsınız)

(Viņi/viņas) Rīt palik-š-ot mājās. (Onlar yarın evde kalacakmışlar)

Yukarıdaki bağlamlarda gösterildiği gibi, Türkçede hangi kişiye yönelik olduğu eylemin sonuna takılan kişi eklerinden belli olmaktadır. Letoncada kişi zamiri kullanılmazsa, tümce anlamsız kalır. Genellikle ya kişi zamiri kullanılmakta ya da bir önceki tümce söz konusu olan kişisiz tümceyi tamamlamaktadır.

4.4.3.4. Anlamsal Açıdan Aynılık

Biçimbirimsel ve yapısal küçük farklılıklara karşın anlam açısından yapıların her biri birbirini tutmaktadır. Dillerin her birinde başkasından duyulmuş, öğrenilmiş bir hareketin veya olayın gelecekte gerçekleşeceği anlatılmaktadır.

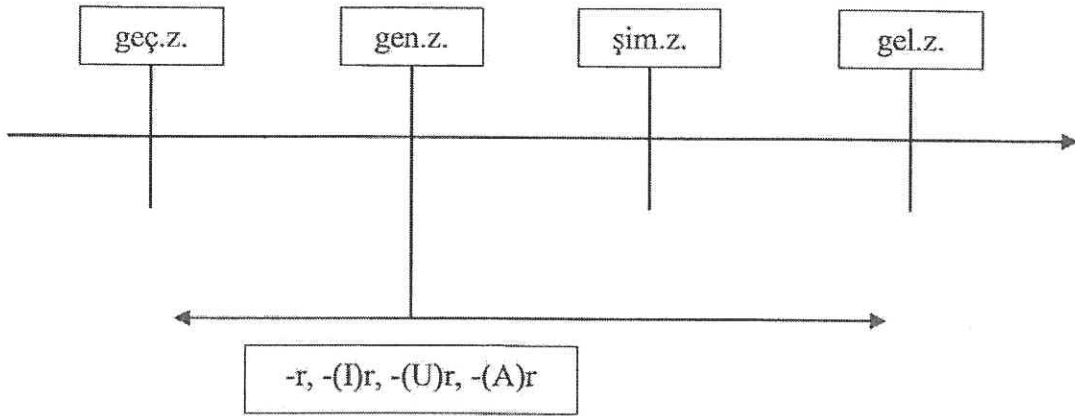
5. TÜRKÇE-LETONCA GENİŞ ZAMAN YAPILARININ KARŞILAŞTIRMASI

Geniş zaman kavramı her dilde bulunmayan bir kavramdır. Fakat geniş zaman olmayan dillerin çoğunda başka bir dilbilgisel yapı ile ifade etmek mümkündür. Bu çalışmanın devamında Türkçe-Lettonca geniş zaman biçimbirimsel, yapısal ve anlamsal karşılaştırma yapılacaktır.

5.1. Biçimbirimsel Açıdan Karşılaştırma

5.1.1. Geniş Zaman

Korkmaz (2009: 637–639), eylem özelliklerine göre Türkçede geniş zaman yapımında $-r$, $-(I)r$, $-(U)r$, $-(A)r$ geniş zaman eklerinin kullanıldığını ifade etmiştir. Aşağıda zaman çizgisi üzerinde geniş zamanın konumu gösterilmiştir:

Çizgi 35.

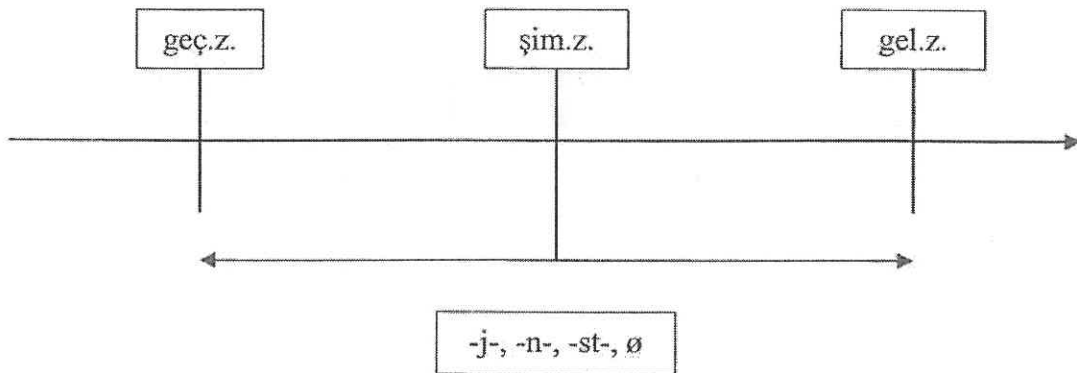
Korkmaz (2009: 638), $-r$ ekinin genellikle ünlü ile biten birden çok heceli fiil kök ve gövdeleri ile yine ünlü ile biten bazı tek heceli fiil kök ve gövdelerine getirildiğini ifade eder. Ekin, ünsüz ile sonuçlanan birden çok heceli fiil kök ve

gövdeleriyle ünsüz ile biten bazı tek heceli fiillere -(I)r, -(U)r biçiminde eklendiğini açıklamıştır.

-Ar eki ise, genellikle ünsüz ile biten tek heceli fiil kök ve gövdelerine eklendiğini ifade etmiştir.

Letonca dilbilgisinde, geniş zaman, dilbilgisel zaman kategorisi olarak sınıflandırılmamaktadır. Fakat Türkçenin geniş zaman anlamı Türkçeden farklı dilbilgisel yapılarıyla ifade edilmektedir. Semantik yolundan hareket ederek Letoncada, Türkçenin geniş zamanı ifade eden dilbilgisel yapı tespit edilmiştir. Letoncada Türkçenin geniş zaman şimdiki zaman yapıları ile karşılanır. Daha ayrıntılı açıklama kullanım alanları alt bölümünde yapılmıştır.

Letoncada geniş zaman semantiğini taşıyan yapı şimdiki zaman yapısıdır. Onu karşılayan 4 içek (-j-, -n-, -st-, \emptyset) ve şimdiki zaman bölümünde açıklanan diğer zaman yapım yöntemleri vardır. Aşağıda zaman çizgisinde şimdiki zaman eklerinin kullanım alanı gösterilmiştir:

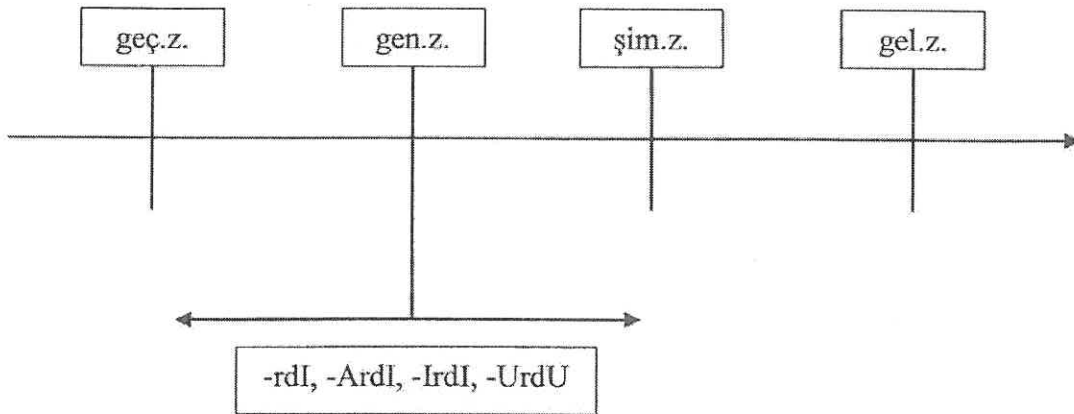
Çizgi 36.

Şimdiki zamanı açıklarken onun yan anlamlarından biri olan geniş zaman anlamını göz önünde bulundurulursa, kullanım alanı zaman çizelgesi üzerinde gösterildiği gibi ortaya çıkar.

Türkçenin geniş zaman Letoncada şimdiki zaman ekleriyle karşılaşmaktadır. Paegle (2003: 99), -j- içekinin şimdiki zaman yapımında II. tip eylemlere ve bazı I.tip eylemlere eklendiğini, ağızlarda ve eski edebiyat eserlerinde yaygın olarak rastlanan -n- içekinin I.tip eylemlere getirildiğini, -st- içekinin şimdiki zaman yapımında tabanların sonunda uzun ünlü veya ünsüz olan I.tip eylemlere eklendiğini, bazı durumlarda III. tip eylemlerin tabanlarının daraldığını ifade etmiştir.

5.1.2. Geniş Zamanın Hikâyesi

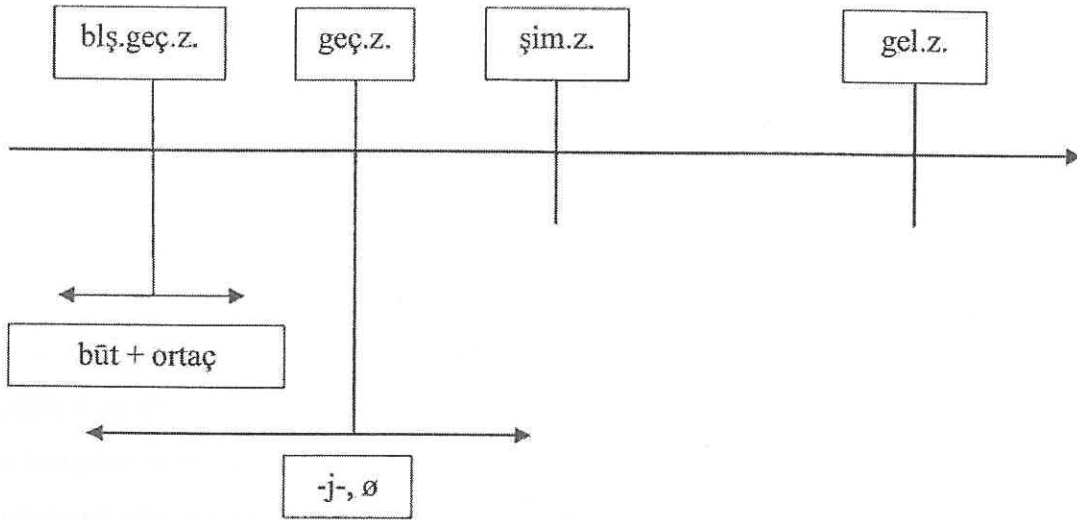
Korkmaz (2009: 743), geniş zamanın hikâyesi yapısının -rdI, -ArdI, -IrdI, -UrdU ekleriyle yapıldığını eserinde ifade etmektedir. Ekler eylem özelliklerine ve ünlü uyumuna göre eklenmektedir. Aşağıda zaman çizgisi üzerinde geniş zamanın hikâyesinin konumu gösterilmiştir:

Çizgi 37.

Geniş zamanın hikâyesi bir bileşik zamandır. İki zaman eki ile yapılmaktadır. Yukarıda gösterildiği gibi, ekler hareketin geçmişte başlayıp bir süre devam ettiğini ve şimdiki zamana gelmeden bittiğini ifade etmektedir. Geniş zaman eki sürekliliği, geçmiş zaman eki bitmişliği bildirmektedir.

Letoncada Türkçedeki geniş zamanın hikâyesi iki yapı ile ifade edilebilmektedir. “Geçmiş ve bileşik geçmiş zaman yapıları geçmişte bir süre devam etmiş bir hareket, olay bildirilmektedir.” (krş. LDK, 2008: 304–306). Yapıların konumları zaman çizgisi üzerinde aşağıda gösterilmiştir:

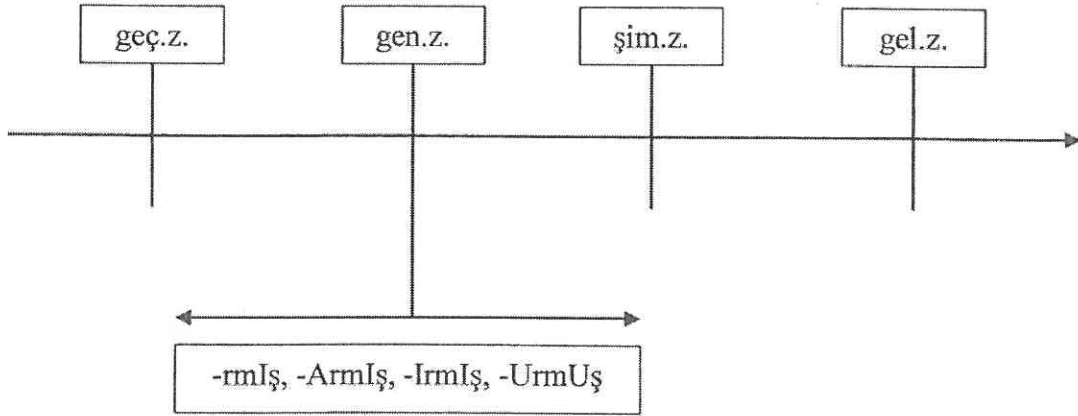
Çizgi 38.

Yukarıda gösterildiği gibi, geçmiş zaman, geçmiş zaman tarihi ünlü ünsüz değişimleriyle, bileşik geçmiş zaman düzensiz yardımcı eylem ve ortaç yapı ile yapılmaktadır.

5.1.3. Geniş Zamanın Rivayeti

Türkçenin geniş zamanın rivayeti, Korkmaz (2009: 761) tarafından, geniş bir zaman kesiminde gerçekleşen oluş ve kılışları duyma dayanarak anlatılan bir bileşik

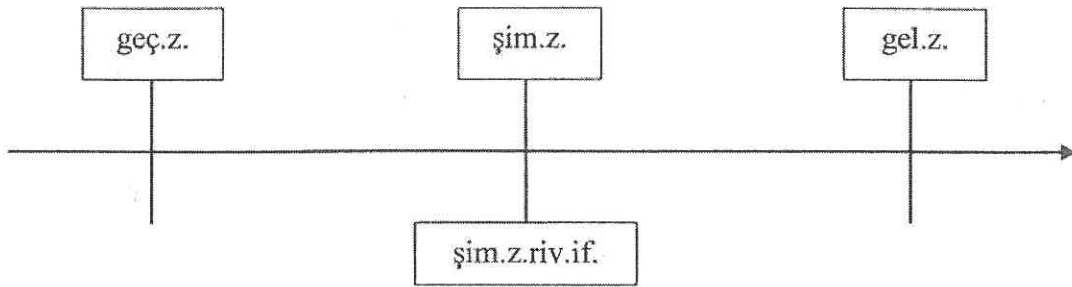
kip olarak açıklanmıştır. Söz konusu olan yapı -rmIş, -ArmIş, -IrmIş, -UrmUş ekleriyle yapılmaktadır. Ekler eylem özelliklerine ve ünlü uyumuna göre getirilmektedir. Geniş zamanın rivayetinin konumu zaman çizgisi üzerinde aşağıda gösterilmiştir:

Çizgi 39.

Geniş zamanın rivayeti bir birleşik zamandır. İki zaman eki ile yapılmaktadır. Yukarıda verilen çizgide geniş zamanın hikâyesi, görüldüğü gibi, burada da hareket geçmişte başlamış olup bir süre devam etmiş ve şimdiki zamana ulaşmadan tamamlanmıştır. Geniş zaman eki süreklilik, duyulan geçmiş zaman eki hareketin hem başkasından duyulduğunu, öğrenildiğini hem hareketin geçmişte bittiğini bildirmektedir.

Letoncanın karşılığı şimdiki zamanın rivayeti ile ifade edilmektedir. Şimdiki zaman, geniş zaman anlamına sahip olduğundan ardından rivayeti ifadesi ekini eklenerek Türkçenin geniş zaman rivayeti anlamı elde etmek mümkündür. Zaman çizgisi üzerinde şu şekilde gösterilebilir:

Çizgi 40.

5.2. Yapısal Açıdan Karşılaştırma

5.2.1. Geniş Zaman

Yapısal karşılaştırma konusunda, Güneş (1995: 203), günümüzde, Türkçede geniş zaman ifadesi, fiillere -r, veya -ar / -er ekleri getirilerek sağlandığını ifade etmiştir. -ar / -er ekinin, ünsüzle biten tek heceli fiillerle; -r eki ise, ünlü ya da ünsüzle biten çok heceli fiillere, bir de ünlüyle veya l-, n-, r- ünsüzleriyle biten belirli satıdaki tek heceli fiillere getirildiğini, her iki halde de çekim birinci tip şahıs ekleri ile yapıldığını ifade etmiştir.

Kalnača (2004: 17), Letoncada eylem şimdiki zaman yapımında -n-, -st-, -j-, -ø- içeki kullanıldığını, Paelge (2003: 99–100), III. tip eylem tabanlarının daraldığını ifade etmiştir.

İnfinitif durum

Geniş zamanın 1.kişisi

koş + mak

koş + ar + ım

(EK +MK)

(EK+ GNZE + KE)

skrie + t

(EK + ME)

skrie + n + u

(EK + ŞZE + KE)

Türkçe verilen örnekte, ünsüz ile biten eylem tabanına koş- önce -ar şeklini almış geniş zaman eki getirilmiş, sonra da ünlü uyumuna göre 1.tekil kişisi eki -ım eklenmiştir.

Letoncada geniş zaman yapımında şimdiki zaman kullanıldığından I.tip eylemi olan "skriet" eylemin tabanına skrie- şimdiki zaman içeki -n- eklenmiş, sonra da şimdiki zaman 1.tekil kişi eki -u eklenmiştir.

5.2.2. Geniş Zamanın Hikâyesi

Türkçede söz konusu olan yapı, eylem tabanına eylemin özelliklerine göre geniş zamanın hikâyesi eki ve ikinci tip kişi ekleri getirilerek yapılmaktadır.

Letoncanın karşılığı anlam açısından bulunmaktadır. Yapısal bakıldığı zaman yapılar Türkçeden temelde farklıdır. Geçmiş zamanın geniş zaman özelliğine sahip olduğundan söz konusu olan yapı Letoncada geçmiş zaman ve bileşik geçmiş zaman yapısı ile ifade edilmektedir.

İnfinitif durum

yap + mak

(EK + MK)

Geniş zaman hikâyesinin 1.kişisi

yap + ardı + m

(EK + GNZHE + KE)

(Geçmiş zaman)

dar + ī + t

(EK + ETE + ME)

dar + ī + j + u

(EK + ETE + GZE + KE)

(Bileşik geçmiş zaman)

būt dar + ī + t

(YE EK + ETE + ME)

bij + u

(YEK + KE

dar + ī + j + is

EK + ETE + GZE + OE)

Türkçe verilen örnekte eylem tabanına yap- geniş zamanın hikâyesi eki -ardı ve ikinci tip 1.tekil kişi eki getirilmiştir. Yapmak eylemi basit, tek heceli bir eylem olduğundan ve kökü ünsüz ile bittiği için ünlü uyumuna göre geniş zamanın hikâyesi ekinin -ardı biçimi eklenip ikinci tip 1.tekil kişi eki -m getirilmiştir.

Letoncanın ilk karşılığı geçmiş zaman yapısıdır. Eylem tabanına dar- eylem yapım içeki -ī-, geçmiş zaman içeki -j- ve 1.tekil geçmiş zaman kişi eki -u getirilmiştir.

İkinci karşılığı, geçmiş zaman ile çekimlenmiş düzensiz yardımcı eylem köküne bij- birinci tekil geçmiş zaman kişi eki -u getirilip asıl eylem tabanına dar- eylem yapım içeki -ī-, geçmiş zaman içeki -j- ve geçmiş zaman ortacı eki -is getirilerek yapılmıştır. Ortaç eki eylemin geçmişte bittiğine ve bu durumda eril cinsiyetine göstermektedir.

Letoncanın geçmiş zaman geniş zaman özelliğine sahip olduğundan yukarıda gösterilen yapılar ile Türkçenin geniş zamanın hikâyesi ifade edilebilmektedir.

Yapılar arasında ortaya çıkan tek bir farklılık vardır. Birinci karşılık, geçmiş zaman yapısı, eylemin göreceli yakın geçmişte gerçekleştiğini, ikinci yapı ise eylemin temel geçmiş zamandan önce gerçekleştiğini bildirmektedir.

5.2.3. Geniş Zamanın Rivayeti

“Türkçede söz konusu olan yapı, eylem tabanına eylem özelliklerine göre geniş zaman rivayeti eki ve birinci tip kişi eki eklenerek yapılmaktadır.” (bkz. Korkmaz, 2009: 761).

Letoncada, aynı anlam, şimdiki zamanın rivayet ifadesi ile ifade edilmektedir. Şimdiki zaman geniş zaman anlamına sahip olduğundan aynı yapı ile geniş zaman anlatılabilmektedir.

İnfinitif durum	Geniş zaman rivayetinin 1.kişisi
ek + mek	ek + ermiş + im
(EK + ME)	(EK + GNZRE + KE)
sē + t	sē + j + ot
(EK + ME)	(EK + ŞZE + RE)

Yukarıda Türkçe verilen örnekte “ekmek” eylemin köküne -Armİş ekinin -ermiş biçimi ve ünlü uyumuna göre birinci tip 1.tekil kişi eki -ım eklenmiştir. “Ekmek” eylemi basit, tek heceli bir eylem olduğundan ve kökü ünsüz ile bittiği için ünlü uyumuna göre geniş zamanın rivayeti -Armİş ekinin -ermiş biçimi eklenmiştir.

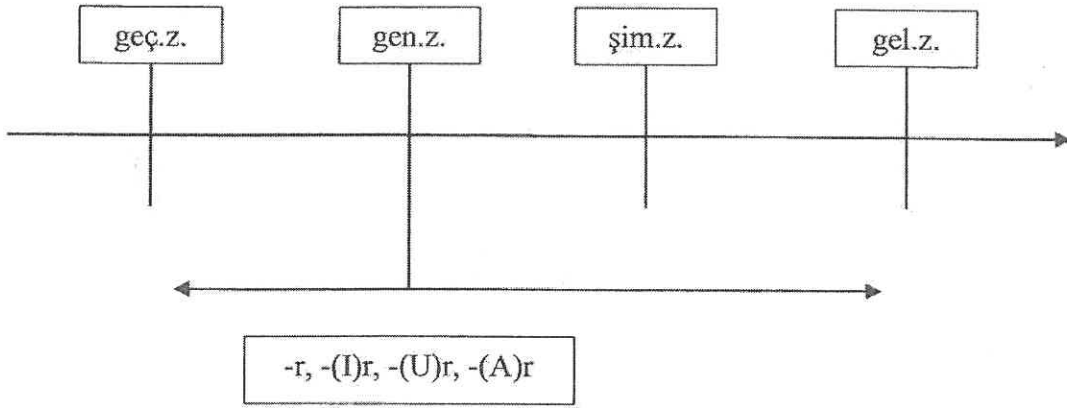
Letonca verilen örnekte “sē-t” eyleminin köküne sē- şimdiki zaman içeki -j- ve rivayet ifadesi eki olan -ot getirilmiştir. Bu yapı yapımında kişi ekleri kullanılmaz.

5.3. Kullanım Alanlarının Anlamsal Açısından Karşılaştırması

5.3.1. Geniş Zaman

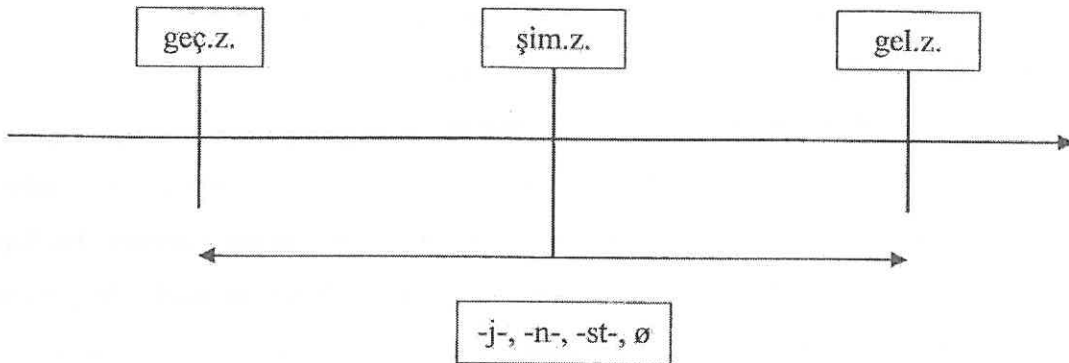
Türkçenin geniş zamanı, anlam açısından diğer dilbilgisel zamanlar kadar zengindir. Türk dilbilimcileri tarafından geniş zaman alanında çok önemli çalışmalar yapılmıştır.

Kaynaklarda geniş zaman “Adından da anlaşılacağı üzere, geniş zaman kipi, geçmişten geleceğe uzanan geniş bir zaman kesimindeki oluş ve kılışları içine alır. Her üç zaman arasında gidip gelen bir esnekliğe sahiptir. Ekte esas itibarıyla “her zamanı” içine alan bir süreklilik işlevi vardır. Bu işlevi dolayısıyla, sık yapılan, alışkanlık ya da adet haline gelen veya her zamanı kapsayan ve genellik taşıyan oluş ve kılışları hep bu kiple anlatılır. Deyim yerinde ise, kipin zaman üstü bir anlatıma sahip olduğu söylenebilir. Bu özelliği dolayısıyla “genel yargılar, kanunlar, kurallar, hikmetler, vecizler ve atasözleri” ifadesini hep bu kipte bulur.” (Korkmaz, 2009: 637), “Geniş zaman ekleri de şekil olarak bildirme, zaman olarak da geniş zaman ifade ederler. Bildirilen hareket, genel anlamda, bütün zamanları kapsayan geniş zamanda vuku bulur. Geniş zaman, asıl işlev itibarıyla “her zamanı” ifade eder. Ancak, hareket geçmişte, halde, gelecekte olabilir. Yani, zaman kavramı, bu kip anlatılırken sınırsızdır. Fakat bazı durumlarda geçmişte başlayıp halde de devam eden bir hareketten bahsedilebilir. Bazen de gelecekte olacak hareketler için bu kipin ekleri kullanılır.” (Yaman, 1999: 115), “Eylemin her zaman yapıldığını, yapılacağını bildirir.” (Gencan, 2007: 328) olarak tanımlanmaktadır. Geniş zamanın konumu zaman çizgisi üzerinde aşağıda gösterilmiştir:

Çizgi 41.

Letoncada, geniş zaman anlamına gelen şimdiki zaman yan anlamı “Şimdiki zaman, zaman olmayan tümcelerde kullanılabilir, yani zamanların hepsini kasteden tümcelerde. Bu sebeple geçmiş ve gelecek zamanda da kullanılabilir.” (Baltina, -: 114), “Şimdiki zaman, zaman açısından belirlenmemiş bir hareket ifade edebilir.” (Endzelins, 1951: 964), “Şimdiki zaman, her gün çıkan olayı veya devamlı olarak yapılan hareketi ifade edebilir.” (LDK, 2008: 303), olarak tanımlanmaktadır. Letoncada Türkçenin geniş zaman anlamına gelen yapı zaman çizgisi üzerinde aşağıda gösterilmiştir:

Çizgi 42.

Aşağıdaki bağlamlar incelenerek söz konusu olan anlamın Letoncada olup olmadığı ortaya konulacaktır.

Türkçe örnekler:

“Her sabah bir saat yürüyüş **yapar.**” (Korkmaz, 2009: 637)

(Viņš katru rītu stundu **staigā / iet** pastaigāties.)

“Şen adam güneşe benzer; girdiği yer **aydınlanır.**” (Cenap Şahabettin)

(Laimīgs cilvēks līdzinās saulei; visur, kur viņš iet, **paliek gaišs.**)

“Roman yazmaktan zevk **duyarım.**” (Gencan, 2007: 328)

(Es **gūstu baudu** no romānu rakstīšanas.)

“Her hafta sonu spor loto **oynar.**” (Dolunay, 2012: 107)

(Kartu nedēļas nogali **spēlē** sprotloto.)

“Tales matematiğin babası ve insanlık tarihinin ilk filozofu olarak **kabul edilir.**” (Benzer, 2012: 195)

(Tales **tiek atzīts** par matemātikas tēvu un cilvēces pirmo filozofu.)

Letonca örnekler:

“Mēs katru rītu **dzeram** pienu.”

(Her gün bir bardak sūt **īceriz.**)

“Mana māsa labi **zīmē.**” (LDK, 2008: 303)

(Ablam güzel resim **çizer**.)

“Zeme **giežas** ap Sauli.” (Ceplītis)

(Dünya güneşin etrafında **döner**.)

“Ko meklē, to **dabū**.” (Endzelīns, 1951: 964)

(Aradığını **alır**.)

“Nakti **nomaina** diena.” (Paegle, 2003: 101)

(Geceden sonra gün **gelir**.)

Bağlamlardan anlaşıldığı gibi, farklı zaman kategorisi olarak sınıflandırılmış olsa da, Letoncada geniş zaman mevcuttur. Biçimbirimsel açıdan olmazsa da, şimdiki zamanın yan anlamlarından biri olup geniş zaman yan anlamı olarak şimdiki zaman kategorisinde bulunmaktadır. Türkçe verilen “Roman yazmaktan zevk duyarım.” ve Letoncada verilen “Mana māsa labi zīmē.” tümcesinde eylemin tekrarlandığı, devamlı olarak yapıldığı anlatılmaktadır.

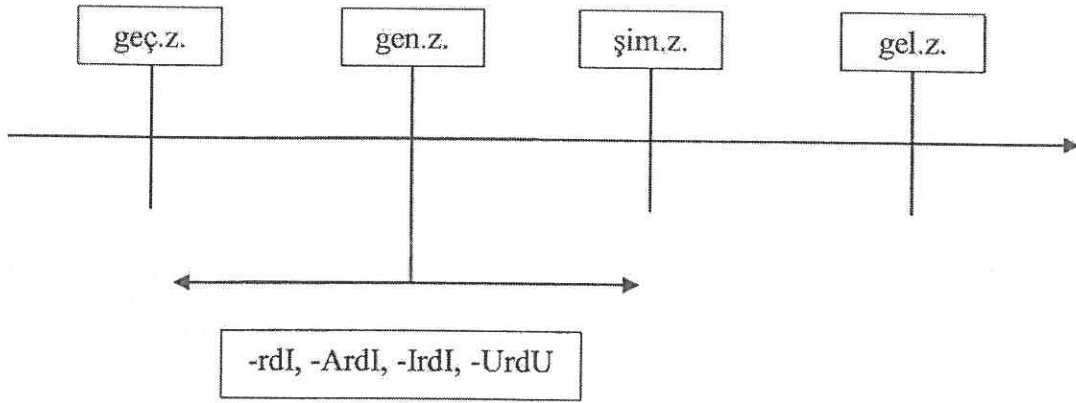
Türkçenin geniş zamanı ile çok geniş bir zaman uzamı ifade edilebilir. Geniş zamanın yan anlamları bu şekilde sınıflandırılabilir: “Duyulan geçmiş zaman anlamı, görülen geçmiş zaman anlamı, şimdiki zaman anlamı, gelecek zaman anlamı.” (Yaman, 1999: 117–123).

Türkçenin geniş zamanı Letoncada şimdiki zamanın yan anlamı olduğundan Türkçedeki temel geniş zamanın yan anlamları Letoncada geniş zaman anlamına

gelen şimdiki zamanın yan anlamlarından biri olan geniş zamanın yan anlamı ile karşılaştırılmayacaktır.

5.3.2. Geniş Zamanın Hikâyesi

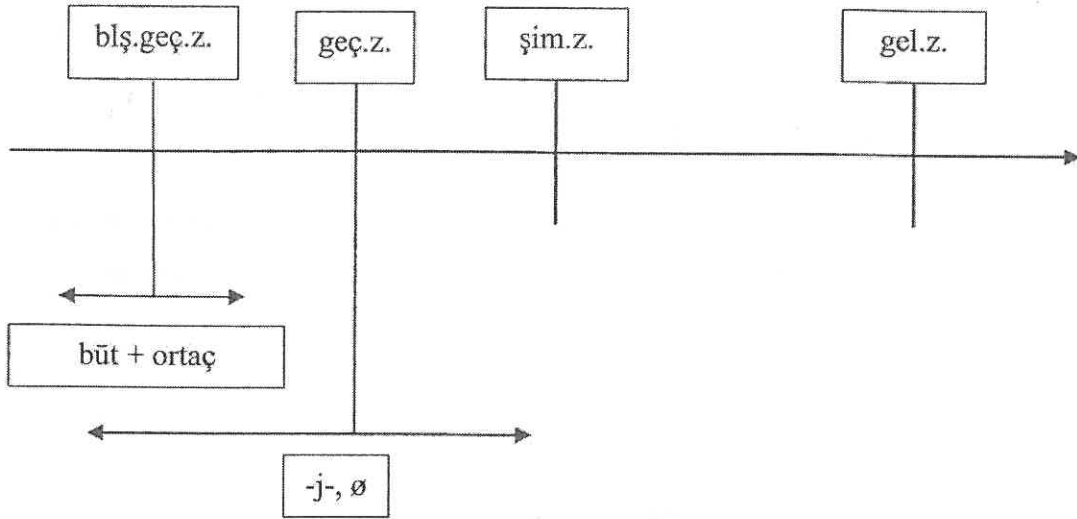
Korkmaz (2009: 743), geniş zamanın hikâyesini geçmişten geleceğe uzanmış geniş bir zaman kesitinde gerçekleşeceğini bildiren, bir oluş ve kılışı, geçmiş zamana aktararak bildiren bir kip olarak açıklamaktadır. Zaman çizgisi üzerinde şu şekilde gösterilebilir:

Çizgi 43.

Yukarıda gösterilen zaman çizgisinden anlaşıldığı gibi, Türkçenin geniş zamanın hikâyesi, geçmişte başlayıp bir süre devam etmiş ve şimdiki zamana gelmeden bitmiş olayı, hareketi anlatmaktadır.

Letoncanın karşılığı, geçmiş zaman ve bileşik geçmiş zamandır. Zaman çizgisi üzerinde şu şekilde gösterilebilir:

Çizgi 44.

Yukarıda zaman çizgisinde görüldüğü gibi, geçmiş zamanın geniş zaman özelliğinden yapıların her biri ile geçmişte başlamış, bir süre devam etmiş ve bitmiş bir hareket, olay anlatılabilmektedir.

Aşağıda bağlamlar incelenerek Letoncada geniş zamanın hikâyesinin olup olmadığına bakılacaktır.

Türkçe örnekler:

“İşte bundan sonra, cemiyet gelecek Cuma günü yine toplanmak üzere birer ikişer dağılırdı.” (Korkmaz, 2009: 744).

(Pēc šī kopiena, lai nākamo piektdienu savāktos kopā, pa vienam, pa diviem izklīda.)

“Duman Köyündeki Değirmenci Mehmet Dayı’ya arada bir konuk **giderlerdi**, bol hediyelerle...” (Dolunay, 2012: 68).

(Duman ciemā pie dzirnavnieka Mehmeta Dayī ik pamlaikam **brauca** ciemiņi ar daudz daudz dāvanām.)

“Teyzem çok sigara **içerdi**.” (Banguoğlu, 2007: 462).

(Tante daudz **pīpēja**.)

“Hiç kalmadınız bu zamana kadar Bilecik’te... Hep bize **inerdiniz**, N’oldu bu yıl?” (Korkmaz, 2009: 745).

(Līdz šim nekad neesat palikuši Biledžikā... Visu laiku pie mums **kāpāt** ārā. Kas noticis šogad?)

“Konağın altındaki dükkânların birinde bedava **otururduk**.” (Dolunay, 2012: 68).

(Vienā no bodēm, kas atrodas zem mājām, pa brīvu **sēdējām**.)

Letonca örnekler:

“Es **gāju** uz deju kursiem.”

(Ben dans kurslarında **giderdim**.)

“Viņš agrāk **strādāja** rūpnīcā, tagad mājās strādā.”

(Daha önce fabrikada **çalışırdı**, şimdi evde çalışıyor.)

“Es vienmēr **biju domājusi**, ka gulbji ligzdo tieši ūdenī.” (Kalnača, 2011: 21)

(Her zaman kuğların gölde yuvaları yaptıklarını **düşünürdüm**.)

“Iepriekšējos gados tā sniegs **nesniga**.”

(Önceki yıllarda kar o kadar **yağmazdı**.)

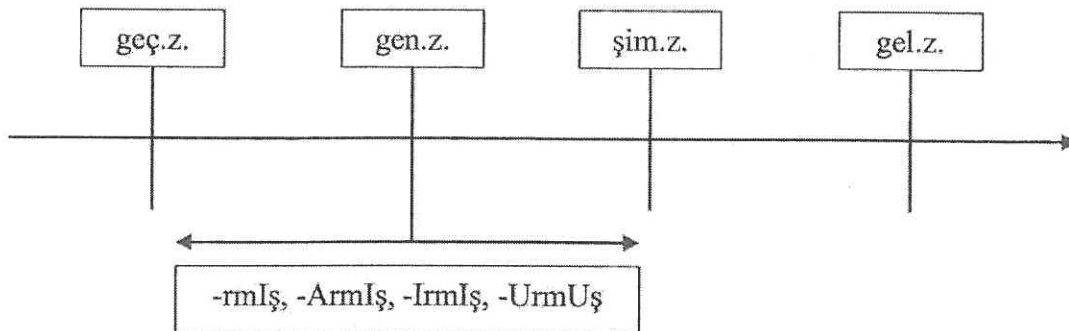
“Ārsta izrakstītās zāles **dzēra**. Vairs nedzer.”

(Doktorun yazdığı ilaç **içerdi**. Artık içmiyor.)

Bağlamalarda görüldüğü gibi, karşılaştırma konusu olan dillerde geniş zamanın hikâyesi bulunmaktadır. Türkçe verilen “...sigara içerdi.” ve Letonca verilen “...ilaç içerdi.” Tümcesinde geçmişte bir süre devam etmiş ve bitmiş bir hareket veya olaydan söz edildiği açık görülmektedir.

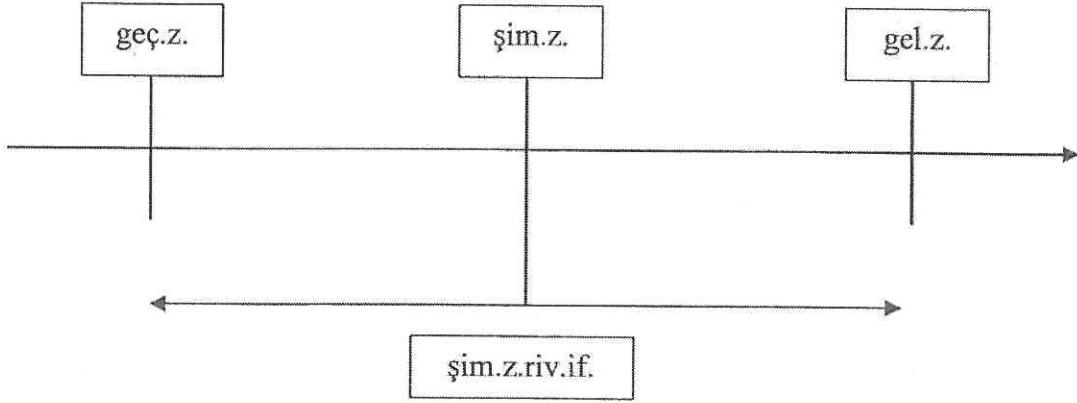
5.3.3. Geniş Zamanın Rivayeti

Bu konu hakkında, Korkmaz (2009: 761), geniş bir zaman kesiminde gerçekleşen oluş ve kılışları duyuma dayanarak anlatan bir bileşik kip ifade etmiştir. Zaman çizgisi üzerinde şu şekilde gösterilebilir:

Çizgi 45.

Letoncanın karşılığı şimdiki zamanın rivayet ifadesidir. Zaman çizgisi üzerinde şu şekilde gösterilebilir:

Çizgi 46.

Letoncada şimdiki zaman geniş zaman anlamına sahip olduğundan şimdiki zamanı rivayet ifadesinde ifade ederek Türkçenin geniş zaman rivayeti anlamı elde edilmiş olmaktadır.

Aşağıda bağlamlar incelenerek Letoncada geniş zamanın rivayetinin olup olmadığına bakılacaktır.

Türkçe örnekler:

“Siz bu oyunu **bilirmişsiniz.**” (Banguoğlu, 2007: 463)

(Jūs itkā **zinot** šo spēli.)

“Seferlerinde bile yanına bir kütüphane **alırmiş.**” (Dolunay, 2012: 74)

(Pat ceļojumos **ņēmot** līdzi grāmatas.)

“Ben uykuda **sayıklarmışım.**” (Banguoğlu, 2007: 463)

(Es pa sapņiem **runājos.**)

“Sen çevrenle kolayca **kaynaşabilirmişsin.**” (Korkmaz, 2009: 761)

(Tu ļoti viegli **iekļaujoties** sabiedrībā.)

“Zaten o vakit dertlere doğrudan doğruya namussuzluk **derlermiş.**”

(Dolunay, 2012: 74)

(Tā vai tā tais laikos bēdām tieši netikums **esot teikuši.**)

Letonca örnekler:

“Vakaros viņš **esot lasījis** grāmatas.”

(Akşamları kitap **okurmuş.**)

“Nedēļas nogalēs viņš **esot strādājis** ofīsā. Nemaz nezināju.”

(Hafta sonlarında ofiste **çalışırmış.** Bilmiyordum.)

“Apakšējais kaimiņš **esot dzirdējis** manus soļus. Pēc skaņu izolācijas izveides vairāk nekas nav dzirdams.”

(Aşağıdan komşu ayak seslerimi **duyarmış.** Yeni ses yalıtımı yaptırdıktan sonra bir ses duyulmuyor.)

“Pēteris **esot mācījies** ķīniešu valodu. Nemaz nezināju.”

(Peteris Činceyi öğrenirmiş.)

“Līdz šim vecumam neesot gājis uz teātri.”

(Bu yaşa kadar tiyatroya gitmezmiş.)

Bağlamlarda görüldüğü gibi, karşılaştırma konusu olan dillerde geniş zamanın rivayeti yapısı ve anlamı bulunmaktadır. Türkçe verilen “...oyunu bilirmişsiniz.” ve Letonca verilen “...tiyatroya gitmezmiş.” tümcesinde hareketin başkasından öğrenildiği, geçmişte bir süre devam ettiği ve bittiği bildirilmektedir.

5.4. Geniş Zaman Yapılarında Karşılaştırmalı Sonuç ve Değerlendirme

Son altbölüm, Türkçe-Letonca Geniş Zaman Yapılarının Karşılaştırması bölümünde yapılan Türkçe-Letonca geniş zaman, geniş zamanın hikâyesi ve rivayeti yapılarının değerlendirilmesi için ayırt edilmiştir.

Bu bölümde karşılaştırma konusu olan dillerin geniş zaman, geniş zamanın hikâyesi ve rivayeti yapıları biçimbirimsel, yapısal ve anlamsal bakımlarından ele alınarak karşılaştırılmıştır. Son altbölümde, biçimbirimsel, yapısal ve anlamsal karşılaştırma alt bölümlerinde, karşılaştırma sırasında tespit edilen aynılık, benzerlik ve farklılık ayrı ortaya konularak değerlendirilecektir.

5.4.1. Geniş Zaman

5.4.1.1. Biçimbirimsel Açıdan Farklılık

Karşılaştırma süresince diller arasında biçimbirim açısından ortaya çıkan farklılıklardan biri, Türkçedeki geniş zamanı ifade etmek için Letoncada şimdiki zaman eklerinin kullanılmasıdır.

Türkçe örnekler:

Ben spor yap-**ar-ım**/yap-**ı-yor-um**.

Letonca örnekler:

Es sporto-**j-u** (Ben spor yaparım/yapıyorum).

Yukarıda verilen örneklere bakarak Türkçedeki şimdiki ve geniş zaman anlamını ifade etmek için Letoncada tek bir yapı - şimdiki zaman yapısı kullanılmaktadır.

5.4.1.2. Yapısal Açıdan farklılık

Türkçede geniş zaman yapımında zamir kökenli kişi ekleri getirilirken, Letoncada dilbilgisel zamanlara göre sınıflandırılmış şimdiki zaman kişi ekleri eklenmektedir.

5.4.1.3. Anlamsal Açıdan Aynılık

Her iki dilde anlamsal karşılaştırmada ortaya çıkan aynılık, yapılışı farklı olsa da, dillerin ikisinde geniş zaman anlamının olmasıdır. Türkçenin geniş zamanın yan

anlamalarını Letonca ile karşılaştırıldığı zaman ortaya çıkan aynılık dillerin ikisinde geniş zaman anlamına gelen yapının görülen geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman anlamında kullanılmasıdır. Fakat dikkatini çeken farklılık Letoncanın geniş zaman anlamı için kullanılan dilbilgisel yapının duyulan geçmiş zaman anlamına gelmemesidir.

5.4.2. Geniş Zamanın Hikâyesi

5.4.2.1. Biçimbirimsel Açıdan Farklılık

Karşılaştırma konusu olan Türkçedeki geniş zamanın hikâye yapısı Türkçede iki zaman eki ile yapılmaktadır. Eylem tabanına geniş ve geçmiş zaman ekleri getirilmektedir. Letoncanın karşılıkları temelde farklıdır.

Birinci karşılık geçmiş zaman, ikinci ise bileşik geçmiş zaman yapısıdır. Geçmiş zaman daha önce açıklandığı gibi geçmiş zaman eki -j-, ünlü veya ünsüz değişmesi veya geçmiş zaman kişi ekleri getirilerek yapılmaktadır.

İkinci karşılık bileşik geçmiş zaman yapısı, geçmiş zaman ile çekimlenmiş düzensiz yardımcı eylem ve geçmiş zaman ortacı ile yapılmaktadır.

5.4.2.2. Yapısal Açıdan Farklılık

Türkçede iyelik kökenli kişi ekleri kullanılırken, Letoncada dilbilgisel zamanlara göre sınıflandırılmış şimdiki zaman ekleri eklenmektedir.

Türkçede söz konusu olan anlam iki zaman eki ile yapılırken, Letoncada zengin semantiğin sayesinde aynı anlam tek bir zaman eki ile ifade edilebilmektedir.

Türkçede kullanılan zaman ve kişi ekleri ünlü uyumuna biçimini alırken, Letoncada kullanılan ekler bu özelliğe sahip değildir.

5.4.2.3. Anlamsal Açıdan Aynılık

Karşılaştırma konusu olan dillerin ikisinde yapıları farklı olsa da, geniş zaman anlamı bulunmaktadır.

5.4.3. Geniş Zamanın Rivayeti

5.4.3.1. Biçimbirimsel Açıdan Farklılık

Karşılaştırma konusu olan Türkçenin geniş zamanın rivayeti yapısı Türkçede iki zaman eki olarak sayılan ekler ile yapılmaktadır. Eylem tabanına geniş ve duyulan zaman eki getirilmektedir. Letoncanın karşılığı temelde farklı, çünkü şimdiki zamanın rivayet ifadesi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yapı, şimdiki zaman ekleri ve rivayet ifadesi eki ile yapılmaktadır. Türkçede bu yapım yöntemi söz konusu değildir.

5.4.3.2. Yapısal Açıdan Farklılık

Türkçede söz konusu olan anlam iki zaman bildiren eki ile ifade edilirken, Letoncada tek bir zaman eki kullanılmaktadır.

Türkçede zamir kökenli kişi ekleri kullanılırken, Letoncada dilbilgisel zamanlara göre sınıflandırılmış olan şimdiki zaman kişi ekleri kullanılmaktadır.

Türkçede kullanılan zaman ve kişi ekleri ünlü uyumuna biçimlerini alırken, Letoncadaki ekler değişmezdir.

5.4.3.3. Anlamsal Açıdan Aynılık

Karşılaştırma konusu olan Türkçedeki geniş zamanın rivayeti anlamı Letoncada, yapısı biçimbirimsel açıdan farklı olsa da, tespit edilmiştir.

6. ZAMAN YAPILARININ KARŞILAŞTIRMALI SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu bölümde karşılaştırma konusu olan Türkçe-Lettonca zaman yapılarının karşılaştırılması sonunda biçimbirimsel, yapısal ve anlamsal açılardan ortaya çıkan farklılıklar, benzerlik ve aynılıklar değerlendirilecektir.

Karşılaştırma konusu olan dillere uzaktan bakıldığı zaman Türkçe köken bakımından Ural-Altay dil ailesine, Letonca ise Hint-Avrupa dil ailesine mensuptur. Yapı bakımından Türkçenin eklemeli, Letoncanın çekimli bir dil olduğu görülmektedir.

Türkçede sözcük yapımı ve çekimi kökte bir değişme olmadan genel olarak sözcüğün sonuna eklenerek gerçekleşmektedir. Letonca ise bu bakımından temelde farklı sayılır, çünkü ekler sözcüğün sonuna, önüne ve ortasına gelebilir. Sözcük çekimi ve türetimi sırasında kök temelde değişebilmektedir. Bütün bu farklılıklara rağmen dillerin ikisinde sıralama açısından önce yapım, sonra çekim ekleri getirilmektedir.

Dilbilgisel zaman konusunda Türkçe 4 temel zamana bölünmektedir. Şöyle ki: şimdiki, geçmiş, gelecek ve geniş zaman. Letoncada ise şimdiki, geçmiş ve gelecek zaman olup toplam 3 temel dilbilgisel zaman bulunmaktadır. Ayrıca, Letoncada temel zamanların dışında 3 bileşik zamandan da söz edilmektedir.

Kip söz konusu olunca Türkçede kipler genel olarak 5 zaman ve 4 şekil kip olarak ayırt edilmektedir. Letoncada kip terimi yerine ifade terimi herkes tarafından yeğlenmiştir. Toplam 5 ifade vardır. Dillerin ikisinde kip/ifade kavramı ile farklı dilbilgisel olgular anlaşılıp kullanım alanları da farklıdır.

Türkçe-Letunca karşılaştırmalı zaman yapıları çalışmasında, şimdiki zaman yapımında, çok sayıda ayırt edici özellik tespit edilmiştir.

Türkçede, şimdiki zaman sadece şimdiki zaman ekleri (-(I)yor, -mAktA ve -mAdA) ile yapılmaktadır. Letoncada ise şimdiki zaman yapımında üç yapım yöntemi bulunmaktadır. Şimdiki zaman, eylem özelliklerine göre şimdiki zaman içeklerinin (-n-, -st-, -j-) eklenmesi, taban daralması veya çekimleyen dillerde tipik olan eylemin kökündeki fonetik (ünlü veya ünsüz) değişimleriyle gerçekleşebilmektedir.

Türkçede ses uyumu önemli yer tutmaktadır. Şimdiki zaman eklerinin (-(I)yor eki hariç) eylem tabanındaki son ünlüye göre uygun bir biçim aldığı açık görülmektedir. Letoncada zaman içeklerinde ünlü olmadığından içekler değişmez.

Ünlü veya ünsüz uyumunu sağlamak için Türkçede kaynaştırma sesine başvurulmaktadır. Letoncada böyle bir ses tespit edilmemiştir. Fakat bazı durumlarda, sözcüğün kolay söyleyişini sağlamak için şimdiki zaman yapımında kaynaştırma sesi değil, eylemin tabanında fonetik değişimler görülmektedir.

Kişi ekleri konusunda Türkçede kişi ekleri ikiye ünlü olan – zamir kökenli kişi eklerine ve ünlü olmayan iyelik eklerine ayırt edilmelidir. Şimdiki zaman yapımında ünlü olan zamir kökenli kişi ekleri kullanılmaktadır. Letoncada kişi ekleri ses uyumuna göre değil, dilbilgisel zamanlara göre üçe sınıflandırılmıştır. Dolayısıyla, şimdiki zaman yapımında sadece şimdiki zaman ekleri kullanılmaktadır. Letoncada şimdiki zaman yapımında bazı tekil ve çoğul kişilerde birden fazla kişi eki kullanılmaktadır. Türkçede bu özellik bulunmamaktadır.

Şimdiki zaman eklerine işlev açısından bakıldığında Türkçedeki şimdiki zaman eklerinin sadece şimdiki zaman yapımında kullanıldığı, Letoncada hem şimdiki hem geçmiş zaman yapımında kullanıldığı görülmektedir.

Çalışmanın sırasında Türkçedeki şimdiki zamanın duyulan ve görülen, gelecek ve geniş zamanın yerine kullanıldığı tespit edilmiştir. Biçimbirimsel ve yapısal açıdan farklı olsa da, Letoncadaki şimdiki zaman yapıları aynı kullanım alanına sahiptir.

Türkçede, temel şimdiki zamanın dışında ayrı dilbilgisel kategori olarak bileşik zaman olarak adlandırılan şimdiki zamanın hikâyesi ve rivayeti yapısı da bulunmaktadır.

Şimdiki zamanın hikâye yapısı iki zaman eki olan şimdiki ve geçmiş zaman ekleri ve kişi eki eklenerek yapılmaktadır. Yapıda şimdiki zaman eki sürekliliği, geçmiş zaman eki bitmişliği bildirip kişi eki kişiye göstermektedir. Söz konusu olan ek -(I)yordu şimdiki zaman ekinden doğan özellikten dolayı ünlü uyumuna aykırıdır. İkinci tip olan iyelik kökenli kişi ekleri getirilmektedir. Eylem tabanı ünsüz ile bitiyorsa, eylem tabanı ve zaman eki arasına ünlü uyumuna göre kaynaştırma sesi gelmektedir.

Söz konusu olan geçmişte başlayıp bir süre devam etmiş ve bitmiş hareketi, olayı Letoncada üç dilbilgisel yapı ile ifade etmek mümkündür. Şöyle ki: bileşik şimdiki zaman, geçmiş zaman ve bileşik geçmiş zaman.

Bileşik şimdiki zaman, şimdiki zaman ile çekimlenmiş düzensiz yardımcı eylem ve geçmiş zaman ortacı ile yapılmaktadır. Ayrıca şimdiki zaman kişi eki asıl

eyleme değil, düzensiz yardımcı eyleme getirilmektedir. Bu yapıda yardımcı eylem şimdiki zaman ile çekimlendiği için sürekliliği, asıl eylem geçmiş zaman ortaçlı yapı olduğundan bitmişliği bildirmektedir. Aynı olarak yardımcı eylem kişiye, ortaç yapısı cinsiyete (eril, dişil) göstermektedir.

Geçmiş zaman yapısı zaman içeki -j-, ünlü veya ünsüz değişmesi ve eylem tabanına sadece kişi eki getirilerek (kişi eki – zaman belirteci) yapılabilmektedir. Geçmiş zamanın semantiği geniş olduğundan hem sürekliliği hem bitmişliği bildirebilmektedir. Bu yapıya geçmiş zaman kişi ekleri getirilmektedir.

Bileşik geçmiş zaman, geçmiş zaman ile çekimlenmiş düzensiz yardımcı eylem ve geçmiş zaman ortacı ile yapılmaktadır. Yardımcı eylem, hareketin, olayın temel geçmiş zamandan önce gerçekleştiğini ve sürekliliğini, geçmiş zaman ortacı ise eylemin bittiğini bildirmektedir. Ayrıca yardımcı eyleme eklenmiş geçmiş zaman kişi ekleri kişiyi, ortaç yapısı cinsiyetini (eril, dişil) göstermektedir.

Söz konusu olan yapının Letonca karşılıkların tümü temelde farklıdır. Hiçbirinde Türkçede olduğu gibi, art arda zaman ekleri getirilmez. Türkçede ise düzensiz yardımcı eylem ve ortaç yapıları söz konusu değildir. Biçimbirimsel ve yapısal açıdan ne kadar farklı olsa da, anlam açısından farklılık görülmemektedir.

Diğer değinilmesi gereken konulardan biri Türkçedeki şimdiki zamanın rivayeti yapısıdır. Bu yapı, şimdiki zaman ve duyulan geçmiş zaman ekleri ile yapılmaktadır. Söz konusu yapı, başkasından öğrenilen, şu anda gerçekleşmekte veya geçmişte bir süre devam etmiş ve bitmiş hareketi, olayı bildirmektedir. Eylem tabanları ünsüz ile bitiyorsa, eylem tabanı ve zaman eki arasına kaynaştırma sesi gelmektedir. Şimdiki zaman ekinin özelliğinden dolayı ünlü uyumuna aykırı bir ek ve ünsüz ile bittiği için

birinci tip - zamir kökenli kişi ekleri getirilmektedir. Kişi eki son ünlüye göre biçimini almaktadır.

Söz konusu olan yapı, Letoncada iki yapı şimdiki zamanın rivayet ifadesi ve bileşik şimdiki zamanın rivayet ifadesi ile ifade etmek mümkündür.

Birinci karşılık olan şimdiki zamanın rivayet ifade yapısı, şimdiki zaman ile çekimlenmiş eyleme rivayet ifade eki -ot getirilerek yapılmaktadır. Çekim zaman içeki veya taban daralması olarak gerçekleşmektedir. Şimdiki zaman yapısı hareketin, olayın şu anda veya devamlı olarak gerçekleştiğini, rivayet ifadesi eki -ot ise hareketin, olayın başkasından duyulduğunu bildirmektedir. Rivayet ifadesi yapılarına kişi ekleri eklenmez. Hangi kişisi ile kullanıldığı kişi adlı veya bağlamdan anlaşılmaktadır.

İkinci karşılık olan bileşik şimdiki zamanın rivayet ifade yapısı şimdiki zaman ile çekimlenmiş, rivayet ifade eki -ot getirilmiş düzensiz yardımcı eylem ve geçmiş zaman ortacı ile yapılmaktadır. Yardımcı eylem hareketin, olayın geçmişte bir süre devam ettiğini, geçmiş zaman ortacı ise hareketin, olayın geçmişte bittiğini bildirmektedir. Söz konusu olan yapıya kişi ekleri getirilmez. Kişi adları veya bağlam hangi kişi ile kullanıldığına göstermektedir.

Söz konusu olan yapının Letonca karşılıkları bazı durumlarda birbirine benzemektedir. Letoncada şimdiki zaman ve rivayet anlamını taşıyan yapı/biçimbirim bulunmaktadır. Farklı kılan özellikler Türkçenin kişi ekleri eklenmesi ve kaynaştırma sesi, Letoncada ikinci karşılıktaki yardımcı eylem ve ortağ yapısı, kişi eklerinin getirilmemesidir. Biçimbirimsel ve yapısal ne kadar farklı olsa da, anlam açısından farklılık görülmemektedir.

Türkçe-Lettonca zaman yapılarının karşılaştırılması çalışmasında, geçmiş zaman yapımında, ayırt edici özellikler tespit edilmiştir.

Türkçenin geçmiş zaman yapısı tek bir ek -DI ile yapılmaktadır. Letoncada geçmiş zaman, zaman içeki -j-, eylem tabanındaki ünlü veya ünsüz değişimleri ve sadece kişi ekleri ile yapılabilmektedir.

Türkçenin geçmiş zaman eki eylem tabanındaki son ünlü ve ünsüzlere göre 8 biçimi (-dı / -di / -du / -dü / -tı / -ti / -tu / tü) alabilmektedir. Letoncada benzer bir özellik görülmemektedir. Letoncada bulunan ünlü veya ünsüz değişimleri eylemin tabanında gerçekleşmektedir (cēlt-cēlu, braukt-braucu).

Türkçede, geçmiş zaman yapımında ikinci tip – iyelik kökenli kişi ekleri kullanılmaktadır. Söz konusu olan ekler değişmezdir. Letoncada kişi ekleri ayrımı zamanlara göre yapıldığından, bu yapı, oluşturulmasında geçmiş zaman kişi ekleri getirilmektedir.

Biçimbirimsel ve yapısal açılarından farklı olsa da, Türkçenin geçmiş zaman yapısının temel anlamı ve şimdiki, gelecek ve geniş zaman yan anlamı Letoncada tespit edilmiştir.

Geçmiş zamanın yanı sıra Türkçede ayrı dilbilgisel kategori olarak sınıflandırılmış bileşik geçmiş zaman da bulunmaktadır.

Türkçede, tek bir bileşik geçmiş zaman olup iki biçimde ortaya çıkmaktadır. Bu yapı, eylem tabanına iki görülen geçmiş zaman eki (-DIyDI) veya duyulan ve görülen

geçmiş zaman ekleri (-mİştI) bir araya getirilerek yapılmaktadır. Letoncada aynı anlam geçmiş zaman ile çekimlenmiş düzensiz yardımcı eylem ve geçmiş zaman ortacı ile yapılmaktadır. Anlaşıldığı gibi Türkçenin yapısı temelde farklı olup yapımında yardımcı eylem ve ortaç yapıları söz konusu değildir.

Türkçenin -DıydI ekindeki ilk ünsüz değişmelere uğrarken, Letoncanın karşılığında hiçbir ünsüz değişmesi söz konusu değildir.

Türkçede bileşik zaman yapımında iyelik kökenli kişi ekleri eylem tabanına getirilirken, Letoncada geçmiş zaman kişi ekleri kullanılırken asıl eyleme değil, yardımcı eyleme getirilmektedir.

Söz konusu olan anlam, Letoncada biçimbirimsel ve yapısal bakımdan Türkçeden farklı olsa da, bulunmaktadır.

Türkçe-Lettonca karşılaştırmalı zaman yapıları çalışmasında, ayırıcı özellikler gösteren gelecek zaman yapıları saptanmıştır.

Karşılaştırma konusu olan Türkçenin gelecek zamanı tek bir ek -AcAk ile yapılmaktadır. Letoncada gelecek zaman yapımında iki içek -š- ve -s- kullanılmaktadır.

Türkçenin gelecek zaman eki ünlü uyumuna biçimini alırken, Letoncadakiler kişilere göre getirilmektedir.

Türkçede gelecek zaman ekinin sonun ünlü geldiği zaman /k/ yumuşarak /ğ/'ye dönüşmektedir. Letoncada bunun gibi bir değişme bulunmamaktadır.

Türkçede zamir kökenli kişi ekleri eylem tabanının ünlü uyumuna göre getirilirken, Letoncada gelecek zaman yapımında gelecek zaman kişi ekleri kullanılmaktadır.

Karşılaştırma konusu olan Türkçenin gelecek zamanın anlamı ve şimdiki, duyulan ve görülen ve geniş zaman yan anlamları Letoncada tespit edilmiştir.

Gelecek zamanın yanı sıra Türkçede ayrı dilbilgisel kategori olarak sınıflandırılmış bileşik gelecek zaman yapıları da bulunmaktadır. Bileşik gelecek zamanları ikiye ayırt edilerek gelecek zamanın hikâyesi ve gelecek zamanın rivayeti olarak adlandırılmaktadır.

Türkçede gelecek zamanın hikâyesi iki zaman eki ile yapılmaktadır. Gelecek ve görülen geçmiş zaman eki bir araya getirilerek gelecek zamanın hikâye şekli - (y)AcAktI ortaya çıkmaktadır. Türkçenin gelecek zaman hikâye yapısının anlamı Letoncada bileşik şimdiki zamanın dilek ifadesi yapısı ile ifade edilmektedir. Yapı geçmiş zaman ile çekimlenmiş dilek ifadesinde düzensiz yardımcı eylem ve geçmiş zaman ortacı ile yapıldığından Türkçeden temelde farklıdır.

Türkçenin gelecek zamanın hikâyesi yapısı ünlü uyumuna göre biçimlerini alırken, Letoncanın karşılığında bu özellik söz konusu değildir.

Türkçede kaynaştırma sesi ünlü uyumunu sağlamak için kullanılırken, Letoncada böyle bir kullanım görülmemektedir.

Söz konusu olan Türkçenin gelecek zaman hikâyesi Letoncadan biçimbirimsel açıdan farklı olsa da, anlam açısından farklılık görülmemektedir.

Türkçede, gelecek zamanın rivayeti yapısı eylem tabanına gelecek zamanın rivayeti eki ve birinci tip kişi ekleri getirilerek yapılmaktadır. Letoncada aynı anlam sadece gelecek ve rivayet ekleri eklenerek kurulmaktadır.

Aynılık olarak kabul edilen noktalar, dillerin ikisinde de önce gelecek, sonra rivayet ekinin getirilmesi.

Farklılık olarak tespit edilen nokta, Letoncada kişi eklerinin kullanılmamasıdır.

Söz konusu olan Türkçenin gelecek zaman hikâyesi Letoncadan biçimbirimsel açıdan farklı olsa da, anlam açısından farklılık görülmemektedir.

Türkçe-Letunca karşılaştırmalı zaman yapıları çalışmasında geniş zaman yapımında ayırt edici özellikleri tespit edilmiştir.

Karşılaştırma konusu olan Türkçenin geniş zamanı $-r$ / $-(I)r$ / $-(U)r$ / $-(A)r$ ekleri ile yapılmaktadır. Letoncanın karşılığı şimdiki zaman içekleri $-st-$, $-n-$, $-j-$ ve taban daralma yapım yöntemi ile karşılanmaktadır.

Zaman ekleri konusunda dillerin her birinde eylem özelliklerine göre zaman ekleri/içekleri getirilmektedir.

Türkçede zamir kökenli kişi ekleri getirilirken, Letoncada şimdiki zaman kişi ekleri kullanılmaktadır.

Türkçede geniş zaman ekleri ünlülere göre biçimini alırken, Letoncadaki ekler değişmez.

Letoncada geniş zaman anlamına gelen yapı taban daralması ile yapılırken, Türkçede böyle bir yapım yöntemi bulunmamaktadır.

Karşılaştırma konusu olan Türkçenin geniş zamanı Letoncada biçimbirimsel açıdan farklı olsa da, yapıların anlamları birbirini tutmaktadır. Dolayısıyla, anlam açısından bir farklılık tespit edilmemiştir.

KAYNAKÇA

- Banguoğlu, T. (2007). **Türkçenin Grameri**. Ankara: TDK Yayınları.
- Benzer, A. (2012). **Türkçede Zaman, Görünüş ve Kiplik**. İstanbul: Kabcacı.
- Bērziņa-Baltiņa, V. (-) **Latviešu valodas gramatika**. Rīga: Zvaigzne ABC.
- Ceplīte, B. ve Ceplītis, L. (1997). **Latviešu valodas praktiskā grāmata**. Rīga: Zvaigzne ABC.
- Demircan, Ö. (2009). **Türkçenin ses dizimi**. İstanbul: DER Yayınları.
- Demircan, Ö. (1977). **Türkiye Türkçesinde Kök-Ek Bileşmeleri**. Ankara: TDK.
- Demirsoy, A. (1988). **Kalıtım ve Evrim**. Ankara: Meteksan Yayınları.
- Dudina, L.N. (1994:2007). **Tureckiy Yazık**. Moskova: URSS.
- Endzelīns, J. (1951). **Latviešu valodas gramatika**. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
- Ergin, M. (2006). **Türk Dili**. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Erkman-Akerson, F. (2008). **Dile Genel Bir Bakış**. İstanbul: Multilingual.
- Güneş, S. (1995). **Türk Dili Bilgisi**. İzmir: Altındağ Yayınevi.
- Hengirmen, M. (1999). **Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü**. Ankara: Engin.
- Hengirmen, M. (1998). **Türkçe Dil Bilgisi**. Ankara: Engin.
- Kahraman, T. (1996). **Çağdaş Türkiye Türkçesi Dilbilgisi**. Ankara: TDK Yayınları.
- Kalme, V.ve Smiltņiece, G. (2001). **Latviešu literārās valodas vārdarināšana un morfonoloģija**. Liepāja: Liepājas Pedagoģijas akadēmija.
- Kalnača, A. (2008). **Latviešu valodas gramatika**. Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu Valodas Institūts.
- Kalnača, A. (2012). **Mācību materiāls**. Rīga: Latvijas Universitāte.

Kalnača, A. (2004). **Morfēmika un morfonoloģija**. Rīga: Latvijas Universitātes akadēmiskais apgāds.

Korkmaz, Z. (2009). **Türkiye Türkçesi Grameri**. Ankara: TDK Yayınları.

Kürşad Dolunay, S. (2012). **Türkiye Türkçesinde Zaman**. Ankara: Berikan Yayınevi.

Latvijas Universitātes latviešu valodas institūts (2008). **Latviešu valodas gramatika**. Rīga: Latvijas Universitāte.

Nejat Gencan, T. (2007). **Dilbilgisi**. Ankara: Tek Ağaç.

Smiltniece, G. (1987). **Darbības vārds mūsdienu latviešu literārajā valodā**. Rīga: Latvijas Valsts universitāte.

Soida, E. (2009). **Vārddarināšana**. Rīga: LU akadēmiskais apgāds. Paegle, D. (2003).

Latviešu literārās valodas morfoloģija I daļa. Rīga: Zinātne.

Vardar, B. (2007). **Açıklamalı Dilbiim Terimleri Sözlüğü**. Istanbul: Multilingual.

Yaman, E. (1999). **Türkiye Türkçesinde Zaman Kaymaları**. Ankara: TDK Yayınları.